

EKONOMICKÝ ČASOPIS

33 | 1985 | 1

8.— Kčs

Z OBSAHU

DESIATY CELOŠTÁTNY ZJAZD JRD – Na okraj X. celoštátneho zjazdu JRD – GRZNAR, Miroslav: Produkčný potenciál a rezervy rastu efektívnosti poľnohospodárskej výroby – AMBROS, Pavol: Kritérium podnikovej efektívnosti a osobitosti jeho využívania v družstevných poľnohospodárskych podnikoch – RAPOŠ, Pavel: Vlastníctvo pôdy v buržoáznej a v socialistickej revolúcii – BRHLOVIČ, Gerhard: Premeny práce družstevných roľníkov – JURÁSEK, Prokop: Niektoré otázky merania úrovne poľnohospodárskej výroby krajín – NEDBAL, Jiří: Zbrojení jako faktor zesílení nerovnoměrnosti poválečného ekonomického vývoje kapitalismu – PETRIČOVA, Jarmila: Haberlerova teória medzinárodného obchodu a substitučních nákladov – Recenzie – Z novej ekonomickej literatúry – Správy – Bibliografia

Ekon. Čas., 33, 1985, č. 1, s. 1–112

VEDA, VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
814 30 Bratislava, Klemensova 19

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Časopis pre marxisticko-leninskú ekonomickú teóriu

Ekonomický časopis prináša state a diskusné príspevky z oblasti marxistickej politickej ekonómie, plánovitého riadenia a rozvoja socialistického národného hospodárstva, teórie hospodárskej politiky, financií, ekonomiky priemyslu, poľnohospodárstva a ostatných úsekových ekonomík. Venuje pozornosť otázkam medzinárodnej socialistickej integrácie, vedecko-technickej revolúcie a využívaniu ekonomicko-matematických metód. Zaoberá sa aj ekonomikou kapitalistických a rozvojových krajín a kritikou buržoáznych ekonomických teórií. Prináša recenzie teoretických prác, správy z vedeckého života a bibliografiu.

Ekonomický časopis печатает статьи и дискуссии из области марксистской политической экономики, планового управления и развития социалистического народного хозяйства, теории экономической политики, финансов, экономики промышленности, сельского хозяйства и других отраслевых экономик. Он уделяет внимание вопросам международной социалистической интеграции, научно-технической революции и использованию экономико-математических методов. Занимается также и экономикой капиталистических и развивающихся стран равно как и критикой буржуазных экономических теорий. В журнале публикуются рецензии теоретических работ, новости из научной жизни и библиография.

Ekonomický časopis brings articles and discussion on marxist political economy, planned management and development of the socialist national economy, theory of the economic policy, finances, industrial economics, agricultural economics and other branch economics. It gives attention to the questions of the international socialist integration, scientific and technological revolution and applying of the economic-mathematical methods. It also deals with the economic problems of the capitalist and developing countries and with the critics of the bourgeois economic theories as well. It brings reviews of theoretical publications, news about the scientific life and bibliography.

Hlavný redaktor Ivan Okáli
Výkonný redaktor Jozef Markuš
Redaktorka Katarína Rybanská
Tajomníčka redakcie Naďa Proksová

Redakčná rada: Ladislav Andrášik, Ivan Figura, Vladislav Garaž, Ivan Haluška, Egon Hlavatý, Pavel Hoffmann, Filip Hronský, Michal Hronský, Jan Iša, František Jarušek, Miloslav Jirges, Milan Kodaj, Ján Kúkeľ, Adam Laščiak, Vladimír Mikuláš, Jan Přívara, Pavel Rapoš, Štefan Samson, Jozef Sokira, Eduard Šarmír, Milan Šikula, Ladislav Unčovský, Vladimír Vrtiak, Ján Zervan.

Adresa redakcie: Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava, telefón 335 761-5.

Číslo bolo redakčne spracované v septembri 1984.

PB GG

OBSAH

PV 383/88
96-

DESIATY CELOŠTÁTNY ZJAZD JRD

Na okraj X. celoštátneho zjazdu JRD	3
GRZNÁR, Miroslav: Produkčný potenciál a rezervy rastu efektívnosti poľnohospodárskej výroby	7
AMBROŠ, Pavol: Kritérium podnikovej efektívnosti a osobitosti jeho využívania v družstevných poľnohospodárskych podnikoch	23
RAPOŠ, Pavel: Vlastníctvo pôdy v buržoáznej a v socialistickej revolúcii	36
BRHLOVIČ, Gerhard: Premeny práce družstevných roľníkov	50
JURÁŠEK, Prokop: Niektoré otázky merania úrovne poľnohospodárskej výroby krajín	61
Ekonomicke otázky vojny a mieru a hospodárska spolupráca krajín s rozdielnym spoločenským zriadením	
NEDBAL, Jiří: Zbrojení jako faktor zesílení nerovnoměrnosti poválečného ekonomického vývoje kapitalismu	74
Konzultácie	
PETRIČOVÁ, Jarmila: Haberlerova teória medzinárodného obchodu a substitučných nákladov	88
Recenzie	
OVEČKOVÁ, O.: Zodpovednosť v hospodárskom práve – J. Kubačka	96
Z novej ekonomickej literatúry	
Formovanie triedy družstevného roľníctva v Československu – K. Rybanská	100
KRAUS, J. – TUČEK, P. – VOLOŠIN, J.: Výživa jako surovinový problém – V. Lančaričová	101
CHRIAPČENKOV, V. G. – VOJTKEVIČ, J. I.: Mechanizm stimulirovanija intenzifikacii proizvodstva – J. Švantnerová	103
World Labour Report 1 – L. Turošíková	104
BECKMANN, M. J.: Tinbergen Lectures on Organisation Theory – J. Sojka	105
Správy	
Zasadnutie pracovnej skupiny 2.1 Problémovej komisie AV socialistických krajín pre zdokonaľovanie plánovania a riadenia (E. Hlavatý)	107
Seminár o využívaní rentových vzťahov pri zdokonaľovaní systému riadenia socialistického poľnohospodárstva a ťažobného priemyslu v podmienkach SEI (J. Filip)	109
Bibliografia	111

СОДЕРЖАНИЕ

ДЕСЯТЫЙ СЪЕЗД ЕДИННЫХ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ КООПЕРАТИВОВ (ЕСХК)

К X съезду ЕСХК	3
ГРЗНАР, Мирослав: Производственная мощьность и резервы роста эффективности сельскохозяйственного производства	7
АМБРОШ, Павел: Критерий эффективности предприятия и особенности его использования в сельскохозяйственных предприятиях колхозного типа	23
РАПОШ, Павел: Собственность на землю в буржуазной и социалистической революциях	36
БРГЛОВИЧ, Герхард: Изменения в характере труда колхозников	50
ЮРАШЕК, Прокоп: Некоторые вопросы измерения уровня сельскохозяйственного производства в отдельных странах	61
Экономические вопросы войны и мира и сотрудничество стран с разным общественным строем	
НЕДБАЛ, Йиржи: Вооружение как фактор усиления неравномерного послевоенного экономического развития капитализма	74
Консултации	
ПЕТРИЧОВА, Ярмила: Теория Хаберлера о международной торговле и взаимозаменяемых издержках	88

Рецензии

ОВЕЧКОВА, О.: Ответственность в хозяйственном праве — Й. Кубачка — — 96

Новая экономическая литература

Формирование класса колхозных крестьян в Чехословакии — К. Рыбанска — 100

КРАУС, Й. — ТУЧЕК, П. — ВОЛОШИН, Й.: Питание как сырьевая проблема — В. Ланчаричова — — — — — 101

ХРЯПЧЕНКОВ, В. Г. — ВОЙТКЕВИЧ, Е. И.: Механизм стимулирования интенсификации производства — Й. Швантнерова — — — — — 103

Сообщение Международной организации труда 1 — Л. Турошикова — — 104

БЕКМАН, М. Й.: Лекции Тинбергена о теории организации — Й. Сойка — — 105

Научная жизнь

Заседание рабочей группы 2.1 Проблемной комиссии социалистических стран по проблемам совершенствования планирования и управления (Э. Главаты) — — — 107

Семинар об использовании рентных отношений при совершенствовании системы управления социалистическим сельским хозяйством и промышленной добычи в условиях СЭИ (Я. Филип) — — — — — 109

Библиография — — — — — 111

CONTENTS

10th ALLSTATE CONGRESS OF THE COOPERATIVE FARMERS' ENTERPRISES

Brieftry on 10th Allstate Congress of the Cooperative Farmers' Enterprises — — — 3

GRZNÁR, Miroslav: A Production Potential and the Reserves of the Growth of Efficiency of an Agricultural Production — — — — — 7

AMBROS, Pavol: A Criterion of an Enterprise's Efficiency and Specifications of its Usage in the Cooperative Agricultural Enterprises — — — — — 23

RAPOŠ, Pavel: Land Ownership in the Bourgeois and Socialist Revolution — — 36

BRHLOVIČ, Gerhard: The Changes of the Cooperative Farmers Work — — — — 50

JURÁSEK, Prokop: Some Questions about how to Measure Level of Agricultural Production of Countries — — — — — 61

Economic Problems of War and Peace and Business Collaboration of Countries with Different Social Systems

NEDBAL, Jiří: Armaments as a Factor of Increasing of the Unevenness of Post-War Economic Development of Capitalism — — — — — 74

Consultations

PETRIČOVÁ, Jarmila: Haberler's Theory of International Trade and Substitution Costs 88

Book Reviews

OVEČKOVÁ, O.: Responsibility in the Economic Law — J. Kubačka — — — 96

New Economic Literature

Cooperative Farmers' Class Formation in Czechoslovakia — K. Rybanská — — 100

KRAUS, J. — TUČEK, P. — VOLOŠIN, J.: Nutrition as a Raw Materials Problem — V. Lančaričová — — — — — 101

CHRIAPČENKOV, V. G. — VOJTKEVIČ, J. I.: Mechanism of a Stimulation of Production Intensification — J. Švantnerová — — — — — 103

World Labour Report 1 — L. Turošiková — — — — — 104

BECKMANN, M. J.: Tinbergen Lectures on Organization Theory — J. Sojka — — 105

Reports

Session of Working Group 2.1 of Problem Commission of Academies of Sciences of Socialist Countries on Planning and Management Perfectioning (E. Hlavatý) 107

Seminar on Usage of Rent Relations at the Perfection of the Management System of the Socialist Agriculture and Mining Industry Under Socialist Economic Integration Conditions (J. Filip) — — — — — 109

Bibliography — — — — — 111

DESIATY CELOŠTÁTNY ZJAZD JRD

Na okraj X. celoštátneho zjazdu JRD

Tridsaťpäť rokov, ktoré uplynuli od historického IX. zjazdu Komunistickej strany Československa, od základu zmenilo celú ekonomiku krajiny, vysoko pozdvihlo životnú úroveň nášho ľudu a zabezpečilo jeho pevné sociálne istoty. Vybudovanie socializmu, výstavba rozvinutej socialistickej spoločnosti otvárajú široké perspektívy pre ďalší dynamický rozvoj výrobných síl, prehĺbovanie socialistických výrobných vzťahov a radosný život národov a národností našej vlasti.

Pod vedením KSČ robotníci, roľníci a ostatní pracujúci vybudovali tvorivou realizáciou Leninovho družstevného plánu modernú, technicky dobre vybavenú socialisticкую poľnohospodársku veľkovýrobu a uskutočnili program výrazného zblížovania podmienok na dedine a v meste. Výsledky, ktoré sa dosiahli od vzniku prvých JRD vo zvyšovaní objemu a intenzity poľnohospodárskej veľkovýroby, spriemyselnovaní práce v poľnohospodárstve pri plnení programu zvyšovania našej celkovej sebestačnosti vo výrobe potravín, vysoko oceňuje nielen naša, ale aj zahraničná verejnosť.

Práve preto sa mohlo z tribúny X. celoštátneho zjazdu JRD konštatovať, že principiálne riešenie agrárnej otázky vytvorením socialistickeho družstevného poľnohospodárstva bolo správne, lebo politika zväzku robotníkov a roľníkov umožnila odstrániť prežitie kapitalistické výrobné vzťahy i poľnohospodársku malovýrobu a vybudovať ekonomickú základňu socialistickeho poľnohospodárstva.

Prospešnosť tejto cesty výrazne dokumentuje dosahovaná úroveň zabezpečenia výživy alebo nárast hrubej poľnohospodárskej produkcie, ktorá sa zvýšila v porovnateľných cenách oproti roku 1948 takmer o 2,5-násobok, pričom počet pracovníkov poklesol z 2,2 mil. na necelých 900 000. Na ilustráciu ešte uvedieme, že pred socializáciou jeden pracovník poľnohospodárstva zabezpečil výživu zhruba pre 6 obyvateľov, dnes je to už takmer pre trojnásobok. Socialistická prestavba poľnohospodárstva teda nielen politicky, ale i ekonomicky potvrdila oprávnenosť politiky strany i platnosť Leninovho družstevného plánu aj v priemyselne vyspelej krajine.

Rozvoj spoločenskej výroby principiálne menil i spôsob zabezpečovania výživy. Poľnohospodárstvo postupne stratilo charakter uzavretého odvetvia. Postupné odlučovanie určitých činností od pôvodného poľnohospodárstva a neustále zvyšovanie podielu výrobných prostriedkov vyrábaných priemyselným spôsobom prehĺbili medziodvetvový charakter zabezpečenia výživy. Boli sme teda svedkami určitého spájania rôznych odvetví, ktoré rôznou mierou a intenzitou sa podieľajú na zabezpečení výživy; v odbornej literatúre sa tento komplex nazýva poľnohospodársko-potravinárskym, resp. poľnohospodársko-priemyselným komplexom alebo len stručne agrokomplexom.

Napriek tomu, že podiel jadra agrokomplexu, t. j. poľnohospodárstva tak na tvorbe národného dôchodku, ako aj na počte zamestnaných osôb klesá, toto odvetvie je naďalej zdrojom i katalyzátorom moderného národohospodárskeho rastu vyspelých krajín. Na jednej strane totiž priamo umožňuje rozvoj iných odvetví, či už formou uvoľňovania pracovných síl, pôdy atď., alebo zabezpečovaním surovinovej bázy, na druhej strane nepriamo, t. j. vytvorením odbytu pre tovary iných odvetví, ako sú stroje, chemikálie atď. V súčasnosti agrokomplex ČSSR zamestnáva temer jednu tretinu pracujúcich a svojou dôležitosťou a váhou sa stal významným stabilizačným faktorom celého národného hospodárstva.

Nesmierny politický a ekonomický význam potravín dokumentuje aj pohľad na náš vnútorný trh. Môžeme konštatovať, že potraviny počas doterajšej výstavby socializmu boli stabilizujúcim faktorom nášho vnútorného trhu, veď až donedávna ich podiel na maloobchodnom obrate predstavoval viac ako polovicu. I keď v súčasnosti sa tento podiel pohybuje pod 50 %, tendencia poklesu má veľmi mierny charakter.

Zabezpečovanie výroby dostatku potravín má strategický význam aj v širších medzinárodnopolitických a hospodárskych súvislostiach. Preto základná orientácia poľnohospodárskej politiky strany, schválená XIV. zjazdom KSČ a ďalej rozvinutá na XV. a XVI. zjazde KSČ a zjazde KSS, t. j. dosiahnutie sebestačnosti vo výrobe zrnín a postupné zvyšovanie našej celkovej sebestačnosti vo výrobe potravín, je plne opodstatnená. Napĺňanie týchto smerov podporujú a ďalej rozpracúvajú aj uznesenia nedávneho 11. zasadnutia ÚV KSČ a októbrového zasadania ÚV KSS, ktoré v priebehu 7. päťročnice už druhýkrát boli venované otázkam rozvoja poľnohospodársko-potravinárskeho, resp. poľnohospodársko-priemyselného komplexu.

Kvalitatívne novým prvkom v konštituovaní moderného potravinového hospodárstva ČSSR je schválenie **Dlhodobého programu rozvoja poľnohospodárstva a ďalších odvetví zabezpečujúcich výživu ľudu**. Program vcelku vyvážené sleduje tak líniu ďalšieho kvalitatívneho zlepšenia výživy, ako aj líniu zvyšovania sebestačnosti v potravinách, vytýčenú XVI. zjazdom KSČ a zjazdom KSS. Vyznačuje sa realistickým prístupom k určeniu cieľov vo výžive, pričom náležite rešpektuje náročnejšie

a zložitejšie podmienky pre ďalší rozvoj našej ekonomiky. Vo vzťahu k výrobe potravín ide predovšetkým o problém palív a energie, obmedzené zdroje surovín na výrobu priemyselných hnojív a niektorých intenzifikáčnych činiteľov, ale aj rastúce vplyvy exhalátov, prísnejšie požiadavky na ochranu vody a celého životného prostredia. Na druhej strane program orientuje odvetvia agrokomplexu i celé jeho vedeckovýskumné a priemyselné zázemie na reálne dostupný biologický a technický pokrok ako rozhodujúci zdroj a faktor zvyšovania a skvalitňovania výroby potravín.

V podmienkach Slovenska je program o to náročnejší, že tu demografický vývoj bude rýchlejší, čo má za následok pokles výmery pôdy na obyvateľa. Na druhej strane je nevyhnutné zabezpečiť také potravinové zdroje, aby sa nimi uspokojili potreby vyplývajúce z nárastu obyvateľstva, a zároveň sa postupne zmierňovali aj rozdiely v spotrebe potravín medzi ČSR a SSR. Zámery Dlhodobého programu preto v podmienkach Slovenska vyžadujú rýchlejšiu dynamiku rastu poľnohospodárskej výroby i výroby potravinárskeho priemyslu, ako sú celoštátne relácie.

Náročné úlohy kladú vyššie nároky aj na zdokonaľovanie systému a metód nadpodnikového a vnútro podnikového plánovania a ekonomického riadenia. V súčasnom období sa plne rozbehli práce na zdokonaľovaní sústavy plánovitého riadenia, pričom sa dôraz kladie na:

— systémové riešenie plánovitého riadenia rozvoja odvetví zúčastňujúcich sa na výrobe potravín, so zvláštnym zreteľom na vnútornú zladenosť týchto odvetví;

— systémové riešenie plánovania poľnohospodársko-potravinárskeho komplexu, pri plnom rešpektovaní nadväznosti reprodukčného procesu jednotlivých výrobných vertikál;

— sústavné prehľbovanie a zdokonaľovanie leninského princípu demokratického centralizmu v riadení, umožňujúceho spájať centrálné riadenie s využitím tvorivej iniciatívy chozrasčotných jednotiek a pracovných kolektívov.

Zdokonaľovanie plánovitého riadenia potravinového hospodárstva, podobne ako pre iné národohospodárske komplexy, nezaobíde sa bez kvalitného vedeckého bádania. Výskum týchto otázok kladie zvýšené nároky tak na základný, ako aj aplikovaný ekonomický výskum a vyžaduje si od nich novú orientáciu na hľadanie kľúčových rozvojových problémov. Žiaľ, ako dokázali posledné prieskumy, stav základného ekonomického výskumu vo sfére poľnohospodársko-potravinárskeho komplexu na Slovensku je nepriaznivý. V podstate je rozdrobený, v mnohých prípadoch je okrajový a nesystematický a je len veľmi slabo koordinovaný. Prakticky teda dochádza k paradoxnej situácii, keď na jednej strane sa neustále zdôrazňuje význam zabezpečovania úloh výživy, no na druhej strane sa jej teoretické zázemie oslabilo. V období, keď význam dlhodobej a koncepcnej práce sa na národohospodárskej úrovni nebyvalo

zosilňuje, bude potrebné aj základný ekonomický výskum vo sfére agrokomplexu primerane dotvoriť.

Je potešiteľné, že v poslednom období sa aj na stránkach Ekonomického časopisu problematika potravinového hospodárstva objavuje podstatne viac ako v minulosti a zdá sa, že táto tendencia nadobúda trvalejší charakter, o čom svedčí aj toto číslo venované X. zjazdu JRD.

Napriek ešte existujúcim problémom, smelo môžeme konštatovať, že tridsaťpäťročná bilancia socialistického poľnohospodárstva je vysoko pozitívna. Poľnohospodárska politika strany sa teší veľkej dôvere pracujúcich. Preukazuje to dokumentovalo rokovanie X. celoštátneho zjazdu JRD, kde sa v plnej miere prejavila pevná vôľa realizovať v širokej praxi závery 11. zasadnutia ÚV KSČ a októbrového zasadnutia ÚV KSS a tým prispievať k ďalšiemu zvyšovaniu životnej úrovne našich pracujúcich.

Ludovít Pósa

Produkčný potenciál a rezervy rastu efektívnosti poľnohospodárskej výroby

GRZNÁR, Miroslav

Intenzívny typ rozšírenej reprodukcie v odvetví poľnohospodárstva a výživy sa realizuje v podmienkach obmedzeného rozsahu základného nereprodukovateľného výrobného zdroja — pôdy. Rast poľnohospodárskej produkcie je preto spojený s rastom intenzity výroby na jednotku plochy prostredníctvom stupňovania dodatočných vkladov reprodukovateľných zdrojov intenzifikačného, resp. substitučného charakteru.

Disponibilita rozvojových faktorov poľnohospodárskej výroby je v každej rozvojovej etape relatívne obmedzená akumuláčnými zdrojmi národného hospodárstva, disponibilitou surovinových a energetických zdrojov a ďalšími vnútornými a vonkajšími ekonomickými i politickými podmienkami. Presadzovanie intenzívneho typu reprodukcie preto predpokladá vysokú účinnosť využitia disponibilných zdrojov a efektívny spôsob zabezpečovania prírastku konečnej produkcie.

Analýza rozvojových procesov nášho poľnohospodárstva nasvedčuje, že zvyšovanie poľnohospodárskej produkcie je spojené s rastúcou fondovou i materiálovou náročnosťou, čo má svoj odraz v úrovni účinnosti výrobných zdrojov. Potvrdzujú to aj údaje tabuľky 1.

Údaje dokumentujú niektoré protirečivé tendencie vo vývoji účinnosti používaných výrobných zdrojov. Tento jav má niekoľko príčin. Intenzifikácia poľnohospodárskej výroby má svoje vlastné zákonitosti, kde jedným z prejavov je dočasný pokles účinnosti dodatočných vkladov, ktorý sa v dynamike odstraňuje v závislosti od vedecko-technického rozvoja a aplikácie jeho poznatkov. Uskutočnila sa náročná prestavba materiálo-výrobnej základne a dosiahla sa vysoká úroveň intenzity výroby, ktorá sama osebe podmieňuje tempo ďalšieho rastu.

Pokles účinnosti základných prostriedkov, ako substitučného faktora, treba tiež spájať s nahrádzaním pracovnej sily na jednej strane a s vývojom skladby základných prostriedkov na druhej strane. Podiel aktívnych zložiek v skladbe základných prostriedkov v SSR sa v uvedenom období zvýšil z 23,3 % na 26,2 %, zatiaľ čo ich celková hodnota vzrástla 3,79-krát (v porovnateľných cenách roku 1977). Na druhej strane, parametre účinnosti základných prostriedkov sú čiastočne ovplyvnené cenovými zmenami.

Účinnosť výrobných zdrojov závisí jednak od ich objemu a kombinácie, ktorej optimálna úroveň prechádza zmenami v čase a diferencuje sa v priestore, majúcom v poľnohospodárskom reprodukčnom procese osobitné miesto vzhľadom na rozdielnosť pôdno-ekologických podmienok, v ktorých jednotlivé poľnohospodárske podniky hospodária, jednak od úrovne riadenia.

Tabuľka 1

Vývojové tendencie účinnosti výrobných zdrojov poľnohospodárstva SSR

Ukazovateľ	Roky					Index 1980/1960
	1960	1965	1970	1975	1980	
hrubá poľnohospodárska produkcia v Kčs . ha p. p. ⁻¹	6 216	6 020	8 231	9 683	11 156	179,47
hrubá poľnohospodárska produkcia v Kčs . základné prostriedky v Kčs ⁻¹	1,008	0,643	0,687	0,558	0,415	41,17
hrubá poľnohospodárska produkcia v Kčs . trvale činní pracovníci ⁻¹	33 600	36 707	48 994	65 870	83 253	247,77
Hrubá poľnohospodárska produkcia v Kčs . spotreba č. ž. v kg ⁻¹	98,19	59,54	53,06	44,27	45,11	45,94

Poznámka: Hrubá poľnohospodárska produkcia v cenách roku 1967, základné prostriedky od roku 1975 v cenách roku 1977.

Prameň: Vlastné prepočty vo všetkých tabuľkách z údajov štatistických ročeniek ČSSR.

Vybavenie poľnohospodárskej výroby zdrojmi, ktoré sú rozmiestnené do poľnohospodárskych podnikov a organizácií tvoriacich organizačno-výrobnú štruktúru odvetvia, je výsledkom historického vývoja. Podmienil ho spôsob plánovitej distribúcie rozvojových faktorov do podnikovej sféry a miera jej optimálnosti, ako aj cieľavedomosť a ekonomické podmienky chozrasčotných podnikov pre plánovitú reprodukciu výrobných zdrojov.

Účinnosť výrobných zdrojov v poľnohospodárstve ako odvetví národného hospodárstva je preto funkciou ich rozmiestnenia do diferencovaných pôdno-ekologických podmienok (podnikov), ich optimálnej kombinácie a účinnosti ich využívania v samých poľnohospodárskych podnikoch a organizáciách.

Vysoká účinnosť využívania disponibilných zdrojov v poľnohospodárskych podnikoch, ako predpoklad efektívneho rozvoja poľnohospodárskej výroby, nepresadzuje sa však samočinne. Musí byť stimulovaná sústavou plánovania a ekonomických nástrojov, uprednostňujúcich tvorbu a realizáciu plánov založených na racionálnom využití disponibilných zdrojov a ich efektívnej reprodukcii.

Predpokladom zvyšovania účinnosti výrobných zdrojov — produkčné-

ho potenciálu poľnohospodárstva — je kvantifikácia jeho úrovne v jednotlivých poľnohospodárskych podnikoch, ako aj určenie normatívnej (plánovanej) miery účinnosti jeho využitia.

1. Vymedzenie produkčného potenciálu poľnohospodárskeho podniku

Otázky kvantifikácie výrobných možností, kapacít, resp. produkčného potenciálu socialistického podniku priťahujú pozornosť ekonómov, najmä sovietskych, už dlhší čas.¹ Jeho poznanie a objektivizácia výrobných možností je totiž jedným z predpokladov tvorby objektívneho plánu a odhaľovania objektívnych i subjektívnych rezerv zvyšovania výroby a jej efektívnosti.

Rovnako ako v priemysle je aj v poľnohospodárstve vymedzenie produkčného potenciálu zložitým metodickým problémom. Využitím bilančného prístupu predpokladá na jednej strane vymedziť rozhodujúce zdroje, podmieňujúce výsledky činnosti podniku, a na druhej strane definovať samy výsledky, ako efekt využívania zdrojov. Ďalším problémom je vlastná kvantifikácia takto ponímaného produkčného potenciálu.

Členitá štruktúra výroby a nižšia úroveň špecializácie poľnohospodárskych podnikov, viacročný výrobný cyklus v niektorých výrobných odvetviach, veľká diferencovanosť pôdno-ekologických podmienok, v ktorých podniky hospodária, výrazný vplyv prírodno-klimatických podmienok na výsledky výroby, ktoré podmieňujú účinnosť využitia zdrojov a ďalšie, komplikujú tak súhrnné vyjadrenie efektu, ako aj úrovne vybavenia a účinnosti využitia výrobných zdrojov a porovnateľnosť poľnohospodárskych podnikov v týchto ukazovateľoch. Výrobné zdroje, ktorými sú podniky veľmi diferencovane vybavené, sú rôznorodé z hľadiska funkcie a ich vplyvu na výsledky činnosti a ich úloha sa mení v čase i v priestore. V určitej etape vývoja boli rozhodujúce napríklad základné výrobné prostriedky (rast koncentrácie v živočíšnej výrobe), a v súčasnosti sú to najmä obrátové výrobné prostriedky (energia, krmivá, priemyselné hnojivá a ochranné prostriedky), pričom nemožno povedať, že by sa vplyv základných fondov podstatne znížil.

Diferenciácia v skladbe výrobných činiteľov z aspektu priestoru je spojená predovšetkým s výrobnou štruktúrou poľnohospodárskych podnikov, ktorá v nadväznosti na spoločenské potreby musí byť v súlade s pôdno-ekologickými podmienkami hospodárenia.

Produkčným potenciálom poľnohospodárskeho podniku chápeme jeho vybavenie prírodnými, ekonomickými a biologickými zdrojmi v určitom objeme, štruktúre a kvalite, ktoré v procese svojho využívania zabezpečujú určitú úroveň (objem) produkcie.²

¹ Isté zhodnotenie sovietskej teoretickej diskusie o otázke výrobných kapacít uskutočnili M. Mrázek a M. Synek [7].

² Niektorí autori diferencujú pojmy *produkčný potenciál* a *ekonomický potenciál* poľnohospodárskeho podniku. Pozri [1].

Zdroje, ktoré poľnohospodársky podnik vo svojom výrobnom a reprodukčnom procese používa, sú veľmi rôznorodé.

Základným výrobným zdrojom je výmera poľnohospodárskej pôdy, jej štruktúra, kvalita, prejavujúca sa úrodnosťou *pôdy*. Produkčná schopnosť pôdy sa diferencuje podľa kvalitatívnych znakov pôdy, jej umiestnenia v určitých ekologických podmienkach, ale aj systémov hospodárenia na nej, ktoré zahŕňujú ďalšie výrobné zdroje (základné prostriedky, priemyselné hnojivá, pracovné sily a iné). Nereprodukovateľnosť pôdneho zdroja vedie k snahám vyjadriť produkčný potenciál parciálnym spôsobom — využitím pôdy, prípadne niektorých ďalších zdrojov.³ Veľká diferencovanosť kvality pôdy v jednotlivých poľnohospodárskych podnikoch si pri komparáciách vyžaduje riešiť jej prevedenie na porovnateľnú (normatívnu) úroveň, resp. komparácie realizovať v rámci súboru podnikov hospodáriacich v približne rovnakých pôdno-ekologických podmienkach.

Medzi ďalšie výrobné zdroje, ktoré rozhodujúcim spôsobom podmieňujú výsledky činnosti poľnohospodárskych podnikov, patria *základné prostriedky*. Ich vyjadrenie v hodnotovej forme umožňuje priamu porovnateľnosť. Diferenciácia sa môže prejavovať v ich vnútornej štruktúre (aktívne a pasívne zložky).

Pracovné sily vyjadrené v počte pracovníkov sú ďalšou časťou zdrojového potenciálu poľnohospodárskeho podniku. Medzipodniková diferenciácia v tomto zdroji sa okrem celkového počtu vzhľadom na pôdu prejavuje však aj v úrovni pracovnej účasti vo výrobnom procese, v kvalifikačnej a profesnej štruktúre a podobne.

Obratové prostriedky sa v intenzifikačnom procese stávajú rozhodujúcimi zdrojmi rastu produkcie. Hodnotové vyjadrenie tohto zdroja umožňuje vzájomnú porovnateľnosť podnikov, i keď vo vnútornej skladbe obratových prostriedkov môžu byť určité odlišnosti zodpovedajúce štruktúre výroby.

Uvedené výrobné zdroje možno pokladať za typické pre každý poľnohospodársky podnik. Popri tom sa v rôznych metodikách výpočtu produkčného potenciálu stretávame s používaním ďalších parciálnych zdrojov, ako sú počty traktorov a ich inštalovaný výkon, stavy hospodárskych zvierat, spotreba priemyselných hnojív, PHM, krmív a pod. [1; 5; 8]. Sú vhodné pri výpočte čiastkových oblastí produkčného potenciálu (napríklad produkčný potenciál rastlinnej výroby, živočíšnej výroby), ale ich vyčlenenie z celku obratových, resp. základných prostriedkov nedostatočne odráža skutočné výrobné možnosti poľnohospodárskych podnikov.

Súčasťou produkčného potenciálu je výsledný ukazovateľ, ktorý svojím parametrom vyjadruje účinnosť využitia disponibilných zdrojov. Používajú sa rôzne typy výsledných ukazovateľov, ako sú trhová produkcia,

³ Možno tu uviesť napr. bioenergetický potenciál pôdy, vyjadrený množstvom vyrobenej suchej hmoty hlavných plodín na 1 ha poľnohospodárskej pôdy alebo na 1 t spotrebovaných čistých živín NPK [10].

hrubá poľnohospodárska produkcia, výkony, hrubý dôchodok, zisk [7]. Z hľadiska požiadavky, aby výsledný ukazovateľ vyjadril produkčné možnosti, kapacitu výrobných zdrojov, zdá sa, že najvhodnejšie môže túto úlohu plniť ukazovateľ hrubej poľnohospodárskej produkcie v stálych cenách na 1 ha poľnohospodárskej pôdy. Vzhľadom na to, že prakticky okrem pôdy nemožno vyčleniť zdroje, ktoré slúžia len poľnohospodárskej výrobe, považujeme za vhodnejší výsledný ukazovateľ *výkony*, prípadne *upravené vlastné výkony*, v prepočte na 1 ha poľnohospodárskej pôdy.

So zreteľom na to, že väzba parciálnych zložiek výrobných zdrojov s výsledným ukazovateľom je len jednostranná a nedostatočne odráža skutočný vplyv daného zdroja na výsledok činnosti podniku, sústreďuje sa záujem o súhrnné vyjadrenie vplyvu základných výrobných zdrojov na výsledok činnosti podniku.

Doterajšie poznatky zahrňujú dva odlišné metodické prístupy k vyčísleniu súhrnného vplyvu výrobných zdrojov na výsledok.

1. Prvý prístup súhrnného (integrálneho) vyjadrenia výrobných možností je založený na jednoduchej aritmetickej sumarizácii hodnoty výrobných zdrojov podniku a ich vyjadrení v prepočte na jednotku plochy.

$$y = \left[\sum_{i=1}^n x_i p_i \right] \cdot P^{-1},$$

kde

- y — výsledný ukazovateľ,
- x_i — objem i -tého zdroja,
- p_i — ocenenie i -tého zdroja,
- P — výmera pôdy v ha.

Pri tomto prístupe sa zjavne predpokladá, že každý ocenený zdroj rovnakým spôsobom ovplyvňuje úroveň výsledného ukazovateľa a že zdroje možno formálne ľubovoľne substituovať. Praktické poznatky však nasvedčujú, že pri súčasnom spôsobe oceňovania zvýšenie hodnoty základných prostriedkov o 1 % nemusí viesť k takým zmenám výsledného ukazovateľa, ako zvýšenie o 1 % hodnoty pracovných zdrojov. Osobitným metodickým problémom je aj ocenenie niektorých zdrojov, napr. pôdy, pracovných síl [8].

Do tejto kategórie prístupu možno zaradiť aj pokusy vyjadriť normatívnu úroveň výsledného ukazovateľa na základe normatívnej efektívnosti výrobných činiteľov [3].

2. Druhý prístup je založený na používaní regresných modelov, kvantifikovaných na údajoch väčšieho súboru podnikov. Tento prístup rešpektuje skutočnosť, že jednotlivé výrobné zdroje nerovnakým spôsobom ovplyvňujú výsledný ukazovateľ, že výrobné zdroje v každom podniku môžu byť v rôznej štruktúre a kombinácii, ktorá priamo ovplyvňuje

výsledok, a že so zmenou v objeme dispozície zdrojov dochádza k zmene výsledného ukazovateľa [1].

Pri regresných modeloch mieru vplyvu jednotlivých zdrojov na výsledný ukazovateľ kvantifikujú regresné koeficienty, prípadne koeficienty elasticity.

V doterajších výskumoch produkčného potenciálu v poľnohospodárstve sa najčastejšie používa viacfaktorový lineárny model typu:

$$y = a_0 + \sum_{i=1}^n a_i x_i,$$

kde

x_i — regresné koeficienty,
 a_0, a_i — objem i -tého zdroja.

Jeho prednosťou je, že rôznorodé a v rôznych merných jednotkách vyjadrené výrobné zdroje štatisticky prevádza na porovnateľné charakteristiky, je ľahko kvantifikovateľný a zväčša — pri dostatočnom počte údajov z individuálnych podnikov — vykazuje prijateľné testovacie parametre. Pravda, možno sa stretnúť aj so zložitejšími viacfaktorovými funkciami [2].

2. Analýza využitia výrobných zdrojov v súbore poľnohospodárskych podnikov

Cieľom analýzy využívania výrobných zdrojov v súbore poľnohospodárskych podnikov bolo overiť vhodnosť regresného modelu produkčného potenciálu na kvantifikáciu produkčnej účinnosti disponibilných zdrojov a na odhalenie rezerv zvyšovania výroby a jej efektívnosti. V analýze sme uplatnili lineárny viacfaktorový regresný model produkčného potenciálu. Ako výsledný sme použili ukazovateľ *výkony* (y). Výkony sa tvoria z tržieb z výrobných, obchodných a nevýrobných činností, upravených o položky zvyšujúce, alebo skracujúce tržby (dotácie, intervencie, cenové prirážky a zrážky). Zahrňujú ďalej zmenu stavu zásob výrobkov a zvierat a nedokončených výrobkov a predaj základných prostriedkov.

V snahe eliminovať diferencovaný vplyv pôdno-ekologických faktorov, najmä kvality pôdy, ktorý by vyžadoval oceňovanie pôdneho fondu, na čo u nás dosiaľ nie je k dispozícii použiteľná metodika, kvantifikujeme produkčný potenciál v súbore 71 družstevných poľnohospodárskych podnikov zaradených rajonizačnými materiálmi do poľnohospodárskej prírodnej oblasti (PPO) nížinnej — teplej — 2 (PPO-Nt-2). Podniky zaradené v tejto PPO hospodária v relatívne podobných pôdno-ekologických podmienkach. Uvedená prírodná oblasť patrí medzi najproduktívnejšie oblasti v SSR a zahŕňa najmä južné okresy Západoslovenského kraja. Údaje o podnikoch sme čerpali z banky údajov MPV SSR.

V záujme vylúčenia variability klimatických podmienok sme analýzu vykonali v uvedenom súbore podnikov len za jeden rok [1980] a vzhľadom na charakter poľnohos-

podárskeho výrobného a reprodukčného procesu sa kapacita produkčného potenciálu podniku vzťahuje na jednoročné obdobie. Výsledný ukazovateľ výkonov, ako toková veličina, vyjadruje objem za daný rok. Jednotlivé výrobné zdroje ako stavové veličiny sme konštruovali ako ročné priemery príslušných ukazovateľov.

Výsledný ukazovateľ, i zdrojové zložky produkčného potenciálu s výnimkou výmery poľnohospodárskej pôdy a percenta zornenia sme vyjadrili v prepočte na jednotku plochy (poľnohospodárskej pôdy).

Vychádzajúc z uvedenej charakteristiky zdrojov a z dostupnosti údajov, ako zdrojové zložky (x_i) produkčného potenciálu poľnohospodárskeho podniku sme použili:

- x_1 — výmera poľnohospodárskej pôdy v ha,
- x_2 — hodnota základných prostriedkov v Kčs. 1 ha p. p. $^{-1}$,
- x_3 — počet stálych pracovníkov na 100 ha p. p.,
- x_4 — priemerný stav zásob v Kčs. 1 ha p. p. $^{-1}$,
- x_5 — percento zornenia.

Dispozíciu obrátových prostriedkov vyjadrujeme v modeli priemerným stavom zásob, ktoré lepšie zodpovedajú zdrojovému princípu ako výška materiálových, resp. intenzifikačných nákladov. Percento zornenia vyjadruje faktor štruktúry pôdneho fondu.

Pred súhrnným kvantifikovaním modelu produkčného potenciálu sme vyčíslili parciálne lineárne regresné funkcie závislosti objemu výkonov na 1 ha p. p. od úrovne jednotlivých zdrojov a základné štatistické charakteristiky súboru. Výsledky sú obsiahnuté v tabuľke 2.

Tabuľka 2

Štatistické charakteristiky súboru poľnohospodárskych podnikov PPO-Nt-2 (1980)

Výrobný zdroj (x_i)	max (x_i)	min (x_i)	Priemer (x_i)	Variačný koeficient v %	$r_{x_i y}$
x_1	7 392	823	3 060	50,08	0,4020
x_2	50 144	11 661	24 525	25,79	0,4791
x_3	30,6	11,2	18,01	19,71	0,6974
x_4	18 925	8 727	13 358	16,20	0,7389
x_5	99,6	75,6	90,5	—	0,2780
y	29 623	12 403	20 677	22,24	—

Uvedené štatistické charakteristiky vo vybavení zdrojmi i dosahovanými výsledkami potvrdzujú istú variabilitu. Čiastkové koeficienty lineárnej korelácie a následné štatistické testovanie pri hladine významnosti $p = 0,01$ umožnilo vo všetkých prípadoch okrem x_5 zamietnuť nulovú hypotézu a považovať uvedené závislosti za preukazné.

Parciálne regresné funkcie svedčia jednak o značne diferencovanom vplyve jednotlivých zdrojov na výsledný ukazovateľ, jednak o rôzne silnej závislosti. Je zaujímavé, že veľkosť pôdneho fondu má záporný vplyv na výsledný ukazovateľ, teda rast pôdnej výmery podniku nevedie k rastu intenzity výroby. Ďalšie výrobné zdroje pri parciálnom skúmaní vykazujú pozitívny vplyv na výsledný ukazovateľ.

Súhrnné vyjadrenie produkčného potenciálu pomocou viacfaktorovej lineárnej regresnej funkcie sme overili rôznou kombináciou výrobných zdrojov. Vzhľadom na záporný vplyv veľkosti pôdneho fondu podniku sme ho vypustili a nahradili percentom zornenia. Zaradenie tohto faktora viedlo k zvýšeniu hodnoty koeficienta determinácie (R^2), čo umožňuje považovať ho i štatisticky za podložené [4].

Regresná funkcia modelu produkčného potenciálu súboru poľnohospodárskych podnikov má nasledovný tvar:

$$y = -9842,62 + 0,2476x_2 + 327,94x_3 + 0,6998x_4 + 101,5132x_5$$

$$R^2 = 0,72148.$$

Vychádzajúc z jej parametrov, 1 Kčs základných prostriedkov vyjadruje 0,2476 Kčs výkonov, jeden pracovník v prepočte na 100 ha p. p. 327,94 Kčs výkonov, 1 Kčs priemerných zásob 0,6998 Kčs a 1 % zornenia 101,5132 Kčs výkonov v prepočte na 1 ha p. p.

Podiel jednotlivých zdrojov na výške výsledného ukazovateľa možno vyjadriť využitím koeficientov elasticity E_i . Pre lineárnu viacfaktorovú funkciu ich možno vyčísliť týmto postupom [1]:

$$E_i = \partial y / \partial x_i \cdot \bar{x}_i / \bar{y},$$

kde

- \bar{x}_i — priemerná vybavenosť i -tým zdrojom v súbore,
- \bar{y} — priemer výsledného ukazovateľa v súbore;

$$E_0 = a_0 / \bar{y} \quad E_i = a_i (\bar{x}_i / \bar{y})$$

pri podmienke: $\sum_{i=1}^n E_i + E_0 = 1.$

Koeficienty elasticity majú nasledovné hodnoty:

$$E_0 = -0,4760$$

$$E_2 = 0,29367$$

$$E_3 = 0,2857$$

$$E_4 = 0,45219$$

$$E_5 = 0,4444.$$

S prihliadnutím na záporné znamienko absolútneho člena z vypočítaných koeficientov elasticity vyplýva, že najväčší vplyv na výšku výkonov na 1 ha v súbore podnikov preukazuje priemerný stav zásob, potom nasleduje percento zornenia a približne rovnakým spôsobom sa podieľajú základné prostriedky a pracovné sily.

Regresné koeficienty produkčného potenciálu vyjadrujú produkčnú účinnosť jednotlivých zdrojov vo vzťahu k výslednému ukazovateľu zodpovedajúcu súboru podnikov. Pravda, tá predstavuje podmienenú veličinu, za ktorou sa skrýva diverzifikovaná náročnosť jednotlivých odvetví na výrobné zdroje, a teda aj vplyv rozdielnej štruktúry výroby na zdrojové vybavenie i úroveň východiskového ukazovateľa. Predpoklad približne rovnakej štruktúry výroby v súbore podnikov PPO-Nt-2, z ktorého sme pri kvantifikácii modelu vychádzali, možno prekonať vytvo-

rením podsúborov podnikov s rovnakou štruktúrou výroby, najmä v porporciách rastlinnej a živočíšnej výroby a poľnohospodárskej a pridruženej výroby.

Otvorenou zostáva aj voľba formy výsledného ukazovateľa. Uprednostnenie ukazovateľa výkonov v našej analýze bolo podmienené dostupnosťou údajovej základne a zložitou vymedzenou výrobných zdrojov slúžiacich len poľnohospodárskej výrobe. V sovietskej odbornej literatúre sa vo funkcii výsledného ukazovateľa uprednostňuje hrubá poľnohospodárska produkcia v stálych cenách, pretože nie je ovplyvňovaná zmenami podmienok realizácie a zásobovania, čo má svoj význam najmä pri analýze vývoja produkčného potenciálu v čase [1].

Ukazovatele typu *výkony*, *plastné výkony*, *hrubý dôchodok*, resp. *zisk* sú síce značne ovplyvňované podmienkami realizácie, ale ich kritériálna funkcia pre chozrasčotné podniky nevyklučuje vhodnosť ich použitia v úlohe výsledného ukazovateľa produkčného potenciálu, predovšetkým pri priestorovej analýze.

Cieľom kvantifikácie produkčného potenciálu poľnohospodárskeho podniku bolo odhaliť rezervy zvyšovania výroby v jednotlivých poľnohospodárskych podnikoch, spočívajúce v úrovni a v skladbe vybavenia podnikov výrobnými zdrojmi na jednej strane a v úrovni využívania disponibilných zdrojov na druhej strane. Kvantifikácia týchto rezerv môže byť podkladom pre plánované rozhodnutia stredného stupňa pri alokácii limitovaných zdrojov na podniky (investície, priemyselné hnojivá a pod.) a pri tvorbe ročného i päťročného plánu poľnohospodárskeho podniku.

Úroveň vybavenia j -tého podniku výrobnými zdrojmi sme vyjadrili koeficientom K_j kvantifikovaným vzťahom:

$$K_j = a_0 + \sum_{i=2}^5 a_i x_{ij} / a_0 + \sum_{i=2}^5 a_i \bar{x}_i$$

Úroveň využitia produkčného potenciálu j -tého poľnohospodárskeho podniku sme vyjadrili koeficientom V_j .

$$V_j = y_{js} / a_0 + \sum_{i=2}^5 a_i x_{ij}$$

kde

- x_{ij} — dispozícia [skutočné nasadenie] i -tého zdroja v j -tom podniku,
- \bar{x}_i — priemerná dispozícia [nasadenie] i -tého zdroja za súbor podnikov,
- a_0, a_i — regresné koeficienty vyjadrujúce priemernú účinnosť zdrojov,
- y_{js} — skutočná hodnota výkonov v Kčs na 1 ha p. p. zaznamenaná v j -tom podniku.

Meradlom úrovne vybavenia j -tého podniku zdrojmi je jeho porovnanie s priemerným vybavením v celom súbore podnikov pri účinnosti zdrojov vyjadrenej regresným koeficientom. Meradlom úrovne využitia disponibilných zdrojov je porovnanie skutočných výsledkov s možnými

pri daných zdrojoch podniku a účinnosti vyjadrenej regresným koeficientom modelu produkčného potenciálu.

Tabuľka 3

Vybavenosť zdrojmi a produkčné výsledky dvoch extrémnych podnikov v sledovanom súbore

Výrobný zdroj	Merná jednotka	JRD Pobeďim	JRD Salka	Priemer súboru
výmera p. p. základné prostriedky v Kčs . ha ⁻¹	ha	838	2 424	3 060
stáli pracovníci 100 ha ⁻¹	Kčs prac.	50 144	11 661	24 525
zásoby v Kčs . ha ⁻¹	Kčs	27,7	11,2	18,0
percento zornenia	%	17 387	8 727	13 358
		97,1	76,4	90,5
Výkony v Kčs . ha ⁻¹	Kčs	31 443	12 403	20 677

Na základe uvedenej metodiky vyčísľovania kapacity produkčného potenciálu a úrovne jeho využitia sme v súbore analyzovaných 71 poľnohospodárskych podnikov kvantifikovali veličiny koeficientov K_j a V_j .

Vyčíslené hodnoty svedčia o značných diferenciách. Napríklad pri koeficiente kapacity produkčného potenciálu K_j sa kvantifikované hodnoty pohybujú v intervale:

$$\min \text{ JRD Salka } 0,5116 < K < \max \text{ JDR Pobeďim } 1,6289$$

Teda najlepšie vybavený podnik má 3,18-krát väčšiu kapacitu produkčného potenciálu ako podnik vybavený najhoršie.

Diferencie vo vybavení a výsledkoch oboch krajných podnikov v porovnaní s priemerom súboru zobrazuje tabuľka 3.

I keď údaje, ktoré boli k dispozícii, neumožnili vykonať hlbšiu analýzu objektívnych, resp. subjektívnych príčin veľkých rozdielov vo vybavení uvedených podnikov zdrojmi, zdá sa, že medzi ne patrí najmä plošná veľkosť a percento zornenia, ktoré podstatným spôsobom ovplyvňujú štruktúru výroby. Nižšie vybavenie zdrojmi v porovnaní s priemerom súboru v JRD Salka je príčinou relatívne nízkej intenzity výroby, a to napriek tomu, že účinne využíva svoj produkčný potenciál,

Potvrdzujú to parametre koeficientov V_j oboch podnikov:

$$\begin{aligned} \text{JRD Salka } V_j &= 1,1723 \\ \text{JRD Pobeďim } V_j &= 0,9335. \end{aligned}$$

Horšie vybavené družstvo podstatne lepšie využíva disponibilné výrobné zdroje svojho produkčného potenciálu ako družstvo, ktoré je nimi

vybavené najlepšie. To nepochybne tiež potvrdzuje potrebu usilovať sa o optimálne vybavenie produkčným potenciálom.

Značná diferenciacia sa však prejavuje aj vo využití disponibilného produkčného potenciálu. Hodnoty koeficienta V_j sa nachádzajú v intervale:

$$\min \begin{matrix} 0,6463 \\ \text{JRD Čičov} \end{matrix} < V < \begin{matrix} \max 1,2459 \\ \text{JRD Mierovo.} \end{matrix}$$

Tabuľka 4

Vzťah medzi intenzitou výroby, kapacitou a využitím produkčného potenciálu v JRD v PPO-Nt-2 (SSR)

Interval výkonov v Kčs . ha p. p. ⁻¹	Počet podnikov	Skupinové priemery		
		výkony v ha ⁻¹ Kčs	koeficient kapacity K_j	koeficient využitia V_j
do 16 000	11	14 835	0,7992	0,9111
16 001 — 18 500	13	17 426	0,8778	0,9435
18 501 — 21 000	15	19 780	0,9540	0,9584
21 001 — 23 500	14	22 468	1,0315	1,0340
23 501 — 26 000	10	24 699	1,1641	1,0398
26 001 — 28 500	5	26 905	1,1558	1,0538
28 501 a viac	3	33 062	1,4509	1,1168

Variačné rozpätie koeficienta využitia produkčného potenciálu síce nedosahuje tú výšku ako variačné rozpätie koeficienta vybavenia, ale jeho hodnota zostáva dosť vysoká. Družstvo s najlepším využitím svojich zdrojov ich využíva o 93 % lepšie ako JRD v tomto ukazovateli najhoršie. To potvrdzuje existenciu rezerv zvyšovania intenzity výroby rastom účinnosti vo využívaní disponibilných výrobných zdrojov.

Pokúsili sme sa preskúmať vzťahy medzi vybavením podnikov výrobnými zdrojmi, úrovňou ich využívania a intenzitou výroby, vyjadrenou výsledným ukazovateľom aj pomocou skupinového triedenia (tab. 4).

V prvých troch skupinách podnikov s najnižšou intenzitou výroby sa objavuje aj najnižší koeficient vybavenia výrobnými zdrojmi, ako aj najnižší stupeň využívania týchto zdrojov. Porovnanie oboch koeficientov potvrdzuje však nižšiu úroveň vybavenia týchto podnikov výrobnými zdrojmi v porovnaní s úrovňou ich využitia.

V strednej skupine podnikov, triedených podľa objemu výkonov na jednotku plochy, sú veličiny oboch koeficientov veľmi podobné.

V posledných troch skupinách podnikov s najvyššou intenzitou výroby prevažuje úroveň vybavenia zdrojmi stupeň ich využívania. Teda potvrdzuje sa pozitívna korelácia úrovne intenzity výroby s úrovňou vyba-

venia podnikov zdrojmi. Zároveň sa však zdá, že podniky nadpriemerne dotované výrobnými zdrojmi majú problémy s ich účinným využitím, i keď jednoznačne zostáva nadpriemerné.

Väzbu úrovne vybavenia podnikov produkčným potenciálom, resp. úrovňou jeho využitia s ďalším z možných výsledných ukazovateľov, so ziskom, zobrazuje tabuľka 5.

Tabuľka 5

Väzba úrovne využitia produkčného potenciálu s tvorbou zisku v sledovanej skupine podnikov

Interval v zisku v Kčs . ha p. p. ⁻¹	Počet podnikov	Skupinové priemery		
		zisk v Kčs . . ha ⁻¹	K_i	V_i
do 1500	5	1236	0,8940	0,9798
1501 — 2000	12	1733	0,8760	0,9351
2001 — 2500	10	2286	0,9116	1,0145
2501 — 3000	9	2656	0,9071	1,0086
3001 — 3500	12	3258	1,0164	1,0125
3501 — 4000	8	3727	1,0607	1,0056
4001 — 4500	8	4371	1,0906	1,0454
4501 a viac	7	5930	1,1468	1,0783

Skupinové triedenie podnikov súboru podľa tvorby zisku potvrdzuje spojitost' vybavenia podniku zdrojmi s úrovňou dosahovaného zisku, osobitne v posledných skupinách. Úroveň využitia podnikových zdrojov však ani v týchto skupinách nedosahuje parametre priemerného vybavenia.

3. Plán a využitie rezerv rastu výroby a efektívnosti v poľnohospodárskych podnikoch

Spoločenská užitočnosť a hospodárnosť sú dve základné a neoddeliteľné kritériá, ktoré v súčasnom období musia tvoriť východiská plánovania v poľnohospodárskom podniku. Metodika tvorby plánov v odvetví poľnohospodárstva a výživy však, zdá sa, nie dosť rešpektuje tento princíp. Svojím určením má poľnohospodárska produkcia jednoznačne spoločenskú užitočnosť, čím je splnená prvá časť všeobecného kritéria efektívnosti. Do akej miery je však zabezpečovaná, vrátane jej rastu, hospodárne, overuje sa prakticky až následne, pri vyhodnocovaní zostavených plánov či skutočného vývoja. Teda dualita plánu a efektívnosti, ako bola charakterizovaná v národohospodárskom meradle, má svoje formy aj v plánovaní a riadení poľnohospodárstva [11]. Potvrdzujú to, okrem niektorých známych disproporcionalít (medzi vývojom rastlinnej a živočíšnej výroby a pod.), aj nami charakterizované diferencie vo

vybavení a využívaní výrobných zdrojov v poľnohospodárskych podnikoch.

Kľúčovou etapou tvorby plánu (päťročného i ročného) je dekompozícia jeho parametrov prostredníctvom riadiacich stupňov do poľnohospodárskych podnikov a prístup podnikovej sféry k tvorbe a realizácii podnikového plánu. Aj v tejto významnej fáze plánovacieho procesu, v ktorej sa uskutočňuje zladzovanie záujmov centra (a spoločnosti) so záujmami poľnohospodárskych podnikov a organizácií, prejavovala sa a dosiaľ sa prejavuje dualita plánu a efektívnosti. Nie je spôsobená len metodikou rozmiestňovania plánu, sústredením sa prevažne na naturálne ukazovatele, ale predovšetkým určitým rozptylom záujmov centra a chozrasčotnej sféry v oblasti efektívnosti, jej ponímania, merania a plánovania. Plánovanie podľa dosiahnutej úrovne, mechanické rozmiestňovanie rozvojových faktorov, voľba nástrojov hmotnej zainteresovanosti podnikov i vedúcich pracovníkov a ďalšie podmienky viedli podnikovú sféru skôr ku skrývaniu rezerv, k utajovaniu informácií o zdrojoch a možnostiach výroby, k nadmerným požiadavkám na dodatočné zdroje, bez zreteľa na stupeň ich využitia a k preferovaniu mäkkých plánov [6]. I keď je hmotná zainteresovanosť družstevných poľnohospodárskych podnikov v súčasnosti viazaná na skutočný rast výkonov, prejavujú sa v kvalite plánov veľké diferencie, ktoré sa potom reprodukovujú v úrovni efektívnosti využívania disponibilných zdrojov.

Princíp demokratického centralizmu v riadení poľnohospodárstva deleguje plánu úlohy zabezpečiť objem a štruktúru spoločenských potrieb hospodárnym spôsobom. Stanovenie určitej objektívnej (normatívnej) hranice hospodárnosti pre činnosť podnikov a organizácií možno transformovať do požiadavky nájdania primeranej i približnej rovnakej náročnosti plánu pre každý subjekt plánovania vzhľadom na jeho vybavenie zdrojmi.

Diferenciácia jednotlivých poľnohospodárskych podnikov v úrovni vybavenia výrobnými zdrojmi i v úrovni ich využívania si vyžaduje stimulovalenie tvorby takého podnikového plánu, ktorého plánovacie parametre pre obdobie t (T_p^t) sa budú približovať objektívne možným, normatívnym parametrom (T_n^t),⁴

$$t. j. T_p^t \rightarrow T_n^t.$$

Keďže komplexnejšiemu uplatneniu normatívneho variantu plánu ako meradla náročnosti plánu vzhľadom na disponibilné zdroje zatiaľ bráni praktická náročnosť jeho tvorby, súvisiaca s požiadavkou permanentného korigovania normatífov vzhľadom na vplyv vedecko-technického po-

⁴ T — je množina parametrov charakterizujúcich zdroje a výsledky reprodukčného procesu poľnohospodárskeho podniku, ktoré sú predmetom plánovania.

kroku, ponúka sa do funkcie meradla náročnosti model produkčného potenciálu podniku. Pochopiteľne, ani ten neplní dané požiadavky ideálne. Zobrazuje minulosť jedného či viacerých období, účinnosť zdrojov kalkuluje so spriemerovanými hodnotami a pod. Nepochybne však prehľbuje pohľad na rezervy a možnosti rastu výroby a efektívnosti pri využívaní zdrojov, resp. racionalizuje ich plánovité rozmiestňovanie z pohľadu stredného stupňa riadenia.

Uskutočnená analýza produkčného potenciálu potvrdila, že medzi významné rezervy zvyšovania intenzity výroby patrí vybavenie podnikov s nízkou intenzitou výroby chýbajúcimi výrobnými zdrojmi. Zvýšenie efektívnosti zdrojov v procese ich rozmiestňovania pri tvorbe plánu treba považovať za rezervu zvyšovania poľnohospodárskej výroby. Meradlom optimálnej úrovne vybavenia môže byť priemerná úroveň súboru podnikov, alebo úroveň individuálne stanovená vzhľadom na štruktúru výroby s využitím normatívov fondovej a materiállovej náročnosti výroby. Využitie tohto druhu rezerv rastu výroby je však investične i finančne náročnejšou cestou rastu výroby. Jej realizácia predpokladá dlhšie obdobie a mala by byť predmetom záujmu pri tvorbe päťročných plánov.

Objektívizácia produkčného potenciálu jednotlivých poľnohospodárskych podnikov prostredníctvom miery vybavenia a využívania výrobných zdrojov, kvantifikovanej regresným modelom, môže prispieť k zdokonaleniu metodiky rozmiestňovania úloh plánu i centrálnu distribuovaných zdrojov, predovšetkým z pohľadu stredného stupňa riadenia. Aplikovanie modelu vedie k prehĺbeniu hmotne-hodnotového bilancovania plánu. Predpokladom širšieho plošného využitia tohto plánovacieho nástroja je doriešenie niektorých už uvedených metodických problémov, permanentná inovácia parametrov modelu každoročným prepočtom a zahrnutie vývojovej dynamiky s eliminovaním vplyvu klimatických činiteľov.

Na druhej strane, znalosť stupňa využitia výrobných zdrojov poľnohospodárskeho podniku je tak pre podnik, ako aj pre stredný stupeň riadenia impulzom pre mobilizáciu využívania rezerv, keď ich skutočná účinnosť je pod úrovňou účinnosti kvantifikovanej modelom. Existencia takýchto rezerv poukazuje na nedostatky v štruktúre zdrojov, v ich kombinácii, ako aj na nedostatky v riadení a organizácii výroby. Aktivizovanie týchto rezerv je neinvestičnou, resp. fondovo nenáročnou formou zvyšovania intenzity výroby a malo by byť predmetom záujmu pri tvorbe ročných a operatívnych plánov poľnohospodárskych podnikov.

Literatúra

- [1] ANDRIJČUK, V. G.: Effektivnost ispolzovaniija proizvodstvennogo potenciala v sel'skom choziajstve. Moskva, Ekonomika 1983.
- [2] JAKOVÍK, A. — ZENČÍK, N.: Ob effektivnosti ispolzovaniija truda v sel'skom choziajstve. Ekon. sel. Choz., 1983, č. 4., s. 35—38.

- [3] KLINKO, L.: Vlastné výkony v poľnohospodárstve a metódy ich objektivizácie a normovania. Zeměd. Ekon., 1982, č. 5, s. 333–344.
- [4] KOROLIEV, J. G.: Metod nejmenších kvadrátov v socialno-ekonomických issledovanijach. Moskva, Statistika 1980.
- [5] LUKINOV, I. — VASILJENKO, J.: K voprosu o modelirovanii processa razvitiija proizvodstva. Ekon. sef. Choz., 1982, č. 5, s. 52–58.
- [6] MARKUŠ, J.: Kritické miesta súčasného plánovacieho procesu. Ekon. Čas., 30, 1982, č. 5, s. 379–390.
- [7] MRÁZEK, M. — SYNEK, M.: Dosud opomíjený nástroj řízení. Hospod. Nov., 1984, č. 4.
- [8] ONIŠČENKO, A. M. i kol.: Agropromyšlennyj kompleks respubliky — problemy organizacii i optimizacii proizvodstva. Kyjev, Naukova Dumka 1982.
- [9] PÍČ, J.: Intenzivní reprodukci k soběstačnosti ve výživě. Praha, Svoboda 1983.
- [10] STANĚK, P. — DOKTOR, J.: Postavení zemědělství ČSSR a některých evropských států. Zeměd. Ekon., 1983, č. 1., s. 61–72.
- [11] TOMS, M.: Kritérium efektivity a zdokonalování hospodářského mechanismu. Polit. Ekon., 31, 1983, č. 12., s. 1263–1278.

ПРОИЗВОДСТВЕННАЯ МОЩНОСТЬ И РЕЗЕРВЫ РОСТА ЭФФЕКТИВНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА

GRZNAР, Мирослав

Интенсивный тип воспроизводства в отрасли сельского хозяйства и питания предпочитает высокую действенность использования имеющихся производственных ресурсов и такое их планомерное размещение в сельскохозяйственные предприятия и организации, которое приводит к эффективному обеспечению прироста продукции, в общественно необходимом объеме и структуре.

Одним из способов повышения объективности планирования процесса воспроизводства в сельском хозяйстве является количественное выражение совокупной производственной мощности сельскохозяйственных предприятий при помощи которого можно объективизировать производственные возможности предприятия, открывать резервы дальнейшего роста продукции и ее эффективности.

В статье применяется один из возможных методов количественного выражения производственной мощности сельскохозяйственного предприятия, который основан на линейной многофакторной регрессной модели. Его применение при анализе 71 сельскохозяйственных предприятий дает возможность показать на резервы дальнейшего роста производства, которые состоят то ли в недостатках оснащенности предприятий нужным объемом или структурой производственных ресурсов или в недостаточно действенном использовании имеющихся производственных ресурсов.

A PRODUCTION POTENTIAL AND THE RESERVES OF THE GROWTH OF EFFICIENCY OF AN AGRICULTURAL PRODUCTION

GRZNĀR, Miroslav

An intensive type of reproduction in the branches of agriculture and nutrition requires a high effectiveness of the usage of the available production sources and such a planned placement of them into agricultural farms and organizations that contributes to the effective arrangements of production increases in socially required volume and structure.

One of the ways of increasing objectivity of the reproduction process planning in agricultures is quantification of the aggregated production potential of an agricultural

farm by means of which it is possible to materialize production facilities of a farm and to reveal reserves of further growth of production and its efficiency.

In the article there is being applied one of possible methodic procedures of the quantification of the production potential of an agricultural farm based on linear multifactor regression model. Its application at the analysis of a set of 71 agricultural farms enabled to show reserves of the further growth of the production consisting either in the imperfection of enterprise's equipment with necessary volume or structure of the production sources or in insufficiently effective usage of the available production sources.

Kritérium podnikovej efektívnosti a osobitosti jeho využívania v družstevných poľnohospodárskych podnikoch

AMBROŠ, Pavol

Úvod

Prostredníctvom kritérií ekonomickej efektívnosti a ich ukazovateľov sa realizujú objektívne existujúce štruktúry záujmov (cieľov) spoločnosti a kolektívov výrobcov. Podľa toho, či kritérium efektívnosti posudzujeme z hľadiska ekonomickej efektívnosti na úrovni národného hospodárstva, resp. podniku, hovoríme o kritériu národohospodárskej efektívnosti a o kritériu podnikovej (chozrasčotnej) efektívnosti. Lokálne (podnikové) kritériá ekonomickej efektívnosti, prepočty efektívnosti čiastkových procesov národohospodárskeho odvetvia (podnikových reprodukčných procesov, určitých opatrení a pod.) musia nadväzovať na rozhodujúce národohospodárske kritériá ekonomickej efektívnosti. Zhodujeme sa s názormi autorov, ktorí tvrdia, že „... spolu s čiastkovými, lokálnymi, pomocnými kritériami existuje jedno globálne, rozhodujúce národohospodárske kritérium. Bez tohto kritéria nie je možné správne riešiť žiadnu hospodársku úlohu“ [5, s. 32].

Pri vymedzení národohospodárskeho kritéria ekonomickej efektívnosti vychádzame z obidvoch stránok ekonomickej efektívnosti, a to z účelnosti produkcie a z požiadavky dosiahnuť ju s najnižšími nákladmi spoločenskej práce, t. j. z hospodárnosti. Naturálno-vecné kritérium ekonomickej efektívnosti takto charakterizuje stupeň zladenia rozsahu a štruktúry vyprodukovaných úžitkových hodnôt so štruktúrou spoločenských potrieb. Hodnotové kritérium národohospodárskej efektívnosti vyjadruje mieru zhodnotenia výrobných zdrojov, syntetický vplyv základných fondov, obrátových fondov, pracovných síl a prírodných zdrojov na dosiahnutý ekonomický efekt. Minimalizácia nákladov spoločenskej práce sa presadzuje prostredníctvom maximálneho zhodnotenia disponibilných výrobných zdrojov. Ekonomický efekt vyplývajúci zo zhodnotenia výrobných zdrojov (hodnotové kritérium) sa prejavuje v tvorbe

národného dôchodku. Inak povedané, za kritérium ekonomickej efektívnosti spoločenskej výroby považujeme maximálny objem vytvoreného národného dôchodku pri daných zdrojoch pracovných síl a výrobných fondov. Toto nazeranie vychádza zo zásady, že veličina národného dôchodku je uspokojivou aproximáciou národohospodárskeho efektu spoločenskej výroby za socializmu [8]. V národnom dôchodku sa odráža efektívnosť celej výrobnohospodárskej činnosti spoločnosti. Samozrejme, vychádzame z predpokladu, že všetky výrobky vyjadrené v národnom dôchodku sú užitočné. Hlavnou prednosťou tohto ukazovateľa je, že vyjadruje veľkosť novovytvorenej hodnoty. *Národnému dôchodku v podnikovom vyjadrení zodpovedá ukazovateľ čistej produkcie, teda kategória hrubý dôchodok*.

Tvorba, realizácia a privlastňovanie hrubého dôchodku v JRD predstavuje dôchodkovosť výroby — kategóriu synteticky odrážajúcu národohospodársku efektívnosť na úrovni odvetvia poľnohospodárstva.

Z národohospodárskeho hľadiska by JRD mali byť zainteresované na dosahovaní takého hrubého dôchodku, ktorý by v plnej miere uspokojoval nielen podnikové (tvorba akumulácie), ale aj kolektívne (spoločenská spotreba), osobné (osobná spotreba) a celospoločenské záujmy (zvyšovanie národného dôchodku).

Podniková efektívnosť a osobitosti jej vyjadrovania v družstevných poľnohospodárskych podnikoch

Hierarchickej štruktúre ekonomických záujmov zodpovedá aj hierarchická štruktúra ekonomickej efektívnosti. Podniková efektívnosť je v zásade v súlade s národohospodárskou efektívnosťou, vyjadruje kolektívne ekonomické záujmy svojho pracovného kolektívu. Tieto čiastkové záujmy sú v princípe podriadené celospoločenským záujmom.

Ekonomické záujmy socialistických podnikov ako organicky základných článkov výroby a celospoločenskej kooperácie sa prejavujú v bezprostrednom zvyšovaní *podnikových dôchodkov*, t. j. v dôchodkovosti výroby. Podniková efektívnosť je formou prejavu národohospodárskej efektívnosti, čo prakticky znamená, že podniky by prostredníctvom realizácie svojich ekonomických záujmov a cieľov mali plniť aj národohospodárske záujmy a ciele.

Na dôchodkovosť výroby po obsahovej stránke nie je v ekonomickej teórii jednotný názor. V poslednom období prevláda úsilie spájať dôchodkovosť výroby len s kategóriou čistého dôchodku, resp. zisku. Vyjadruje však zisk v plnej miere obsahový charakter dôchodkovosti poľnohospodárskych podnikov, ich ekonomický efekt, osobitne v družstevnom sektore?

Obsahový charakter dôchodkovosti výroby podľa nášho názoru je určovaný spôsobom rozdeľovania peňažných príjmov, na ktoré v rozhodujú-

cej miere vplýva spôsob určovania objemu miezd. Ten ovplyvňuje v daných podmienkach systém rozdeľovania realizovanej novovytvorenej hodnoty. V zásade môžu existovať tri spôsoby určovania objemu miezd, a to:

— keď sa celkový objem miezd viaže na celkový realizovaný hrubý dôchodok; v danom prípade objem miezd závisí od rozdelenia hrubého dôchodku na mzdy a odmeny a čistý dôchodok (zisk);

— keď sa celkový objem miezd neviaže na výšku realizovaného dôchodku, ale závisí od iných ukazovateľov; pritom mzda za jednotku práce je určená vopred;

— keď sa pri určení celkového objemu miezd zvolí kombinovaný spôsob predchádzajúcich dvoch.

V družstevnom sektore prevláda (aj keď v modifikovanej podobe) určenie objemu miezd podľa celkového objemu realizovaného hrubého dôchodku.

V objeme zisku sa premieta prvotné podnikové rozdelenie realizovanej novovytvorenej hodnoty na mzdy a odmenu za prácu na jednej strane a zisk na druhej strane.

Výška zisku môže byť v dôsledku uplatnených pravidiel rozdeľovania v konkrétnom podniku diferencovaná aj pri ostatných nezmenených podmienkach. V jednom podniku sa môžu na mzdy a odmeny (zahrňované do pracovných nákladov) vynaložiť menšie prostriedky a z týchto príčin realizovaný zisk bude väčší ako ekvivalent vytvoreného nadproduktu. Môže byť aj opačná situácia, keď sa na mzdy a odmeny vynaloží väčší objem realizovanej novovytvorenej hodnoty, ako je ekvivalent skutočne *vytvoreného nevyhnutného produktu*. V danom prípade realizovaný zisk v plnom rozsahu nevyčerpáva dôchodkovosť výroby. Vyplýva to predovšetkým zo skutočnosti, že v JRD v súčasnosti existujú pomerne značné rozdiely v tvorbe hrubého dôchodku na 1 pracovníka, resp. na 1 ha poľnohospodárskej pôdy aj medzi podnikmi hospodáriacimi v porovnateľných prírodných podmienkach a tým aj v regulácii realizovaného hrubého dôchodku na základné mzdy a čistý dôchodok. V tejto súvislosti poukážeme na vývoj hrubého dôchodku na 1 prepočítaného pracovníka v JRD SSR a jeho diferenciáciu podľa výrobných oblastí (tab. 1).

V 6. päťročnici bol hrubý dôchodok na pracovníka 32 364 Kčs a mzdy a odmeny na pracovníka 21 761, čo predstavuje 67 % podiel na hrubom dôchodku. Hrubý dôchodok na 1 prepočítaného pracovníka vzrástol v 6. päťročnici oproti 5. päťročnici o 14 %, pričom mzdy a odmeny na pracovníka o 25 %.

Uvedené skutočnosti okrem iných činiteľov vplývali na efektívnosť substitúcie živej práce prácou zhmotnenou, ako aj tvorbu čistého dôchodku, rentabilitu výroby. Rozšírenú reprodukciu vecných činiteľov výroby a pracovných síl treba zabezpečovať v optimálnom pomere. Hrubý

dôchodok na 1 prepočítaného pracovníka, resp. na 1 ha poľnohospodárskej pôdy nedáva predstavu o vzájomnom pomere medzi rozšírenou reprodukciou vecných činiteľov výroby a celkovou reprodukciou pracovných síl. Uvedené vzťahy je potrebné posudzovať na základe porovnávania (pomery) medzi celkovým fondom spotreby a fondom akumulácie.

Tabuľka 1

Vývoj hrubého dôchodku a upravených vlastných výkonov na 1 prepočítaného pracovníka za priemer rokov 1970–1981 v Kčs za JRD SSR

Ukazovateľ	Roky				Index
	1970–1972	1973–1975	1976–1978	1979–1981	
hrubý dôchodok	26 537	31 523	31 280	35 010	132
upravené vlastné výkony	29 293	34 541	35 085	39 519	135
mzdy a odmeny	16 600	18 845	21 854	23 684	143
podiel miezd a odmien na hrubom dôchodku	62,5	59,8	69,9	67,6	—

Prameň: Spracované autorom z Výkazov hospodárenia 1980 JRD SSR.

Vzťah medzi prírastkom celkového fondu spotreby a prírastkom fondu akumulácie podáva obraz o dynamike vzájomného pomeru vývoja týchto dvoch zložiek použiteľného hrubého dôchodku, o zrýchľovaní, resp. spomaľovaní rozšírenej reprodukcie vecných činiteľov vo vzťahu k celkovej nevýrobnej spotrebe.

Celkové zdroje akumulácie však vo veľkej miere závisia od veľkosti použiteľného hrubého dôchodku. Vyplýva to aj z analyzovanej diferenciácie v tvorbe hrubého dôchodku na 1 pracovníka v JRD SSR v roku 1980.

Hĺbka diferenciácie v tvorbe hrubého dôchodku na 1 prepočítaného pracovníka je charakterizovaná v tabuľke 2.

Z tabuľky 2 vidieť pomerne veľké rozdiely v tvorbe hrubého dôchodku na 1 pracovníka (prepočítaného). Keď platí, že uspokojovanie podnikových potrieb v JRD závisí od tvorby vlastných zdrojov, potom jediným zdrojom miezd a odmien a čistého dôchodku je novovytvorená hodnota — hrubý dôchodok.

Z rozdelenia celkového súboru JRD v SSR do jednotlivých intervalov podľa tvorby hrubého dôchodku na 1 prepočítaného pracovníka vyplýva, že medzi podnikmi v danej výrobnej oblasti existuje značná diferenciácia. Keď priemerné veličiny v prvých troch skupinách podnikov v kukuričnej výrobnej oblasti pokladáme za 100 %, tak v posledných troch skupinách podnikov (s najvyšším hrubým dôchodkom na pracovníka) hrubý dôchodok na 1 pracovníka je väčší o 77 %, v repnej výrobnej oblasti o 69 %, v zemiakárskej o 67 %, v zemiakársko-ovsenej o 70 % a v horskej výrobnej oblasti o 63 %.

V predchádzajúcej časti sme konštatovali, že novovytvorená hodnota

vyjadruje v sebe pohyb miezd a odmien za prácu, ako aj pohyb zisku. Môže sa stať, že na mzdy a odmeny pripadne väčší podiel realizovaného hrubého dôchodku, ako je ekvivalent vytvoreného nutného produktu. Zaujímá nás, ako sa toto konštatovanie prejavuje v podmienkach značnej diferenciacie v realizácii hrubého dôchodku na 1 prepočítaného pracovníka.

Tabuľka 2

Počet JRD v SSR podľa tvorby hrubého dôchodku na 1 prepočítaného pracovníka v roku 1980

Hrubý dôchodok na 1 prepočítaného pracovníka (interval)	Počet JRD v jednotlivých intervaloch podľa výrobných odvetví				
	kukuríč-ná	repná	zemia-kárska	zemia-kársko-ovsená	horská
do 30 000	14	11	19	9	34
30 001 — 34 000	12	7	22	5	24
34 001 — 37 000	16	16	19	4	23
37 001 — 41 000	18	13	26	18	18
41 001 — 44 000	15	7	7	5	17
44 001 — 47 000	16	7	11	4	12
47 001 — 50 000	19	8	5	4	7
50 001 — 53 000	20	12	5	2	—
nad 53 000	99	15	9	3	3
Počet JRD spolu	229	96	123	54	138

Prameň: Údaje sme získali z Ústrednej banky údajov MPVŽ a triedenie bolo spracované vo výpočtovom stredisku VÚEPP v Bratislave.

Keď priemernú úroveň miezd a odmien na 1 prepočítaného pracovníka v prvých troch skupinách podnikov pokladáme za 100, potom v posledných troch skupinách podnikov sú tieto hodnoty v kukuričnej výrobní oblasti vyššie o 24 %, v repnej výrobní oblasti o 20 %, v zemiakárskej o 22 %, v zemiakársko-ovsenej o 19 % a v horskej výrobní oblasti o 15 %.

V priestorovej analýze v sledovanom období sa jednoznačne prejavuje rýchlejšie tempo rastu hrubého dôchodku v porovnaní s rastom miezd a odmien na 1 prepočítaného pracovníka. Svedčí o tom aj analýza vzťahov medzi diferenciáciou v tvorbe hrubého dôchodku (HD) na 1 prepočítaného pracovníka a dosiahnutou priemernou úrovňou miezd a odmien na 1 prepočítaného pracovníka. Táto analýza sa robila na základe intervalového triedenia podnikov podľa dosiahnutého objemu HD na 1 prepočítaného pracovníka a dosiahnutou priemernou úrovňou miezd a odmien na 1 prepočítaného pracovníka v danej skupine podnikov (intervale). Z lineárnych funkcií vyjadrujúcich tieto vzťahy vyplýva, že pri zvýšení hrubého dôchodku o 1000 Kčs na 1 prepočítaného pracovníka sa zvýšili mzdy a odmeny:

- v kukuričnej výrobnej oblasti o 217 Kčs;
- v repnej výrobnej oblasti o 190 Kčs;
- v zemiakárskej výrobnej oblasti o 235 Kčs;
- v zemiakársko-ovsenej výrobnej oblasti o 188 Kčs;
- v horskej výrobnej oblasti o 162 Kčs.

V dôsledku rýchlejšieho rastu hrubého dôchodku na 1 prepočítaného pracovníka v porovnaní s rastom miezd a odmien dochádza k pomerne značnému poklesu miezd a odmien na vytvorenom hrubom dôchodku. Svedčia o tom údaje v tabuľke 3.

Tabuľka 3

Podiel miezd a odmien na 100 Kčs hrubého dôchodku v závislosti od hrubého dôchodku na 1 prepočítaného pracovníka v JRD SSR

Hrubý dôchodok na 1 prepočítaného pracovníka (interval)	Podiel miezd a odmien na 100 Kčs hrubého dôchodku podľa výrobných oblastí				
	kukurič- ná	repná	zemia- kárska	zemia- kársko- ovsená	horská
do 30 000	95,3	92,8	85,1	84,7	93,7
30 001 — 34 000	68,6	70,5	68,2	68,8	72,5
34 001 — 37 000	62,9	65,5	67,7	67,9	69,6
37 001 — 41 000	60,4	63,6	62,6	62,5	62,0
41 001 — 44 000	57,9	59,2	59,7	58,5	59,6
44 001 — 47 000	56,7	57,2	57,8	54,4	56,8
47 001 — 50 000	54,3	54,3	55,5	55,6	56,4
50 001 — 53 000	53,3	53,1	53,9	51,1	—
nad 53 000	48,0	50,2	49,9	47,1	48,0

Prameň: Pozri tabuľku 2.

V posledných troch skupinách podnikov sa podiel miezd a odmien pohybuje na úrovni 50—55 %, pričom v prvých troch skupinách podnikov na úrovni 62—95 %. Uvedené tendencie v podiele miezd a odmien sa prejavujú v rastúcom podiele čistého dôchodku (zisku) na hrubom dôchodku, vo zvyšovaní zisku na 1 prepočítaného pracovníka.

Z lineárnych funkcií vyplýva, že pri zvýšení hrubého dôchodku na 1 prepočítaného pracovníka o 1000 Kčs došlo k zvýšeniu zisku na tohto pracovníka v priemere o:

- 530 Kčs v kukuričnej oblasti;
- 873 Kčs v repnej oblasti;
- 806 Kčs v zemiakárskej oblasti;
- 888 Kčs v zemiakársko-ovsenej oblasti;
- 938 Kčs v horskej oblasti.

Zisk na 1 prepočítaného pracovníka v prvých troch skupinách podnikov sa pohybuje od 1100—13 000 Kčs a v posledných troch skupinách podnikov od 20 000—33 000 Kčs. Z naznačeného vyplýva, že pri značnej diferenciacii v tvorbe hrubého dôchodku na 1 prepočítaného pracovníka

dochádza k zmierneniu diferenciacie v oblasti miezd a odmien, pri výraznejšej diferenciacii v tvorbe zisku. JRD s nízkym dôchodkom na 1 prepočítaného pracovníka jeho prevažnú časť rozdeľujú na mzdy a odmeny zrejme vo väčšej miere, ako je ekvivalent skutočne vytvoreného nutného produktu. Je však diskutabilné, či uvedená nivelizácia v odmenách bez zreteľa na tvorbu zdrojov akumulácie je odôvodnená, či nie je príčinou rastúcej diferenciacie v hospodárskych výsledkoch JRD. Presun diferencovanej tvorby hrubého dôchodku do oblasti zisku (straty) môže mať negatívny vplyv na zvyšovanie ekonomickej efektívnosti v poľnohospodárskej výrobe. Z hľadiska perspektívneho rozvoja poľnohospodárskej výroby je takáto tendencia v tvorbe a rozdeľovaní novovytvorenej hodnoty v družstevných poľnohospodárskych podnikoch pri predpokladanom samofinancovaní rozšírenej reprodukcie nežiadúca, pretože vážne narušuje chozrasčotný princíp hospodárenia.

Cieľom plánovitej regulácie miezd v družstevnom sektore musí byť zabezpečenie optimálnych proporcií medzi rastom ekonomických efektov a vývojom miezd a odmien a tým aj správnych proporcií medzi potrebou zdrojov na rozšírenú reprodukciu a osobnú a spoločenskú spotrebu.

Z tohto hľadiska optimálnou (normatívnou) dôchodkovosťou výroby v JRD rozumieme takú veličinu hrubého dôchodku, ktorá vyplýva z dosahovania optimálneho (normatívneho) využitia k dispozícii daných výrobných zdrojov. Tvorba a realizácia normatívneho hrubého dôchodku, resp. upravených vlastných výkonov vystupuje ako kritérium ekonomickej efektívnosti družstevných poľnohospodárskych podnikov.

K otázkam usmerňovania vývoja miezd v poľnohospodárskych podnikoch

Plánovité usmerňovanie vývoja základných miezd predstavuje aj dôležitý nástroj stimulácie podnikov a jednotlivých pracovníkov na raste zvoleného kritériálneho ukazovateľa.

Na prehlbenie zásluhovosti v osobnej hmotnej zainteresovanosti na rozvoji poľnohospodárskej výroby, jej efektívnosti a kvality od 1. 1. 1982 a počas ďalších rokov siedmej päťročnice došlo k zmene regulačného systému vývoja odmien. Upustilo sa od uplatňovaného princípu priemernej mzdy pri usmerňovaní vývoja miezd a odmien a vychádza sa z plnenia *kritériálneho ukazovateľa*.

V oboch sektoroch poľnohospodárstva sa ako kritériálny ukazovateľ pre plánovanie a usmerňovanie mzdových prostriedkov používa ukazovateľ celkové výkony, vrátane mimoriadnych výnosov. Hlavný akcent sa pri usmerňovaní mzdových prostriedkov kladie na rast produkcie pre zabezpečenie výživy a postupného odstránenia závislosti od dovozu základných potravín. Uvedený objemový ukazovateľ typu hrubej produkcie v systéme plánovitého riadenia poľnohospodárstva, osobitne v systéme hmotnej zainteresovanosti, uprednostňuje rast produkcie (intenzity

poľnohospodárskej výroby] oproti stimulácii na raste ekonomickej efektívnosti výrobného-hospodárskej činnosti podnikov.

Regulovanie odmien v závislosti od vývoja celkových výkonov v podstate podporuje extenzívny vývoj materiálnych nákladov, nevedie podniky v dostatočnej miere k zvyšovaniu efektívnosti zhmotnenej práce.

Hlavné príčiny, ktoré viedli k ponechaniu celkových výkonov ako kritériálneho ukazovateľa v systéme hmotnej zainteresovanosti, môžeme zhrnúť do dvoch bodov:

— Materiálové náklady v poľnohospodárstve rastú rýchlejšie, ako je rast výkonov. „Klesajúca účinnosť vkladov a rast cien majú svojím spôsobom objektívny charakter, ktorý nie je možné pre najbližšie obdobie zmeniť“ [9, s. 162].

— Vysoký podiel mzdových prostriedkov na upravených vlastných výkonoch v poľnohospodárskej prvovýrobe; podiel miezd na tomto ukazovateli tvorí [štátny sektor] 63 %, pričom podiel plánovaného zisku je 12 %. V priemysle podiel mzdových prostriedkov na upravených vlastných výkonoch predstavuje asi 36 % [9, s. 162].

Z naznačeného vyplýva, že v systéme podnikovej zainteresovanosti vedome pripúšťame absenciu rastu efektívnosti a znižovanie spotreby materiálu, energie a pod., pri súčasnom raste poľnohospodárskej produkcie (porovnaj aj [6, s. 718], kde sa táto otázka nastoľuje z prognostického pohľadu). Systém plánovania a regulácie mzdových prostriedkov vychádzajúcich z celkových výkonov nevyvíja dostatočný tlak na efektívne vynakladanie materiálových nákladov.

Z hľadiska stimulácie rastu ekonomickej efektívnosti výrobného-hospodárskej činnosti podnikov musíme vyvinúť reálny tlak na relatívne spomaľovanie rastu materiálových nákladov. Takýmto ukazovateľom môže byť ukazovateľ typu čistej produkcie, vyjadrujúci národohospodársku efektívnosť. Optimálny rozvoj poľnohospodárstva v podmienkach intenzívneho rozvoja si okrem rastu výroby vyžaduje aj efektívny rast, a teda stimuláciu poľnohospodárskych podnikov na raste ekonomickej efektívnosti. Vyplýva to zo skutočnosti, že rast výroby musí dosahovať aj primeranú národohospodársku a podnikovú efektívnosť.

Preto si myslíme, že požiadavkám intenzívneho rozvoja poľnohospodárskej výroby z hľadiska usmerňovania vývoja miezd lepšie zodpovedá kritériálny ukazovateľ — hrubý dôchodok, resp. upravené vlastné výkony.

Druhou významnou zložkou stimulácie podnikov a jednotlivých pracovníkov na zvyšovaní ekonomickej efektívnosti je *pobádacia zložka miezd a odmien*. Výška tejto stimulačnej zložky miezd a odmien v súčasnosti v JRD na Slovensku na 1 stáleho pracovníka sa pohybuje v priemere na úrovni 1900–2000 Kčs. Jej podiel na celkovom objeme miezd a odmien predstavuje 6–7 %. Prikláňame sa k názoru tých autorov, ktorí hovoria, že objem pobádacej zložky na celkových úrodách by nemal byť menší ako 15–20 %. Zvýši sa tak hmotná stimulácia kolektívov chozrasčotnej jednotky na dosahovanie maximálnej ekonomickej efektívnosti.

Keď vychádzame z odvodeného kritéria ekonomickej efektívnosti na úrovni podniku — normatívneho hrubého dôchodku, veličina pobádacej zložky miezd a odmien za prácu by mohla nadväzovať na tento kritériálny ukazovateľ. V danom prípade by sa malo vychádzať z indexu dôchodkovosti, ktorý vyjadruje vzťah medzi normatívnym (optimálnym) hrubým dôchodkom a skutočne dosiahnutým v bežnom období. V podnikoch, kde skutočný hrubý dôchodok prekračuje normatívny (resp. upravené vlastné výkony), adekvátne, v závislosti od salda dôchodkovosti by sa primeranou čiastkou zvyšovala aj pobádacia zložka miezd a odmien.

Zisk ako chozrasčotné kritérium ekonomickej efektívnosti v poľnohospodárstve

Súbor opatrení na zdokonaľovanie sústavy plánovitého riadenia národného hospodárstva jednoznačne zdôrazňuje potrebu hospodárenia podľa princípov chozrasčotu, tvorby zisku v takom rozsahu, ktorý zabezpečí samofinancovanie rozšírenej reprodukcie, plánované prídely do fondu odmien a spoločenskej spotreby.

V predchádzajúcej časti sme konštatovali, že diferencovaná veličina realizovaného hrubého dôchodku výraznejšie prehlbuje diferenciaciu v zisku v porovnaní s nákladovou zložkou miezd a odmien. Z tohto hľadiska je potrebné osobitne analyzovať tvorbu a realizáciu zisku, a to v rámci analýzy integrálnej výrobo-ekonomickej efektívnosti poľnohospodárskej výroby v konkrétnych poľnohospodárskych podnikoch.

Údaje o tvorbe a použití zisku v JRD na Slovensku za roky 1980—1982 sú uvedené v tabuľke 4.

Z tabuľky 4 vyplýva, že zisk bežného roka sa v sledovanom období zúčastňoval na tvorbe zdrojov pre odvody a prídely do podnikových fondov 75,15 % a dotácie a subvencie tvorili v priemere 19,47 %. Prehľad o použití zdrojov ukazuje, že približne 25 % pripadá na odvody z hospodárskeho výsledku a približne 51 % ide na prídely fondom zabezpečujúcim financovanie plánovaných potrieb a 25 % na prídely fondu hmotnej stimulácie.

Potreba tvorby a realizácie zisku v JRD vyplýva predovšetkým z potreby vytvárať vlastné zdroje rozšírenej reprodukcie.

Rozvoj poľnohospodárskej výroby sa v našich podmienkach uskutočňuje intenzifikáciou — dodatočnými vkladmi živej a zhmotnenej práce — s cieľom zvyšovať hektárové úrody a úžitkovosť hospodárskych zvierat. Intenzifikačný proces je teda súčasťou rozšírenej reprodukcie. Plánovaný rast poľnohospodárskej výroby je potrebné zabezpečovať efektívnymi dodatočnými vkladmi, zdrojom ktorých je akumulácia. Preto spoločenské zámery v raste poľnohospodárskej produkcie je potrebné zabezpečovať tvorbou zdrojov akumulácie, a to v súlade s plánovaným rastom produkcie.

Potreba zdrojov akumulácie z najvšeobecnejšieho hľadiska závisí od požadovaného tempa rastu výrobných fondov (T_{VF}). Plánovaný rast výrobných fondov závisí od tempa rastu celkovej produkcie (T_{CP}) a od indexu fondovej náročnosti (I_{FN}):

$$T_{VF} = T_{CP} \cdot I_{FN}.$$

Požadovaný prírastok výrobných fondov (ΔVF) je taktó určováný súčinom plánovaného prírastku celkovej produkcie (ΔCP) a koeficientom fondovej náročnosti (K_{FN}), čiže

$$\Delta VF = \Delta CP \cdot K_{FN} \text{ a} \\ K_{FN} = VF/CP.$$

Z uvedeného vyplýva, že fondová náročnosť je dôležitým faktorom potreby zdrojov pre rozšírenú reprodukciu a tým aj dôležitým ukazovateľom pre posudzovanie ekonomickej efektívnosti reprodukčného procesu.¹

Tabuľka 4

Tvorba a rozdelenie zisku v JRD na Slovensku (v mil. Kčs)

Ukazovateľ	1980	1981	1982	Spolu	%
zisk bežného roku	2156	614	2352	5844	75,15
dotácie z rozpočtu	487	1336	413	1514	19,47
ostatné doplnenie zdrojov na rozdelenie*	124	232	62	418	5,38
Zdroje spolu	2767	2182	2827	7776	100,00
odvody z hospodárskeho výsledku	738	533	684	1955	25,14
prídely fondom zabezpečujúcim financovanie plánovaných potrieb	1453	1085	1431	3969	51,04
prídely fondom hmotnej stimulácie	600	592	747	1939	24,94
ostatné použitie hospodárskych výsledkov	110	117	112	339	4,36
prekročené rozdelenie hospodárskeho výsledku**	-305	-153	-149	-607	-7,8

* Sem zaraďujeme dotácie v rámci VHJ, dotácie od ústredných orgánov, použitie fondov organizácie na dotácie zdrojov a ostatné doplnenie zdrojov na rozdelenie.

** Rozdiel predstavuje odvody ústredným orgánom a nerozdelený hospodársky výsledok bežného roka.

Prameň: Spracované autorom z Výkazov hospodárenia JRD SSR.

To znamená, že optimálna akumulácia v družstevných poľnohospodárskych podnikoch závisí od rastu produkcie potrebnej z hľadiska dlhodobého (perspektívneho) plánu a od plánovanej fondovej náročnosti, pričom sa berú do úvahy tak faktory, ktoré vplývajú na jej rast a znižovanie, ako aj predpokladaná štruktúra fondových vkladov.

V nerovnakých prírodných podmienkach je fondová náročnosť produkcie rozdielna. V podnikoch s priaznivejšími prírodnými podmienka-

¹ Zdrojom financovania rozšírenej reprodukcie nie sú však len vlastné finančné akumulačné prostriedky. Preto aj väzba medzi VF a vlastnými akumulačnými zdrojmi nie je vždy bezprostredná.

mi je fondová náročnosť nižšia, kým v podnikoch s horšími prírodnými podmienkami sa fondová náročnosť zvyšuje. Rozdielna fondová náročnosť ovplyvňuje potrebu výrobných fondov na zvýšenie výroby o jednotku produkcie a tým aj potrebné zdroje akumulácie. Podniky hospodáriace v priaznivejších prírodných podmienkach s rovnakými zdrojmi akumulácie dosiahnu aj vyšší prírastok produkcie.

Vyplýva to predovšetkým z rozdielnej efektívnosti dodatočných vkladov a z nej vyplývajúcej diferencovanej intenzifikácie poľnohospodárskej výroby, a teda aj z diferencovanej tvorby akumulčných zdrojov na 1 ha poľnohospodárskej pôdy. Tejto požiadavke zodpovedá model tvorby akumulčných zdrojov na základe rovnakej miery akumulácie (MA), vyjadrenej nasledovne:

$$MA = \text{akumulčné zdroje/výrobné fondy} \times 100$$

Požadovaná veličina zisku vyplýva z potreby zabezpečiť proporcionálny rozvoj poľnohospodárskej výroby v konkrétnom podniku. *Ide o optimálny zisk z hľadiska jeho optimálnej potreby. Poľnohospodárske podniky by ho mali zabezpečovať dosahovaním normatívnej efektívnosti viazaných výrobných zdrojov.*

V socialistických podmienkach výroby *chozrasčotným kritériom efektívnosti poľnohospodárskeho podniku je dosahovanie normatívneho (optimálneho) zisku, ktorý zabezpečuje proporcionálny rozvoj poľnohospodárskej výroby — plánovanú poľnohospodársku produkciu v žiadúcom objeme, sortimente, kvalite, mieste a čase.* Vystupuje ako súčasť normatívneho (optimálneho) hrubého dôchodku, zmenšená o normatívnu veličinu nákladových miezd a odmien.

Potreba tvorby optimálneho zisku vyplýva z potreby zabezpečovať proporcionálny a efektívny rozvoj poľnohospodárskej výroby. Ide o výber najvhodnejšej alternatívy, či už ide o dodatočné vklady, optimálnu kombináciu výrobných faktorov a optimálnu štruktúru výroby.

Pochopiteľne, výrobca spravidla disponuje ohraničeným množstvom výrobných faktorov (obmedzený pôdny fond, pracovné sily, priemyselné hnojivá a pod.). Obmedzené výrobné faktory vplyvajú nielen na úroveň intenzity výroby, kombináciu výrobných faktorov, ale aj na optimálnu štruktúru výroby (zásada ohraničenej možnosti rozhodovania).

Poľnohospodársky podnik dosiahne optimálny plán výroby (optimálnu výrobu) vtedy, keď žiadna zmena dodatočných vkladov do jednotlivých odvetví, v kombinácii faktorov a v štruktúre výroby nezvýši ekonomickú efektívnosť vyjadrenú jej účelovou funkciou (zásada najvyššej ekonomickej efektívnosti). Samozrejme, za predpokladu racionálneho (normatívneho) využívania výrobných zdrojov.

Čím väčší je priestor, ktorý má podnik pri uvedených ekonomických kalkuláciách, tým väčšia je aj jeho ekonomická samostatnosť a zodpovednosť za dosiahnuté výsledky. V záujme zvýšenia tohto priestoru a

možnosti uplatnenia podnikovej iniciatívy od roku 1982 sa značne obmedzil rozpis objemových ukazovateľov. Štátnym a hospodárskym plánom poľnohospodárskych produktov sú záväzne určené spoločenské potreby v nákupe obilnín a jatočných zvierat (bez hydiny). Okresné poľnohospodárske správy a VHJ ústredne riadeným organizáciám môžu stanoviť ešte nanajvýš tri ďalšie záväzné ukazovatele na zabezpečenie spoločenských potrieb vo výrobe a v nákupe poľnohospodárskych produktov. V plánovacom procese došlo takto k zníženiu hospodárskej direktívy, k vytvoreniu väčšieho priestoru pre ekonomické rozhodovanie podnikov a k zvýšeniu významu odberateľsko-dodávateľských vzťahov.

Zvyšovaním ekonomickej samostatnosti poľnohospodárskych podnikov z hľadiska centrálnych nástrojov plánovitého riadenia sa zvyrazňuje význam ekonomických nástrojov riadenia vystupujúcich ako sústava ekonomických väzieb medzi národohospodárskym plánom poľnohospodárskej výroby a plánom chozrasčotnej jednotky. Spôsob transformácie národohospodárskeho plánu poľnohospodárskej výroby do chozrasčotných jednotiek v podmienkach intenzívneho rozvoja si *takto vyžaduje kvalitatívnu zmenu — uplatňovanie a funkčné využívanie všeobecne platných ekonomických nástrojov, noriem a limitov*. Ide o posun od individuálnych podmienok výrobnjej aktivity k parametrizácii nástrojov regulácie, a tým aj k parametrizácii celého prostredia, v ktorom sa jednotlivé subjekty rozhodujú.² Parametrické prostredie fungovania chozrasčotného poľnohospodárskeho podniku zahŕňa v sebe ekonomické nástroje riadenia — hmotné stimuly, predstavujúce sústavu ekonomických väzieb medzi štátom a chozrasčotnou jednotkou a medzi chozrasčotnými jednotkami navzájom. Patria sem parametrické ceny, pravidlá organizácie dodávateľsko-odberateľských vzťahov, sústava odvodov, úverovanie, úrok, poisťné a pod. Rozhodujúci význam majú ceny.

„Špecifickosť ceny — a podstata jej zvláštneho postavenia medzi nástrojmi regulácie — však spočíva v tom, že sa v nej syntetizujú (kondenzujú) jednotlivé čiastkové aspekty vynakladania a realizácie spoločenskej práce. Preto aj kritériá efektívnosti spoločenskej výroby musia využívať ako základný stavebný kameň práve ceny“ [2, s. 459].

Potreby spoločnosti, vyjadrené v národohospodárskom pláne, musia sa stať zdrojom pre rozvinutie tvorivej aktivity na ich najúčelnejšie a najefektívnejšie naplnenie v príslušnom priestore a nemajú predstavovať bezprostrednú direktívu, zaväzujúcu jednotlivé riadiace články k ich naplneniu. Na celej osi riadenia je potrebné hľadať optimálne formy

² „Parametrom všeobecne chápeme platnú normu či limit rozhodovania a správania ekonomických subjektov. Keď sa má nejaká veličina či nástroj realizovať ako parameter, musia byť splnené tak zodpovedajúce systémové nároky a charakteristiky jeho tvorby, ako aj predpoklady jeho presadzovania a realizácie.“ „... z hľadiska konkrétneho subjektu musí mať — aspoň do istej miery — exogénny charakter...“ A ďalej: „Ktorákoľvek veličina či nástroj sa stáva parametrom len za predpokladu, že je relevantný pre rozhodovanie a správanie, alebo, že príslušné subjekty na ne môžu a musia reagovať“ [2, s. 455].

a spôsoby naplňovania spoločenských potrieb. „... dať plánovaniu jeho ekonomický obsah predpokladá vytvoriť systém, v ktorom spätné väzby a konfrontácie názorov nebudú výnimkou, ale pravidlom a v ňom stotožnenie sa podniku s jeho plánom nebude aktom právnej záväznosti plánu pre podniky, ale vyjadrením jednoty záujmov podniku a spoločnosti, ktorá je právnym aktom len potvrdená“ [4, s. 404].

Literatúra

- [1] AMBROŠ, P.: O otázkach vyjadrovania economickej efektívnosti v poľnohospodárstve. *Ekonomický časopis*, 32, 1984, č. 7, s. 596–613.
- [2] HRNČÍŘ, M.: Parametričnost ceny — předpoklady a smysl v plánované ekonomice. *Polit. Ekonom.*, 30, 1982, č. 5, s. 449–461.
- [3] KLINKO, L.: Vlastné výkony v poľnohospodárstve, metódy ich objektivizácie a normovania. *Zemědělský ekonomický časopis*, 1982, č. 5, s. 333–344.
- [4] KOČÍ, J.: Motivace změn a charakter opatření v soustavě plánovitého řízení zemědělství od roku 1982. *Zemědělský ekonomický časopis*, 1982, č. 6, s. 399–412.
- [5] KRILEK, I.: Ekonomická efektívnosť zemědělství. Praha, Svoboda 1979.
- [6] MARKUŠ, J. — HUTNÍK, F.: Dlhodobé prognostické úvahy o problémoch zabezpečovania výživy a formovania agrokomplexu Slovenska. *Ekonomický časopis*, 32, 1984, č. 8, s. 710–721.
- [7] ROMANČENKO, G. R.: Rentabelnosť kolchoznogo proizvodstva. Moskva, Ekonomika 1966.
- [8] VANER, J. — TOMS, M. a kol.: Národohospodárska efektívnosť: teórie a mērení. Praha, Svoboda 1977.
- [9] ZÁVODNÝ, O. — MOLÁČEK, J.: Regulace odměňování a motivace zemědělských organizací v sedmé pětiletce. *Zemědělský ekonomický časopis*, 1982, č. 6, s. 461–470.

КРИТЕРИЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ И ОСОБЕННОСТИ ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ КОЛХОЗНОГО ТИПА

АМБРОШ, Павел

В статье автор в связи с народнохозяйственной эффективностью характеризует эффективность предприятия и особенности ее определения в сельскохозяйственных предприятиях колхозного типа.

Экономические интересы социалистических предприятий проявляются в непосредственном росте доходов предприятия, т. е. в доходности производства. В колхозном секторе под доходностью производства понимается образование и реализация нормативно чистой продукции.

A CRITERION OF AN ENTERPRISE'S EFFICIENCY AND SPECIFICATIONS OF ITS USAGE IN THE COOPERATIVE AGRICULTURAL ENTERPRISES

AMBROŠ, Pavol

In his contribution autor, linking to efficiency of the national economy, refers to the efficiency of an enterprise and specifications of its expressing in the cooperative agricultural enterprises.

The economic interests of socialist enterprises are shown in direct increase of the enterprise's incomes that is, profitability of production. In the cooperative sector the profitability of production means the production and realization of value added.

Vlastníctvo pôdy v buržoáznej a v socialistickej revolúcii

RAPOŠ, Pavel

Zem, na ktorej ľudia žijú, pôda, na ktorej pestujú mnohé nevyhnutné a nezastupiteľné produkty (výrobné prostriedky i spotrebné predmety), je nenahraditeľným faktorom výroby i miestom a prostredím, v ktorom ľudia rozvíjajú svoje životné aktivity. Od samého začiatku existencie ľudskej spoločnosti, najmä v triedne antagonistických formáciách bola zem predmetom sporov i bojov, dobývania i ochrany.

Karol Marx vo svojej významnej 5. kapitole I. zväzku *Kapitálu* vymedzil dôležitú funkciu zeme vo výrobnom procese. Predovšetkým považuje zem (z ekonomického hľadiska sem zahŕňa aj vodu) za *všeobecný predmet ľudskej práce* [1, s. 188]. Príroda dáva človeku mnohé pracovné predmety, ktoré človek len vytrháva z bezprostrednej súvislosti so zemou.

No zem je „prvotnou zásobárňou potravín“, ale aj „prvotnou zbrojnicou *pracovných prostriedkov*“. „Sama zem“ — pokračuje K. Marx — „je pracovný prostriedok, ak však má slúžiť ako pracovný prostriedok v poľnohospodárstve, predpokladá zasa množstvo iných pracovných prostriedkov a už pomerne vysoký rozvoj pracovnej sily“ [1, s. 189].

Zem je všeobecným pracovným prostriedkom i v tom zmysle, že všetka výrobná činnosť sa odohráva na zemi, zem „...dáva robotníkovi locus standi (miesto, na ktorom stojí) a jeho činnosti priestor na pôsobenie (field of employment)“ [1, s. 190].

Pojem zem má širší význam ako pojem pôda; pôda je taká zem, ktorá je priamo vtiahnutá do sféry výroby alebo života ľudí. Svoj nezastupiteľný význam má predovšetkým v takom odvetví spoločenskej výroby, akým je poľnohospodárstvo.

Zem, pôda, bola prvým objektom súkromného vlastníctva. Keď vznikli — obrazne povedané — prvé medze, prvé ploty, prvé ohraničenia pozemkov, začala dlhodobá éra súkromného vlastníctva pôdy.

Súkromné vlastníctvo pôdy je nevyhnutným atribútom takých spoločensko-ekonomických formácií, kde prevláda poľnohospodárska vý-

roba. Tam pôda, ako základný výrobný prostriedok, je v rukách vládnúcej, majetnej triedy, bezprostrední výrobcovia buď vôbec nemajú vo vlastníctve alebo v používaní pôdu, alebo ju majú len na pokrytie svojich základných životných potrieb — ba často ani to nie. Tak to bolo v otrokárstve a vo feudalizme.

Pre kapitalizmus nie je bezpodmienečne nevyhnutná inštitúcia súkromného vlastníctva pôdy. Kapitalizmus si možno predstaviť bez súkromného vlastníctva pôdy, poštátnenie pôdy spadá dokonca medzi historické úlohy buržoáznej, t. j. protifeudálnej revolúcie. Poštátnenie pôdy feudálov by znamenalo najradikálnejšiu buržoázu revolúciu, lebo by vyvlastnila veľké pozemkové vlastníctvo feudálov. Neudivuje preto, že najradikálnejší predstavitelia a zástanci buržoáznej revolúcie takéto požiadavky aj vyslovovali (T. Spence). Vo svojich *Teóriách o nadhodnote* Marx komentoval istého anonymného anglického autora, ktorý polemizoval proti pozemkovej aristokracii z hľadiska fyziokratov takto: „Pozemkoví vlastníci ako takí nielenže nie sú *produktívnou triedou*, ale nie sú ani nevyhnutnou triedou spoločnosti“ [2, s. 354].

Klasikovia marxizmu-leninizmu takýchto radikálnych predstaviteľov buržoáznej revolúcie nazývali „buržoáznymi znárodňovateľmi pôdy“. K. Marx uvádza, že mnohí kapitalisti „rojčili“ o zrušení vlastníctva pôdy [3, s. 30].

Z hľadiska spoločenského pokroku je súkromné vlastníctvo pôdy brzdou rozvoja kapitalistického poľnohospodárstva, no nielen jeho. Je to retardačný faktor celkového rozvoja výrobných síl za kapitalizmu, a preto súkromné vlastníctvo pôdy možno považovať už za kapitalizmu za prežitú a zbytočnú inštitúciu. Kapitalistickí podnikatelia na pôde musia platiť pozemkovým vlastníkom árendu, v ktorej je obsiahnutá absolútna, na lepších pôdach i diferenciálna renta, je tam zahrnutý i úrok za kapitál, vložený do pôdy, hoci tento kapitál pozemkoví vlastníci do pôdy ani nevložili. Ďalej si pozemkoví vlastníci prisvojujú i budúcu možnú rentu, ktorá vyplynie z budúcich dodatočných vkladov kapitálu do ich pôdy. Takto sú pozemkoví vlastníci v pravom zmysle slova príživníckou triedou v kapitalistickej formácii, poberajú rentu bez akéhokoľvek pričinenia, príživujú sa na technickom pokroku poľnohospodárstva tiež bez akéhokoľvek vlastného pričinenia. Okrem toho aj priemyselní kapitalisti musia platiť za pozemky (cena pôdy je kapitalizovaná renta), na ktorých stavajú fabriky. Súčasne absolútna renta rádozo zvyšuje cenu poľnohospodárskych produktov, ktorú musia platiť všetci členovia spoločnosti, i robotnícka trieda, čo zvyšuje cenu pracovnej sily.

Čo spôsobuje inštitúcia pozemkovej renty v mestách, v cenách stavebných parciel, pri výstavbe železníc, prístavov a pod., to na tomto mieste ani rozvádzať nemusíme. Je známe, aké rozsiahle špekulačné akcie sa vo všetkých takýchto prípadoch rozohrali. Na niektoré sa prišlo a dostali sa na verejnosť, no možno tvrdiť, že väčšina špekulácií s pôdou nie je verejnosti známa.

Poľnohospodárstvo bolo za kapitalizmu po dlhé desaťročia ba i stáročia

čia zaostávajúcimi odvetvami, a prakticky až dnes vstupuje na cestu priemyselnej revolúcie so začínajúcimi prvkami vedecko-technickej revolúcie, a to len tam, kde sa uskutočňuje kapitalistická veľkovýroba. Vo viacerých vyspelých kapitalistických krajinách pokročila industrializácia poľnohospodárstva do vysokého štádia.

Znárodnenie pôdy za kapitalizmu by v praxi dokázalo, že „pozemkový vlastník je v tomto spôsobe výroby celkom zbytočný“ (Marx). V antickej a stredovekej svete bol podstatným činiteľom výroby, no „... v priemyselnom svete je neužitočným výrastkom. Preto radikálny buržoa dochádza teoreticky k popretiu súkromného vlastníctva... avšak v praxi mu chýba odvaha“ [3, s. 30].

Kapitalistické zriadenie v poľnohospodárstve si možno úplne predstaviť v teoretickej rovine bez súkromného vlastníctva pôdy. (Pozri [6, s. 485-486].)

Pôdu ako objekt vlastníctva v takomto zriadení vlastní štát a dáva ju do prenájmu súkromným podnikateľom — poľnohospodárskym kapitalistom. Títo hospodári na pôde (majú pôdu k dispozícii ako objekt hospodárenia), najímajú cudziu námezdnú pracovnú silu, dosahujú zo svojho preddavkovaného kapitálu zisk. Pokiaľ na lepších pôdach dosahujú rentu, odovzdávajú ju celú alebo sčasti v podobe nájomného (alebo dane) štátu. Podnikatelia na najhoršej ešte obrábanej pôde nájomné za túto pôdu neplatia, resp. platia len nejaký malý „uznávaci“ poplatok. Znamená to, že tu prestáva jestvovať monopol súkromného vlastníctva pôdy, preto absolútna renta odpadá. No zostáva monopol na pôdu, ako objekt hospodárenia, a diferencovaný dôchodok, ktorý plynie z lepšej pôdy, je zdrojom diferenciálnej renty, ktorú štát, aby vytvoril všetkým podnikateľom na pôde zhruba rovnaké konkurenčné podmienky, odčerpáva (celú alebo sčasti — to závisí od konkrétnych podmienok) do svojich rúk. Liberálno-demokratický štát môže takéto prostriedky používať dokonca na zveladenie poľnohospodárstva.

Znárodnenie pôdy je teda za kapitalizmu plne možné, no treba povedať, že žiadna buržoázna revolúcia nebola dôsledná, nesplnila si svoju, v tomto smere celkom prirodzenú úlohu. Nikde v kapitalizme sa znárodnenie pôdy neuskutočnilo. Dokonca aj tam, kde kapitalizmus nachádzal pôdu bez rozvinutej inštitúcie súkromného vlastníctva, ako to bolo v tzv. presídleneckých kolóniách (Severná Amerika, Austrália, Nový Zéland a pod.), pôda sa pridelovala do súkromného vlastníctva osídlencov. Vnútna dialektická vývinová zákonitosť — diferenciácia farmárskych hospodárstiev — premenila aj toto poľnohospodárstvo na veľké farmárske, a teda kapitalistické poľnohospodárske podnikanie na báze súkromného vlastníctva pôdy.

Príčin, prečo sa za kapitalizmu neuskutočnila nacionalizácia pôdy, je viac. K. Marx zdôraznil, že útok na jednu formu súkromného vlastníctva pracovných podmienok, v tomto prípade na pôdu, mohol by ohroziť

aj iné formy súkromného vlastníctva — súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov vôbec. Tento argument bol s rozvojom kapitalizmu čoraz závažnejší, čo je nevyhnutne spojené s rozvojom revolučného robotníckeho hnutia. No je tu ešte ďalší závažný dôvod. Trieda buržoázie sa sama stala vlastníkom pôdy, a to tak priamo, ako aj nepriamo, prostredníctvom hypotekárskej zadĺženosti. Banky poskytli vlastníkom pôdy úver a do „zálohy“, ako záruku za tento úver, uvalili na pôdu tzv. hypotéku. Je prirodzené, že znárodnenie pôdy by zrušilo celý systém hypoték, čo bankovní kapitalisti, pochopiteľne, nemohli dopustiť.

Tak, ako aj vo viacerých iných otázkach, v ktorých buržoázna revolúcia nebola dôsledná, aj v otázke vlastníctva pôdy musí problém riešiť až socialistickej revolúcia.

Súkromné vlastníctvo pôdy spolu s ďalšími faktormi spôsobili, že rozvoj kapitalizmu v poľnohospodárstve išiel veľmi pomaly. Zachovali sa v ňom značné prežitky feudalizmu a nevoľníckych vzťahov, čo sa prejavilo zvlášť v tých krajinách ktoré prechádzali po tzv. pruskej ceste vývoja. Feudálne veľkostatky neboli rozparcelované, ako sa to robilo pri radikálnejšej ceste vývoja kapitalizmu v poľnohospodárstve, ale postupným a pomalým vývojom sa premieňali na kapitalistické veľkostatky. V poľnohospodárstve sa zachoval po celú kapitalistickú epochu popri veľkovýrobe veľmi rozsiahly malovýrobný sektor, ktorý tu hral oveľa väčšiu úlohu ako malovýrobný sektor v priemysle. V krajinách, kde sa priemysel dostatočne nerozvinul, predstavovalo roľníctvo prevážajúcu masu obyvateľstva.

Preto je pochopiteľné, že aj otázka socialistickej revolúcie v týchto krajinách je osudovo spojená s pracujúcim roľníctvom.

V. I. Lenin venoval agrárnej otázke a jej najrôznejším stránkam nemiernu veľa času a pozornosti, a to tak vo svojej teoretickej, ako aj v praktickej revolučnej práci. Jeho zásluhou bola rozpracovaná agrárna otázka a stala sa organickou súčasťou programu strany ruských sociálnych demokratov.

V. I. Lenin v stati nazvanej *Proletariát a roľníctvo* formuloval agrárny program a agrárnu taktiku sociálnych demokratov v Rusku veľmi výstižne takto: „... spolu s roľníckou buržoáziou proti každému prejavu nevoľníctva a proti feudálnym statkárom, spolu s mestským proletariátom proti roľníckej a každej inej buržoázii; taká je «lína» dedinského proletára a jeho ideológia sociálneho demokrata“ [5, s. 416].

V tomto úryvku je výstižne vyjadrená úloha buržoáznej a socialistickej revolúcie, prerastanie jednej do druhej.

V prvej ruskej revolúcii rokov 1905—1907 revolučný proletariát Ruska cieľavedome bojoval za *nacionalizáciu pôdy*.

No uskutočniť tento program bolo súdené až neskôr. Pretože znárodnenie pôdy je nielen požiadavkou buržoáznej revolúcie, ale aj významným krokom k socializmu, požiadavka znárodnenia pôdy sa dôsledne

uskutočňuje až Októbrovou revolúciou. Známym *Dekrétom o pôde* z 26. októbra 1917 bolo zrušené súkromné vlastníctvo pôdy a pôda, ale i vody, lesy a nerastné bohatstvo sa stali všeludovým majetkom.

Znárodnenie pôdy v sovietskom Rusku malo nesmierny význam predovšetkým v tom, že ono bolo fakticky prvým krokom premeny všetkých výrobných prostriedkov na spoločenské vlastníctvo. Znárodnenie pôdy predstavovalo začiatok procesu socialistického zospoločenšenia výrobných prostriedkov, a súčasne toto znárodnenie završuje buržoázno-demokratická revolúcia. Vytvárajú sa tým priaznivé podmienky pre neskorší prechod k socialistickému poľnohospodárstvu.

Znárodnená pôda predstavovala všeludový fond pôdy, ktorý sa v rozhodujúcej miere rozdelil roľníkom na to, aby ju používali a vyrábali na nej. Znárodnenie pôdy teda ešte neznamená socialistickú veľkovýrobu, naopak, pôda sa rozdeľuje medzi roľníkov. Takéto opatrenie sovietskej moci bolo prirodzené a nevyhnutné, vychádzalo z potrieb upevnenia zväzku robotníckej triedy a roľníctva. Pracujúci roľníci hospodárili na znárodnenej pôde v podobe individuálnych roľníckych hospodárstiev a znárodnená pôda nevyučovala — pochopiteľne, do obdobia kolektivizácie — ani hospodárstva veľkých roľníkov, kulakov.

Zo socialistických krajín bola pôda znárodnená ešte v Mongolskej ľudovej republike.

Význam znárodnenia pôdy sa prejavil v procese socialistickej prestavy poľnohospodárstva, v kolektivizácii; tento proces v určitej miere uľahčil a napomohol.

Znárodnenie pôdy v sovietskom Rusku, dokonca ako prvý akt útoku na súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov, bolo možné a aj uskutočnené, lebo celý chod ekonomického vývoja ho plne pripravil. V Rusku roľníci už v období prvej ruskej revolúcie roku 1905 nastoľovali požiadavku, aby „...pôda obrovských šľachtických majetkov prešla do rúk ľudu“ [7, s. 226]. V Rusku neboli u roľníkov hlboko zakorenené vlastnícke vzťahy k pôde, pre nich bolo hlavné užívanie pôdy. Preto sa požiadavka znárodnenia pôdy úzko spájala s revolučnou požiadavkou odovzdania statkárskej pôdy do užívania pracujúcim roľníkom. Roľníctvo uspokojilo svoj hlad po pôde a podporovalo sovietsku moc, ktorá mu pôdu dala do užívania.

Komunistická strana Československa, vychádzajúc z teoretických poznatkov marxizmu o zrušení súkromného vlastníctva všetkých výrobných prostriedkov, vrátane pôdy, a opierajúc sa o skúsenosti prvej víťaznej socialistickej revolúcie, vo svojich programových zásadách vychádzala z toho, že aj v Československu sa v procese socialistickej revolúcie spolu so znárodnením priemyslu, bánk a iných kapitalistických podnikov uskutoční aj „nacionalizácia všetkej pôdy“ [12, s. 131]. O takomto prístupe jednoznačne svedčia početné podobné formulácie v článkoch a statiach K. Gottwalda z obdobia prvej republiky. Keď sa však zmenila situácia,

v podmienkach ohrozenia Československa nemeckým fašizmom, požiadavka znárodnenia všetkej pôdy sa nestavala do popredia. Je to pochopiteľné, pretože v týchto nových podmienkach bolo potrebné zjednotiť na obranu ohrozenej republiky a za politiku ľudového frontu všetky sily, vrátane širokých vrstiev roľníctva.

Nástup fašizmu v Nemecku a ohrozenie Československa, okupácia a rozvíjanie národnooslobodzovacieho boja, národnej a demokratickej revolúcie vytvorili novú situáciu. Boj robotníckej triedy o moc v štáte sa uskutočňoval prerastaním národnej a demokratickej revolúcie do revolúcie socialistickej. Hlavnou úlohou v etape národnej a demokratickej revolúcie bolo obnoviť národnú nezávislosť a samostatnosť, nastoliť ľudovodemokratické zriadenie. Do národnooslobodzovacieho hnutia sa vťahovali aj široké masy roľníkov, ktorých by požiadavky o znárodnení pôdy v tom čase boli odradili, čím by sa bola zúžila základňa národnooslobodzovacieho boja.

Okrem toho sa u roľníkov na československej dedine hlboko zakorenili tradície súkromného vlastníctva k pôde. Rozdelenie časti pôdy v malých parcelách medzi roľníkov, ich pripútanosť k pôde ako k prostriedku obživy, ako aj veľký hlad po pôde, pretože značná časť pôdy bola vo vlastníctve veľkostatkov a cirkvi, spôsobili práve to, čo hovoril K. Marx o roľníckych vlastníckych vzťahov vo Francúzsku:

„Táto forma pozemkového vlastníctva s obrábaním rozkúskovaných pozemkov nielenže vylučuje akékoľvek uplatňovanie moderných poľnohospodárskych vymožeností, ale zároveň aj zo samého roľníka robí najúhľadnejšieho nepriateľa každého spoločenského pokroku a predovšetkým znárodnenia pôdy“ [4, s. 401].

V dôsledku týchto okolností na prvé miesto vystúpila pozemková reforma, konfiškácia veľkostatkárskej pôdy a jej rozdelenie medzi malých a stredných roľníkov a bezzemkov do ich úplného vlastníctva.

Znárodnenie pôdy sa tak odložilo na neskoršie obdobie. No poznanie prírodných súvislostí, ktoré znemožnili znárodnenie všetkej pôdy, hoci inak je takéto opatrenie plne v súlade so spoločenským pokrokom, znamenalo nielen správny prístup k danej otázke, ale viedlo i k poznaniu, že keď pominú príčiny, ktoré znemožňovali znárodnenie všetkej pôdy, bude toto znárodnenie plne možné.

V programe národnej a demokratickej revolúcie sa vo vzťahu k roľníctvu dostala do popredia konfiškácia pôdy nepriateľov a zradcov, neskôr všetkých veľkostatkárov nad 50 ha pôdy, a táto pôda sa pridelaovala bezzemkom a malým a stredným roľníkom „do plného vlastníctva prídelcu“ za „mierny poplatok, neprevyšujúci hodnotu priemernej jednoročnej až dvojročnej žatvy (podľa akosti pôdy) a rozdelený na splátky až do pätnásť rokov“ [11, s. 110].

Pozemková reforma sa v Československu po roku 1945 uskutočnila v troch etapách, prechod k jej vyšším etapám bol súčasťou procesov

prerastania národnej a demokratickej revolúcie do revolúcie socialistickej. Celkove, v dôsledku uskutočnenia pozemkovej reformy v Československu v rokoch 1945—1949, sa veľkostatkárom zobralo 4,5 milióna ha pôdy (vrátane lesnej pôdy), z toho asi dva milióny ha pôdy bolo pridelené pracujúcim roľníkom. Dva milióny ha lesnej pôdy a 530 tisíc ha poľnohospodárskej pôdy prešlo do rúk štátu [13, s. 233].

Z uvedeného vyplýva, že v Československu sa v procese prerastania národnej a demokratickej revolúcie do revolúcie socialistickej uskutočnila čiastočná nacionalizácia pôdy (všetka lesná pôda a istá časť z celkového objemu konfiškovanej poľnohospodárskej pôdy). Štátne majetky, ktoré sa na štátnej poľnohospodárskej pôde organizovali, spolu s inými štátnymi poľnohospodárskymi podnikmi, predstavovali rodiaci sa socialistický sektor v poľnohospodárstve.

Uskutočnením konfiškácie statkárskej pôdy bez náhrady a rozdelením pôdy roľníkom podľa hesla „pôda patrí tým, čo na nej pracujú“ sa od základu zmenili vzťahy v pozemkovom vlastníctve na českej a slovenskej dedine. Zrušilo sa veľkostatkárske vlastníctvo pôdy; pridelová pôda, ktorá bola daná do plného „vlastníctva prídelcu“, odlišuje sa od tradičného vlastníctva pôdy. Nebolo to obyčajné súkromné vlastníctvo, lebo roľníci pridelenú pôdu podľa zákona nemohli ani predať, ani založiť, ani dať do árendy, ani rozdeliť. Svoje vlastníctvo mohli realizovať len na základe pracovného princípu, užívať ju podľa ekonomického určenia, t. j. obrábať ju, dorábať na nej poľnohospodárske produkty, ktoré predávali výkupným orgánom za pevné ceny.

V tomto zákonnom ohraničení vlastníctva pridelenej pôdy videli pracujúci roľníci ochranu, aby neboli zbavení tejto pôdy veľkými roľníkmi, čo sa v minulosti často stávalo. V nových podmienkach ľudovej moci sa to, prirodzene, stať nemohlo, no myslenie roľníkov v tomto smere bolo ešte staré. Ale na druhej strane takto koncipované vlastníctvo pridelenej pôdy uľahčovalo neskorší prechod pracujúceho roľníctva k socialistickej družstevnej veľkovýrobe.

Komunistická strana Československa vychádzala z Leninovho odkazu o veľmi citlivom prístupe k roľníctvu, o dôslednom uskutočňovaní triednej politiky. Plne rešpektovala úlohy jednotlivých etáp prerastania revolúcie národnej a demokratickej do revolúcie socialistickej, pričom v tomto procese *priam kľúčovú otázku hral vzťah robotníckej triedy a roľníctva*. Pretože voľby roku 1946 ukázali, že väčšina robotníckej triedy ide za Komunistickou stranou Československa, problém získať pre politiku KSČ väčšinu ľudu sa sústredil na *získanie väčšiny roľníctva*. V tomto boji o získanie väčšiny roľníctva zohrala svoju úlohu i dôsledná realizácia pozemkovej reformy, i celý súbor hospodárskopolitických opatrení v prospech pracujúceho roľníctva.

Znamená to, že komunistická strana sa zriekla programového cieľa znárodnenia všetkej pôdy? Samozrejme, že nie. Tento problém sa od-

sunul na neskoršie obdobie, keď sa k tomu vytvoria priaznivé podmienky, keď sám objektívny proces vývoja pripraví takéto riešenie.

V krajinách, kde sa tradície súkromného vlastníctva pôdy hlboko zakorenili v zmýšľaní roľníctva, znárodnenie všetkej pôdy sa neuskutočnilo ako prvý akt útoku na súkromné vlastníctvo, hneď na začiatku socialistickej prestavby, tak ako to bolo v sovietskom Rusku. Takéto opatrenia by roľníci nielenže nepochopili, lebo neboli na takéto riešenie pripravení, ale naopak postavilo by ich to proti ľudovej moci. Ľudová moc využila na upevnenie zväzku s roľníctvom obidve stránky roľníka — i to, že je pracujúcim, i to, že je vlastníkom. V prípade znárodnenia všetkej pôdy by „vlastnícku“ stránku roľníctva využívala časť buržoázie, ktorá ešte mala účasť na politickej moci.

Socialistická revolúcia nie je jednorazovým aktom, jej súčasťou je aj dlhodobý a zložitý proces premeny roľníckej malovýroby na socialistic- kú družstevnú veľkovýrobu.

Pri združstevňovaní poľnohospodárstva, združovaní pozemkov jednotlivu hospodáriacich roľníkov do družstiev sa odovzdávala pôda do družstva nie ako objekt vlastníctva, ale ako objekt hospodárenia. Znamená to, že z právneho hľadiska bolo zachované súkromné vlastníctvo pôdy pôvodných vlastníkov. No toto súkromné vlastníctvo je v mnohých smeroch ohraničené. V procese združstevňovania sa pôda ako objekt hospodárenia odovzdala do spoločného používania v družstve. Družstvo hospodári na pôde, združenej do spoločného obrábania, podľa výrobné-ekonomických potrieb. V praxi to znamená, že družstvá upravujú jednotlivé parcely a hony tak, ako si to vyžadujú osevné plány a postupy. Družstvo buduje komunikácie i výrobné objekty, sady a vinice bez ohľadu na to, ako bola táto pôda pôvodne rozdelená medzi súkromných vlastníkov.

Jednotné roľnícke družstvá majú k takémuto svojmu postupu aj právnu úpravu v podobe *práva družstevného užívania pôdy*. Neznamená to, že ide o družstevné vlastníctvo pôdy, ale o družstevné používanie pôdy. Právo družstevného užívania pôdy značne ohraničuje súkromné vlastníctvo tej pôdy, ktorá bola združená v JRD. Aj v prípade zániku členstva družstevníka v JRD, nemožno pôdu, na ktorej hospodári družstvo, z družstevného hospodárenia vyčleniť, aj keď je vo vlastníctve vystupujúceho člena.

Premenou rozdrobenej individuálnej roľníckej malovýroby na socialistic- kú družstevnú veľkovýrobu uskutočnila sa v československom poľnohospodárstve revolúcia vo výrobných vzťahoch. Bol to v pravom zmysle slova revolučný skok, ktorý sa udial za niečo viac ako jedno desaťročie. Tento revolučný zlom v oblasti výrobných vzťahov otvoril cestu pre podobný revolučný skok vo výrobných silách. Vytvorila sa reálna možnosť industrializovať poľnohospodárstvo, uskutočniť revolučnú premenu

ručnej práce na strojovú veľkovýrobu, a to tak v rastlinnej, ako aj v živočíšnej výrobe.

Kým kapitalizmus udržiaval poľnohospodárstvo v Československu, pokiaľ ide o techniku výroby, len na samom začiatku industriálnej fázy vývoja, s prevládajúcou a dominujúcou ručnou prácou na málo výnosných rozdrobených malovýrobných hospodárstvach, už prvá etapa socialistického vývoja, prechodné obdobie od kapitalizmu k socializmu, vyriešila problém poľnohospodárskej veľkovýroby na báze strojovej veľkovýroby.

Pochopiteľne, tieto revolučné premeny v poľnohospodárskej výrobe, v metódach hospodárenia i v kolektívnych spoločenských výrobných vzťahoch prejavujú sa aj v myslení družstevných roľníkov, v ich vedomí. Bývalé hlboké tradície súkromného vlastníctva pôdy v myslení roľníkov sú dnes už minulosťou. Družstevníci sa dnes dívajú na pôdu, na ktorej spoločne hospodária, ako na pôdu družstevnú. Veľkovýrobné formy hospodárenia sa dnes už hlboko zakorenili vo vedomí družstevných roľníkov, i tých, ktorí ešte pamätajú na svoje súkromné hospodárstva, ale aj na namáhavú ručnú prácu „od svitu do mrku“. Dnes už nepripúšťajú možnosť vrátiť sa k individuálnej malovýrobe. Nové, družstevné tradície socialistickej poľnohospodárskej veľkovýroby sa už nielenže zakorenili na našej dedine, ale sa aj rozvíjajú a vytvárajú sa nové. Družstevná veľkovýroba a účasť družstevníkov na nej je základom vysokej životnej úrovne družstevných roľníkov.

Výstižnú charakteristiku významných výsledkov poľnohospodárskej veľkovýroby čítame vo vyhlásení Predsedníctva ÚV KSČ, vlády ČSSR, ÚV NF ČSSR k zvolaniu X. zjazdu JRD: „Novovzniknutá socialistická trieda družstevných roľníkov je vo zväzku s robotníckou triedou vládnúcou silou v našom štáte. Dosiahlo sa výrazné zvýšenie životnej úrovne a upevnenie sociálnych istôt pracujúcich v poľnohospodárstve, v rozhodujúcej miere boli prekonané podstatné rozdiely medzi mestom a dedinou“ [10].

Je pochopiteľné, že za takýchto podmienok nepripúšťajú družstevníci ani len možnosť vrátiť sa k bývalému súkromnému individuálnemu hospodáreniu na pôde. Svoj vzťah k vlastnej pôde dnes už redukovujú na záhradu, resp. záhumienok, kde vynakladajú vlastnú prácu a vidia v nej zdroj dodatočných dôchodkov. No hlavný zdroj dôchodkov plynie z družstva.

Doteraz sme hovorili o tých družstevníkoch, ktorí ešte pamätajú na svoju niekdajšiu súkromnovlastnícku pripútanosť k pôde. Treba mať na pamäti, že sociálna skladba družstevných roľníkov sa od základu zmenila a ďalej sa neustále mení. V štruktúre členov družstiev klesá neustále podiel tých družstevníkov, ktorí vniesli pôdu do družstva, klesá i podiel tých družstevníkov, ktorých rodičia vniesli pôdu do družstva, a súčasne narastá podiel tých členov družstiev, ktorí nevniešili žiadnu pôdu do družstva.

Do jednotných roľníckych družstiev prišlo veľa nových ľudí a ďalší stále prichádzajú. V družstvách dnes už pracuje veľa absolventov poľnohospodárskych učilíšť, stredných a vysokých škôl. Kvalifikačná skladba družstevníkov sa od základu zmenila, zmenila sa aj veková skladba členov družstva. To je tiež významný faktor, ktorý v danej súvislosti nemôžeme nebrať do úvahy.

„So zmenami vo výrobnej základni poľnohospodárstva, s rastom úrovne a kvalifikácie pracovníkov sa progresívne mení aj charakter práce a života na našej dedine“ — uviedol G. Husák na XVI. zjazde KSČ [9].

Všetky tieto i ďalšie skutočnosti svedčia o tom, že podstatné príčiny, ktoré znemožňovali prístup k znárodneniu pôdy, odpadli, že prekážky, ktoré stáli v ceste znárodneniu pôdy, sú už prekonané.

Ďalej treba uviesť, že sama pôda, združená do družstiev, dostala sa takpovediac na vyššiu úroveň. Spoločným obhospodarovaním sa nielen predtým rozdrobená pôda v rámci možností homogenizovala, ale do pôdy sa vložili i nemalé prostriedky, ktoré v konečnom dôsledku znamenajú značné zvýšenie úrodnosti pôdy, jej celkovej kvality. Pritom prostriedky vložené do pôdy pochádzali v rozhodujúcej miere z celoštátnych zdrojov, istá časť prostriedkov vložená do pôdy pochádza, pochopiteľne, aj z družstevných zdrojov.

Spoločenské vlastníctvo pôdy je výhodné aj z hľadiska racionálneho hospodárenia so spoločenskými výrobnými faktormi (z hľadiska národohospodárskej optimalizácie) za socializmu; týmto aspektom sa v tejto štúdií nebudeme bližšie zaoberať.

Možno urobiť záver, že u nás dozreli podmienky, aby sa právna nadstavba dala do súladu s ekonomickou skutočnosťou. Vzniká možnosť právnym aktom vyhlásiť, uzákoníť, že pôda, ktorá je združená na spoločné hospodárenie v družstvách, je vlastníctvom spoločenským. Ak sa máme vyjadriť v odbornej ekonomickej terminológii, išlo by o znárodnenie pôdy, združenej na spoločné hospodárenie v družstvách. Znárodnenie pôdy by sa pochopiteľne dotýkalo aj tej časti pôdy, na ktorej hospodária štátne majetky a ktorú prevzali od niektorých slabo hospodáriacich družstiev.

Keď sme roku 1981 napísali článok do Nového Slova, nazvaný *Socializmus a vlastníctvo pôdy* [15], kde sme túto otázku o znárodnení pôdy po prvýkrát v tlači zverejnili, väčšina ohlasov bola nesporne priaznivá, podporujúca túto myšlienku znárodnenia pôdy, združenej na spoločné obhospodarovanie v družstvách (šťastí i v štátnych majetkoch). No predsa len sa ozvali niektoré hlasy vyplývajúce z nedorozumenia. Vzťahovali totiž znárodnenie pôdy na všetku pôdu, ktorá je vo vlastníctve občanov v podobe záhrad, parciel a pod. Je zrejmé, že nikto nebude siahäť na vlastníctvo pôdy, ktorú obhospodaruje sám družstevník, záhradkár alebo drobnopestovateľ. Naopak, toto hnutie zahradkárov a drobnopestovateľov sa podporuje, dáva sa im k dispozícii i tá pôda, ktorá často leží ladom, na to, aby na nej hospodáril.

Znárodním pôdy, združenej na spoločné hospodárenie sa uvedie do súladu faktický stav spoločného hospodárenia družstevníkov na pôde s novým zmýšľaním družstevných roľníkov, pokiaľ ide o ich vzťah k pô-

de. Už sme uviedli, že bežne sa táto pôda, na ktorej hospodári družstvo, považuje za družstevnú, ba niekedy sa uvádza i priamo, že ide o družstevné vlastníctvo pôdy. Je to tiež len jeden z prejavov toho nového v zmyslení družstevných roľníkov.

Sociálno-ekonomický obsah znárodnenia pôdy je rôzny vzhľadom na konkrétne podmienky, za ktorých sa uskutočňuje a ku ktorým vedie. V ZSSR bola znárodnená všetka pôda, no táto pôda bola daná roľníkom do používania. Dnes je táto znárodnená pôda daná do trvalého používania kolchozom.

Pochopiteľne, v našich konkrétnych podmienkach vôbec nie je znárodnenie pôdy namierené proti družstevným roľníkom, právnym vlastníkom združenej pôdy. Veď družstevní roľníci tým, že združili svoju pôdu do spoločného hospodárenia v družstvách, uskutočnili faktické, ekonomické zospoločnenie výrobných prostriedkov, v tomto prípade takého výrobného prostriedku, akým je pôda. No tomuto faktickému, ekonomickému zospoločneniu nezodpovedá plne právna nadstavba. Prevod súkromného vlastníctva pôdy, združenej do spoločného hospodárenia, na štát, premena súkromného vlastníctva pôdy na štátne, nie je nijako namierené proti družstevníkom, nepoškodzuje záujmy ani družstiev, ani družstevníkov.

Istým paradoxom súčasného stavu je, keď je právne naďalej zachované súkromné vlastníctvo združenej pôdy. Napriek novému zmysľaniu družstevných roľníkov, pokiaľ ide o ich vzťah k pôde, sa im, príp. ich dedičom súkromné vlastníctvo pôdy občas pripomína. Pri dedičskom pokračovaní sa pôda, na ktorej hospodári družstvo a ktorá je právne v súkromnom vlastníctve, prepisuje na jedného dediča. Pri príprave stavenísk pre stavbu závodov, autostrád a iných ciest, pre stavbu najrôznejších objektov a pod. sa musí pôda od ich právnych súkromných vlastníkov vykupovať. To je jediný prípad, keď sa ešte súkromné vlastníctvo pôdy realizuje v cene pôdy. Prirodzene, v jednotlivých prípadoch peňažná suma, ktorá sa vypláca za vykupovanú pôdu, nepredstavuje veľkú položku [za 1 m² 40 halierov], no vyžaduje si rozsiahlu agendu, práčne hľadanie skutočných vlastníkov pôdy, zložité právne konanie.

Je síce pravda, že výkupom sa takto postupne rozširuje štátne vlastníctvo pôdy, ide však o pôdu, ktorá sa nevyužíva na poľnohospodárske účely, ale naopak, poľnohospodárstvu sa odníma, napr. slúži ako stavebná pôda a pod.

Zostáva vyriešiť problém, a to nielen v teoretickej rovine, ale aj v praktickej hospodárskej politike, či uskutočniť prevod súkromného vlastníctva pôdy do vlastníctva družstiev alebo do vlastníctva štátu. Túto otázku treba položiť a vyriešiť, lebo takáto otázka môže nielen vzniknúť (ako sme uviedli, v bežnom nazeraní sa pôda, na ktorej družstvo hospodári, považuje za družstevnú), ale jej riešenie môže predurčiť aj ďalší vývoj. Treba povedať, že tento problém nie je len čisto akademický, nie je to hypoteticky postavená otázka, ale takýto problém sa v literatúre objavil [14, s. 52].

Otázku, ktorú sme takto formulovali, možno riešiť v závislosti od konkrétnych historických podmienok. Družstevné vlastníctvo pôdy v princí-

pe nemožno odmietat', no v našich konkrétnych podmienkach, keď prebieha zblížovanie dvoch foriem socialistického spoločenského vlastníctva, celospoločenského a kolektívneho, prevod vlastníctva pôdy na družstvá by vytváral zbytočný historický medzistupeň vo vývoji spoločenského vlastníctva.

Na otázku, či bude pôda družstevná alebo celonárodná, odpovedal už K. Marx v článku *O znárodnení pôdy*: „Budúcnosť rozhodne, že pôda môže byť iba národným vlastníctvom“ [4, s. 402].

Aj skúsenosti Sovietskeho zväzu hovoria za štátne vlastníctvo pôdy, ktorá je daná kolektívnym hospodárstvami do trvalého používania.

Daný problém treba vidieť aj z hľadiska potrieb ďalšej koncentrácie poľnohospodárskej výroby, z hľadiska ďalšieho zlučovania družstiev. Družstevné vlastníctvo pôdy by tu mohlo vytvoriť isté bariéry tohto procesu.

Riešenie problému poľnohospodárskej pôdy, ktorá je v súkromnom vlastníctve a na ktorej družstvá hospodária, bude sa uskutočňovať v podmienkach budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti, resp. už spoločnosti rozvinutého socializmu. Je to spoločnosť, v ktorej sa utvárajú materiálne podmienky postupného prerastania do vyššej fázy komunistickej spoločnosti. Prírodným riešením je preto prevod vlastníctva pôdy na socialistický štát.

I keď tu hovoríme o znárodnení pôdy, jeho povaha v súčasných podmienkach je úplne odlišná od takej nacionalizácie pôdy, ktorá sa uskutočňuje ako prvý akt socialistickej revolúcie, po prevzatí politickej moci robotníckou triedou vo zväzku s roľníctvom. Túto novú skutočnosť treba vyjadriť aj v terminológii. Ide v skutočnosti o *prevod pôdy*, na ktorej hospodária družstvá (sčasti aj štátne majetky), zo súkromného vlastníctva na štátne vlastníctvo. Bude to u nás posledné opatrenie socialistického štátu v oblasti súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov.

Napokon vzniká problém voľby správneho momentu riešenia danej otázky. Pri voľbe momentu nestačí konštatovať len skutočnosť objektívnej pripravenosti, vychádzajúcej z vnútorných, príčinných súvislostí. Dozretie problému na riešenie z tohto aspektu je, pochopiteľne, najdôležitejšie. No tu treba brať do úvahy aspekty medzinárodno-politické i aspekty poradia naliehavosti riešenia jednotlivých úloh. Problém prevodu vlastníctva pôdy združenej do družstiev na štát je len jedným z množstva problémov, ktoré sa riešia v procese budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti.

Literatúra

- [1] MARX, K.: Kapitál I. Bratislava, Pravda 1979.
- [2] MARX, K.: Teórie o nadhodnote I. Bratislava, SVPL 1960.
- [3] MARX, K.: Teórie o nadhodnote II. Bratislava, SVPL 1963.

- [4] MARX, K.: O znárodnení půdy. In: MARX, K. — ENGELS, F.: Vybrané spisy 3. Bratislava, Pravda 1977.
- [5] LENIN, V. I.: Proletariát a rolníctvo. In: Zbrané spisy 9. Bratislava, Pravda 1981.
- [6] LENIN, V. I.: Demokracia a národnictvo v Číne. In: Zbrané spisy 21. Bratislava, Pravda 1983.
- [7] LENIN, V. I.: Prednáška o revolúcii roku 1905. In: Spisy 22. Bratislava, SVPL 1956.
- [8] LENIN, V. I.: Agrárny program sociálnej demokracie v prvej ruskej revolúcii. In: Zbrané spisy 16. Bratislava, Pravda 1982.
- [9] XVI. zjazd Komunistickej strany Československa. Dokumenty a materiály. Bratislava, Pravda 1981.
- [10] Vyhlásenie Predsedníctva ÚV KSČ, vlády ČSSR, ÚV NF ČSSR k zvolaniu X. zjazdu JRD. Pravda, 28. januára 1984.
- [11] Košický vládný program. Bratislava, Pravda 1978.
- [12] GOTTWALD, K.: Jediná záchrana — soviety. In: Spisy 5. Bratislava, SVPL 1953.
- [13] MALÍŠ, A.: Využitie teórie kolektivizácie pri výstavbe socialistického poľnohospodárstva u nás. Ekon. Čas., 1, 1953, č. 2, s. 216—243.
- [14] Ekonomičeskaja enciklopedija. Poličičeskaja ekonomija 3. Moskva, Izd. sov. Encikl. 1979.
- [15] RAPOŠ, P.: Socializmus a vlastníctvo pôdy. Nové Slovo, 1981, č. 37.

СОБСТВЕННОСТЬ НА ЗЕМЛЮ В БУРЖУАЗНОЙ И СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИЯХ

РАПОШ, Павел

Частная собственность на землю присуща общественно-экономическим формациям, в которых преобладает сельскохозяйственное производство, т. е. рабовладельческому и феодальному способам производства. Отмена частной собственности на землю принадлежит буржуазной революции. Капитализм можно полностью представить себе без частной собственности на землю, в таком случае не существовала бы абсолютная земельная рента, осталась бы лишь дифференциальная рента, которую полностью или частично получало бы буржуазное государство. Но такая мера никогда не осуществилась. Поэтому отмена частной собственности на землю является задачей социалистической революции.

Хотя КПЧ в буржуазной республике имела в программе вопрос национализации земли в измененных условиях вызванных народноосвободительным движением, в котором народ боролся за народное освобождение и демократический строй, на передний план выдвигается вопрос земельной реформы. В ее рамках была значительная часть земли крупных помещиков разделена безземельным, мелким и средним крестьянам, лишь часть земли поступило в государственную собственность (частичная национализация земли). Крестьяне в процессе кооперации отдали землю кооперативам как объект хозяйствования, но эта земля юридически остается в частной собственности. Замечательные успехи, которые достигло кооперативное сельское хозяйство проявляются и в мышлении членов кооперативов. Старые, глубоко закорененные традиции частной собственности на землю в мышлении членов кооперативов уже преодолены. Кроме того на землю было внесено немало — прежде всего государственных средств, это означает, что земля достигает несравненно более высокого уровня. Возникли условия для перевода собственности на землю, объединенной в совместное хозяйствование в кооперативах на государство, юридическое закрепление государственной собственности на землю, объединенной к общественному хозяйствованию в единых сельскохозяйственных кооперативах.

LAND OWNERSHIP IN THE BOURGEOIS AND SOCIALIST REVOLUTION

RAPOŠ, Pavel

The private land ownership is an institution that is proper to social and economic formations which an agricultural production prevails in, that is, slavery and feudalism. The abolition of the private land ownership belong to the bourgeois, that is, antifeudal revolution. One can fully imagine capitalism without the private land ownership, in this case an absolute rent would be out of question, and there would only be left a differential rent that would be taken entirely or partially by the bourgeois state. No precautions like that ever happened in the world. Therefore the abolition of the private land ownership lies as a task of the socialist revolution. Even there was a question of land nationalization in the programme of the Communist Party of Czechoslovakia under the changed circumstances of the national liberation struggle, when it was a matter of the national liberation and people's democratic system, the main question happens to be that of land reform. Within the framework of that, a considerable part of landlord's soil was divided and given to the landless people, small and middle farmers and only a certain part of the soil was nationalized (partial nationalization of land). In the process of a formation of the cooperative farming the farmers gave their land to the cooperative farms as an object of farming but this land legally remains as property of the original owners. The striking success that was achieved by the cooperative farming is also being shown in the thought of the cooperative farmers. Old, deeply rooted traditions of the private land ownership in the thought of the farmers have been already overcome. Besides that, there were brought large, especially state investments, into the land that means the land has reached unconsiderably higher level. Thus there were created the conditions for the transfer of the ownership of the cooperative land joint in cooperative farming into state, for legalization of the state land ownership joint in the cooperative farms.

Premeny práce družstevných roľníkov

BRHLOVIČ, Gerhard

Uskutočnenie leninského družstevného plánu a jeho rozvinutie v procesoch socialistickej prestavby československého poľnohospodárstva pri-nieslo prevratné zmeny v práci a v živote ľudí na našej dedine. Dôsledným naplnením smernice IX. zjazdu KSČ, že „Nebude u nás socializmu bez prechodu dediny k socializmu“, nielenže sa odstránila odveká zaostalost' vidieka, ale život družstevných roľníkov sa za jednu generáciu zmenil na nepoznanie. V procese revolučných socialistických premien v československom poľnohospodárstve sa sformovala nová, vyspelá trieda družstevných roľníkov, ktorá je pevným spojencom robotníckej triedy.

Na pozadí týchto historických premien socialistickeho družstevného poľnohospodárstva dochádza k podstatným zmenám obsahu a postupne i charakteru roľníckej práce. V obsahu ich práce sa premieta predovšetkým veľkovýrobný rozvoj výrobných síl družstevného poľnohospodárstva a v charaktere ich práce sa postupne prekonávajú skupinovo-vlastnícke obmedzenia uzavretosti družstevných poľnohospodárskych podnikov. V našom príspevku sústreďujeme pozornosť hlavne na tie premeny práce družstevných roľníkov, ktoré bezprostredne súvisia s te-rajšou etapou vývoja výrobných síl v JRD.

Súčasná etapa rozvoja výrobných síl v družstevnom poľnohospodárstve ČSSR sa vyznačuje predovšetkým procesom veľkovýrobného spriemyselnovania výroby a práce. Do výrobného i pracovného procesu v JRD sa organicky začleňuje čoraz väčší podiel priemyselných výrobných prostriedkov najnovšej techniky, technologických zariadení, chemických i biologických prostriedkov. Ich pôsobením sa mení nielen organizácia práce družstevných roľníkov, ale kvalitatívne zmeny sa postupne prejavujú aj v samom obsahu ich práce. Zároveň s tým sa menia funkcie, postavenie a individuálne i kolektívne vlastnosti ľudského činiteľa v tomto sektore.

Od intenzívneho a čoraz všestrannejšieho rozvoja uvedených procesov

spriemyselňovania práce a pracovných podmienok družstevných roľníkov v terajšej etape v podstatnej miere závisí rast produktivity ich práce a jej ďalšie zvyšovanie. S tým je zároveň nerozlučne spojené dosahovanie vyšších a vyrovnanejších hospodárskych výsledkov kolektívnej práce v jednotlivých JRD i udržanie spoločenskej úrovne jej dôchodkovej parity. Všestranne kvalifikovaná, vysoko odborná a iniciatívna práca družstevných roľníkov aj v procesoch jej spriemyselňovania zostáva rozhodujúcim činiteľom dosahovania neustále vyššej úrovne intenzifikácie poľnohospodárskej výroby i v dlhodobej perspektíve.

Uskutočňovanie procesov spriemyselňovania práce v družstevnom poľnohospodárstve ČSSR si vyžiadalo už v 70. rokoch realizovať štruktúrnu prestavbu samej výrobnéj základne. Na plné využitie veľkovýrobnej techniky a technológie v poľnohospodárskej prvovýrobe už nepostačovala priemerná výmera pôdneho fondu 638 ha poľnohospodárskej pôdy, pripadajúca na jedno roľnícke družstvo v roku 1970. Na základe smerníc XIV. zjazdu KSČ a zjazdu JRD pristúpil preto družstevný sektor v 70. rokoch k zlučovaniu menších JRD do väčších výrobných celkov. Počet JRD sa takto za roky 1970–1980 znížil zo 6270 na 1722 a priemerná výmera spoločne obhospodarovanej poľnohospodárskej pôdy pripadajúca na jedno JRD sa zvýšila na 2486 ha. Zároveň s touto plošnou koncentráciou výroby vzrástol i priemerný počet členov v jednom JRD zo 138 na 560 osôb. A čo je z hľadiska zmien v podmienkach práce družstevných roľníkov ešte výraznejšie, priemerný počet trvale činných družstevných pracovníkov v jednom JRD sa zvýšil zo 114 na 356 pracovníkov. Takýto relatívne väčší pracovný kolektív JRD umožňuje už zavedenie veľkovýrobných foriem organizácie práce i priemyselných metód jej vnútropodnikovej špecializácie.

Dôležitý poznatok z tejto etapy koncentrácie výroby i pracovnej základne družstevného sektora v 70. rokoch je, že napriek problémom a prekonávaní ťažkostí s tým spojených nedošlo k zníženiu, ale k zvýšeniu úrovne výkonov o 39,1 % v prepočte na 1 hektár poľnohospodárskej pôdy. A najpozoruhodnejšou je skutočnosť, že pri zvýšení úhrnného počtu členov JRD o 94 tis. osôb v rámci celej ČSSR, celkový počet trvale činných družstevníkov za uvedené desaťročie poklesol o 73. tis. pracovníkov.¹ To je výrazné svedectvo jednak o upevnení členskej družstevnej základne JRD, a zároveň o vzraste produktívnej sily práce trvale činných družstevníkov.

Priemerný počet členov v jednom JRD sa zvýšil na 560 osôb, čím sa vytvorili iné podmienky v riadení a organizácii poľnohospodárskych družstiev, ako aj v realizácii nových foriem vnútrodružstevnej demokracie pri kolektívnom rozhodovaní a riadení pracovnej aktivity skupinových vlastníkov a výrobcov na širšej základni zospoločnenia práce.

¹ Podľa údajov zo Štatistickej ročenky ČSSR, 1971, s. 308 a 338; 1981, s. 284 a 315.

Koncentrácia pôdnej základne JRD prostredníctvom ich zlučovania vyvolala aj ďalšie hlbšie zásahy do podmienok práce i života družstevných roľníkov. Už nie jedna obec — jedno poľnohospodárske družstvo formujú ekonomickú a spoločenskú základňu integrity dedinského spoločenstva. Tá bola zmenami v organizácii výrobnjej základne JRD, rozvojom špecializovaných družstiev a ich výrobných stredísk, ako aj vznikom spoločných poľnohospodárskych podnikov, a to nezávisle od entity dedinského družstevného spoločenstva, značne narušená. Úlohou v 80. rokoch je preto sformovať nové pracovné a životné vzťahy pracovných kolektívov v JRD zo zlúčených obcí, utvárať adekvátne podmienky práce pri oddelenosti pracoviska a bydliska družstevných pracovníkov a riešiť zároveň otázky vzájomnej vnútornej deľby i kooperácie práce územne oddelených pracovísk.

Dôsledkom priemyselného poľnohospodárskych prác v tomto sektore bol aj proces zvýšenia výmery obhospodarovanej pôdy špecializovanými pracovnými kolektívami. Na jedného trvale činného družstevníka namiesto 5 hektárov spoločne obhospodarovanej poľnohospodárskej pôdy v roku 1970, v rokoch 1980—1983 pripadalo už vyše 6 hektárov. Použitím veľkovýrobnej techniky a technológie sa plošná extenzita práce zvýšila o 25 až 30 %. To má vzhľadom na rozsiahly priestorový charakter poľnohospodárskej výroby mimoriadny význam vo veľkovýrobných premenách práce družstevných roľníkov. Pre tieto kvantitatívne zmeny v podmienkach výkonnosti poľnohospodárskej práce nebola, pravda, už dostačujúca iba technická základňa, utvorená v 60. rokoch, ktorá prostredníctvom rozsiahlej traktorizácie a motorizácie, resp. elektrifikácie základných poľnohospodárskych činností dosiahla úroveň čiastkovej a v niektorých procesoch aj komplexnej mechanizácie prác v rastlinnej a živočíšnej výrobe. Táto úroveň mechanizácie poľnohospodárskych prác zohrala síce v minulosti rozhodujúcu úlohu v prudkom raste produktivity živej práce v socialistickom družstevnom poľnohospodárstve i v uvoľnení veľkého počtu pracovných síl z poľnohospodárstva do iných sektorov československej ekonomiky. Avšak pre terajšie vyššie štádium sproduktívnenia poľnohospodárskych prác už nemohla postačovať. Preto už v rokoch 1970—1979 sa v JRD viac ako dvojnásobne zvýšila energetická vybavenosť poľnohospodárskych prác. Zároveň sa na tejto výkonnejšej sile traktorov, kombajnov, nákladných automobilov i stacionárnych elektrických zariadení začala rozvíjať nová komplexná sústava pracovných strojov a technologických zariadení.

Vyšší stupeň priemyselnosti poľnohospodárskej práce v JRD v terajšej etape intenzifikácie československého národného hospodárstva si vyžaduje pokračovať vo výstavbe modernej a účinnejšej veľkovýrobnej technickej základne. Perspektívnou úlohou je urýchliť prenikanie vedeco-technického pokroku do celého komplexu prác v družstevnom poľnohospodárstve, štruktúrne zdokonaľovať jeho technickú a technologickú základňu na vyššiu výkonnosť a rovnomernú úroveň s komplexnou me-

chanizáciou a s čiastočnou automatizáciou ucelených pracovných cyklov a technologických procesov. Pre budúce premeny práce družstevných roľníkov charakteristický je prechod na úplnú mechanizáciu fyzicky náročných prác v rastlinnej výrobe a uplatňovanie veľkovýrobných technológií a pracovných postupov v živočíšnej výrobe. Do premien práce družstevných roľníkov čoraz revolučnejšie zasahuje aj realizácia najnovších poznatkov biológie, genetiky, poľnohospodárskej chémie i informatiky, ako aj zavádzanie automatizovaných systémov riadenia JRD. Komplexným uplatňovaním najnovších výtvarných vedy v poľnohospodárskej výrobe sa podstatne zmení spôsob i podmienky práce v tomto odvetví, ktoré budú charakteristické pokračujúcou špecializáciou prác a pracovných kolektívov, úzkou spolupracou s vedeckovýskumnými pracoviskami, ako aj s rôznymi organizáciami výrobných a nevýrobných služieb.

Spriemyselňovanie družstevnej poľnohospodárskej výroby a práce plní aj vyššie celospoločenské ciele a záujmy. Na XVI. zjazde KSČ bola znova potvrdená dlhodobá strategická línia prechodu československého poľnohospodárstva na vyššie štádium jeho všestrannej intenzifikácie. Zjazd vytýčil úlohu nielen dosiahnuť sebestačnosť v základných poľnohospodárskych produktoch, ale podieľať sa aj na zabezpečovaní kvalitatívne rastúcej úrovne výživy obyvateľstva. Vysoký podiel družstevného poľnohospodárstva na poľnohospodárskej výrobe a zásobovaní obyvateľstva má rozhodujúci zástoj v plnení týchto direktív zjazdu. Pre JRD je preto významné a zaväzujúce i v budúcnosti neustále zvyšovať intenzitu prvotnej rastlinnej a zušľachťujúcej živočíšnej výroby predovšetkým v prepočte na jednotku poľnohospodárskej pôdy, a to aj z toho dôvodu, že jej výmera na jedného obyvateľa v ČSSR sa neustále zmenšuje.

Medzi požiadavkami na rast produktivity poľnohospodárskej práce a na rozvíjanie jej priemyselného charakteru, vo vzťahu k požiadavkám na zvyšovanie intenzity poľnohospodárskej výroby, môže však dochádzať k vážnym protirečeniam. Spriemyslenie poľnohospodárskej výroby i v niektorých vyspelých krajinách viedlo k jej určitej dezintenzifikácii. Aj v družstevnom poľnohospodárstve ČSSR s rastom produktivity živej práce neustále klesá počet pracovníkov v prepočte na 1 ha pôdy a tým pracovná intenzifikácia zabezpečovaná vyššími vkladmi živej práce do skvalitňovania pôdneho i biologického potenciálu ustupuje do úzadia. V rokoch 1970—1979 ich zatiaľ substituovali mimoriadne rastúce výrobné náklady na palivá a energiu, chemické a biologické prostriedky, ako aj na moderné mechanizačné technologické zariadenia. Úsilie o intenzifikáciu poľnohospodárskej výroby, aj pri spriemyselňovaní práce v JRD, bolo preto v 70. rokoch sprevádzané zvýšením úrovne intenzity poľnohospodárskej výroby o 23,4 % (v prepočte hrubej poľnohospodárskej výroby na 1 ha poľnohospodárskej pôdy). Zároveň sa dosiahnutý objem hrubej poľnohospodárskej produkcie v prepočte na jedného trvale

činného pracovníka JRD zvýšil o 60,4 %. Aj v prepočte vlastných výkonov JRD dosiahnutých na pôdnu jednotku sa zvýšila ich úroveň 'za roky 1970—1979 z 10 481 Kčs na 14 588 Kčs, čiže o 39,21 %.²

Pravda, je otázne, či za desaťročné obdobie uvedené zvýšenie produkčnej výkonnosti práce družstevníkov zodpovedalo spoločenských potrebám a reprodukčným možnostiam prírodných podmienok poľnohospodárstva v ČSSR. Spájanie procesov zvyšovania produktivity práce so súčasným zvyšovaním intenzity poľnohospodárskej výroby aj v družstevnom sektore československého poľnohospodárstva si preto vyžadovalo a bude aj naďalej vyžadovať mimoriadne zvyšovanie spoločenských vkladov do československého družstevného poľnohospodárstva. Veď materiálové náklady a investície vkladané v prepočte na 1 ha obhospodarovanej družstevnej pôdy sa oproti roku 1970 zvýšili v rokoch 1980—1983 temer dvojnásobne. Reálnou skutočnosťou teda zostáva, že zvyšovanie intenzity poľnohospodárskej výroby, či už na pôdu, alebo biologickú jednotku potenciálu, je stále náročnejšie na priemyselné výrobné prostriedky dodávané JRD. Na druhej strane však aj zníženie počtu pracovných síl o spomínaných 73 tisíc trvale činných družstevníkov za obdobie 1970—1979 znamená pre československé národné hospodárstvo značný pracovný potenciál, ktorý sa v dôsledku nahradenia živej práce v JRD priemyselnými výrobnými prostriedkami uvoľnil z tohto sektora na použitie v iných odvetviach. To je tiež spoločensky významný substitučný efekt spriemyselňovania československého družstevného poľnohospodárstva, na ktorý sa často v ekonomických hodnoteniach zabúda.

V dileme, či prednostne zvyšovať v československom poľnohospodárstve intenzitu výroby alebo produktivitu živej práce, resp. ako tieto procesy zosúladiť, čiastkovou odpoveďou je, že v celom uplynulom období dosahovali JRD pri vyšších vkladoch živej práce na 1 ha pôdy, a tým nižšej úrovni produktivity práce vyššiu úroveň intenzity poľnohospodárskej výroby v porovnaní so štátnymi majetkami (ŠM). Napríklad aj v roku 1981 dosiahli v JRD oproti ŠM v celoštátnom meradle o 24,3 % vyššiu hrubú poľnohospodársku produkciu na 1 ha poľnohospodárskej pôdy, ako aj o 20,2 % vyššie vlastné výkony v prepočte na 1 ha pôdy. Na druhej strane však bola na JRD o 5,1 % nižšia produktivita práce (v prepočte hrubej poľnohospodárskej produkcie na 1 trvale činného družstevníka). Prítom v JRD sa v prepočte na 1 ha pôdy odpracovalo v priemere o 85 hodín, čiže o 32,4 % viac ako na ŠM.³ Ide, pravda, o značne zjednodušené prepočtové porovnanie, ale napriek tomu možno z nich dedukovať, že význam intenzifikácie poľnohospodárskej výroby v JRD prostredníctvom racionálnych vkladov živej práce do zhodnocovania a zvyšovania výkonnosti poľnohospodárskeho prírodného potenciálu neustupuje tak úplne do úzadia.

Vedecko-technický rozvoj v súčasných podmienkach, a pravdepodobne ani v najbližšej budúcnosti, neodstráni zvyšovanie spoločenských nákladov na dosahovanie požadovanej rastúcej intenzifikáčnej úrovne československého družstevného poľnohospodárstva. Veď zvýšenie úrovne tech-

³ Podľa údajov zo Štatistickej ročenky ČSSR, 1982, s. 276 a 279.

² Prepočty podľa údajov zo Štatistickej ročenky ČSSR, 1971, s. 304; 1981, s. 28 n.

nickej vybavenosti jedného pracovného miesta poľnohospodárskeho pracovníka si vyžiadalo v 80. rokoch temer trojnásobnú sumu prostriedkov na strojové základné prostriedky a zariadenia ako na začiatku 70. rokov. Naproti tomu však účinnosť týchto prostriedkov v prepočte na dosahovanú poľnohospodársku produkciu poklesla o 27 %.⁴

Intenzifikácia procesov rastu produktívnej sily poľnohospodárskej práce prostredníctvom jej technických premien je o to zložitejšia, že bezprostredne súvisí s využívaním prírodných zdrojov a podmienok. Vedecko-technický pokrok umožňuje na jednej strane prekonávať ich živelné pôsobenie na prírodný a sezónny charakter výroby a práce v poľnohospodárstve, ale na druhej strane zároveň vyžaduje cielavedomejšie a racionálnejšie tieto prírodné činitele a procesy využívať. Nevyhnutnosťou preto je rešpektovať také charakteristiky poľnohospodárskej práce, ako je diferencovaná plodnosť a výnosnosť jednotlivých elementov využívaných zdrojov prírody a daných geografických podmienok. Tie však pôsobia na diferencovanosť produktivity práce a jej efektov. Rešpektovanie biologického a plošného charakteru poľnohospodárskej technológie výroby podmieňuje zasa diskontuitu pracovného procesu z aspektu priestorového i časového. Možno ich prekonávať iba plánovitým rozmiestňovaním poľnohospodárskej výroby, diferencovanou organizáciou špecializovaných výrob a pracovných procesov podľa podmienok jednotlivých výrobných oblastí. V kombinácii s vedeckými prvkami a metódami organizácie práce možno preto v JRD prehľbovať a rozširovať procesy spriemyselňovania práce i pri zachovaní jej poľnohospodárskeho charakteru.

V súvislosti s hodnotením procesov spriemyselňovania poľnohospodárskej výroby a práce sa vyskytujú názory, že naše JRD sú už presýtené technikou. V úrovni práce s technikou a s výrobnými zariadeniami sú však medzi priemyslom a poľnohospodárstvom v ČSSR (a teda i jeho družstevným sektorom) ešte stále značné rozdiely, i keď prihliadame na odlišný charakter týchto odvetví. V uplynulom desaťročí bola síce dosiahnutá rýchlejšia dynamika zvýšenia úrovne vybavenosti základnými výrobnými fondmi na pracovníka v poľnohospodárstve v porovnaní s priemyslom o 60 bodov, z toho strojovými o 69 bodov. To svedčí o mimoriadnom úsilí hospodárskej politiky o prekonávanie týchto rozdielov. V dôsledku toho sa rozdielna úroveň uvedených ukazovateľov znížila o 18,3 a 11,7 boda. Napriek tomu ešte aj v roku 1982 v hodnotovo-peňažnom vyjadrení pripadalo na 1 pracovníka v poľnohospodárstve o 27 % menej základných prostriedkov ako v priemysle. Pritom z viacerých hľadísk ide vlastne o neporovnateľné ukazovatele. V porovnateľných podmienkach poľnohospodárskej výroby však v podstate rovnaké ukazovatele o technickej vybavenosti pracovníkov v JRD a ŠM svedčia o vcelku rovnakých

⁴ Tieto údaje zo Štatistickej ročenky ČSSR by bolo, pravda, potrebné objektivizovať na porovnateľnej hodnotovo-cenovej ekvivalentnej základni.

podmienkach práce v družstevnom a štátnom sektore poľnohospodárstva v ČSSR.

V súčasnej etape spriemyselňovania poľnohospodárskej práce dochádza k podstatným premenám i v kvalifikovanosti družstevných roľníkov. Pôsobením veľkovýrobnej organizácie výroby a práce v JRD sa predovšetkým neustále zvyšujú nároky na rastúcu zložitost práce, vzdelanostnú a kvalifikačnú prípravu, odbornost a profesionálnu špecializáciu družstevných pracovníkov. V dôsledku industrializačných procesov v československom družstevnom poľnohospodárstve v uplynulom desaťročí sa počet odborníkov s vysokoškolským a úplným stredoškolským vzdelaním zdvojnásobil. V súčasnosti počet kvalifikovaných pracovníkov JRD na 1000 osôb trvale činných v poľnohospodárskej prvovýrobe dosiahol úroveň vyše 19 pracovníkov s vysokoškolským vzdelaním, 115 pracovníkov so stredným odborným vzdelaním a 264 vyučených robotníkov. Napriek prudkej dynamike rastu počtu odborníkov v JRD (a to aj v porovnaní s priemyslom) vykazujú však ešte zaostávanie za národohospodárskou úrovňou. Na druhej strane, z hľadiska rozdielnej úrovne rozvoja technickej veľkovýrobnej základne v jednotlivých JRD sa javí značná diferencovanosť potrieb kádrov, najmä s vysokoškolským i stredoškolským vzdelaním. Prenikanie vedecko-technického pokroku do poľnohospodárstva vyvoláva pritom nové štruktúrne zmeny v zameraní odbornej prípravy kvalifikovaných pracovníkov v JRD, čo charakterizuje nastupujúce zmeny aj v obsahu konkrétnych činností práce v tomto odvetví.⁵

Prehľbujúca sa profesionálna špecializácia pracovníkov JRD a vznik nových profesií vedie na jednej strane k určitému rozpadu tradičného univerzálneho profesionálneho zamerania družstevných poľnohospodárskych výrobcov, k rozdeľovaniu profesie na viac špecializovaných profesií. Na druhej strane zúženie pracovného obsahu špecializovaných profesií vedie k prehľbeniu znalostí a zodpovednosti za vykonávanú prácu. V podmienkach socialistickej poľnohospodárskej veľkovýroby, ako ukazuje prax, pritom nemusí dochádzať k ochudobňovaniu práce špecializovaných robotníkov, ani k zmenšovaniu rozmanitosti práce a k zvýšeniu jej jednotvárnosti. Ich hlbšie odborné znalosti, vedecká organizácia práce a komplementárna sústava strojov a progresívnej technológie umožňujú v súlade s biologickým charakterom poľnohospodárskej výroby rozvíjať striedanie prác a činností v rámci výrobného cyklu, ako aj počas

⁵ V kategórii pracovníkov s vysokoškolským vzdelaním popri odbornosti poľnohospodárskej prudko rastie potreba odborníkov v odbore ekonomiky a organizácie, strojárstva, elektrotechniky a stavebníctva. V robotníckych kategóriách výrazne klesá potreba v učebnom odbore všeobecného poľnohospodárstva, v odboroch pestovateľ, mechanizátor, poľnohospodár-mechanizátor a chovateľ hydiny, v ktorých v dôsledku komplexnej mechanizácie práce sa znižuje celková potreba pracovných síl na úkor nevyučených. Rýchly rast i zlepšenie kvalifikačnej úrovne štruktúry naproti tomu boli dosiahnuté v odbore opravár poľnohospodárskych strojov, ako aj v nepoľnohospodárskych odboroch elektrotechniky, strojárstva, stavebníctva a spracovania dreva.

celoživotnej reprodukcie pracovnej sily. Vedeckou organizáciou vnútornej deľby práce v družstevnom poľnohospodárskom podniku možno preto aj v podmienkach priemyselňovania práce preklenúť vývojové štádium priemyselného rozvoja, ktorý priniesol premenu univerzálného robotníka na čiastkového, plne podriadeného práci strojov.

Pozoruhodnou skutočnosťou terajšej etapy vývoja JRD ďalej je, že rozvoj techniky v rastlinnej výrobe a veľkovýrobnej technológii v živočíšnej výrobe viedol k postupnému zníženiu počtu manuálnych pracovníkov. Čo je ale z hľadiska sociálno-ekonomických podmienok práce veľmi zaujímavé, že išlo prevažne o nekvalifikované pracovníčky a o pracovníkov v poproduktívnom veku. Ak ešte v roku 1970 tvorili ženy v JRD nadpolovičnú väčšinu pracovných síl, ich podiel klesol v roku 1982 temer na 44 %. Rast počtu traktoristov, vodičov nákladných áut, kombajnístov, mechanizátorov a opravárov je zabezpečovaný výhradne prírastkami mužov. Ženy sa viac uplatňujú v menej kvalifikovaných prácach v rastlinnej a živočíšnej výrobe, ako aj v pomocných prácach prídruženej a pomocnej výroby, alebo v kvalifikovanejších prácach v administratíve. Celkový vzrast pracovných miest pre mužské povolania v poľnohospodárskej výrobe JRD a pre menej kvalifikované ženské pracovné sily v povolaniach vyžadujúcich len zaučenie, pri celkovom uplatňovaní mladých pracovníkov, charakterizujú terajšie štruktúrne zmeny v obsahu prác v JRD s tendenciou pokračovať aj v najbližšom období.

Aké základné zmeny v práci družstevných roľníkov možno očakávať v najbližšej budúcnosti? Doterajšie prognostické úvahy o ďalšom vývoji počtu i štruktúry pracovníkov JRD sa značne diferencujú podľa oblastí i republikových prierezov. Vo výhľadovom období do roku 1980 sa všeobecne uvažuje s ďalším miernym poklesom počtu pracovných síl v poľnohospodárskej prvovýrobe JRD a s ich súčasným rastom v špecializovaných prevádzkach. Zmeny v potrebe a v štruktúre pracovníkov JRD závisia predovšetkým od možností zvyšovania intenzity poľnohospodárskej výroby zrýchľovaním vedecko-technického pokroku, ako aj od vlastných možností JRD ich absorbovania v ďalšom priemyselňovaní práce družstevných roľníkov. V dôsledku zavádzania komplexnej sústavy poľnohospodárskych strojov ďalších generácií a uplatňovania progresívnych technológií sa má ďalej znížiť počet manuálnych pracovníkov v rastlinnej a v živočíšnej výrobe, najmä nekvalifikovaných žien a pracovníkov v poproduktívnom veku. Naproti tomu možno očakávať rast podielu obsluhujúcich pracovníkov v pomocných prevádzkach a v tzv. výrobných službách (v príprave krmív, v doprave, v dielňach, v oprave a údržbe strojov a pod.). Zároveň sa predpokladá ďalšie zvyšovanie podielu zamestnanosti mužov v JRD. V kvalifikačnej štruktúre sa predpokladá zvýšiť najmä podiel vyučených robotníkov s maturitou a vyučených v nových odboroch, ako aj pracovníkov s úplným stredoškolským a vysokoškolským vzdelaním, a to pri zmene ich profesionálnej skladby. Počet tech-

nicko-hospodárskych pracovníkov v poľnohospodárskych podnikoch by sa mal ustáliť na súčasnej úrovni pri ďalšom zdokonaľovaní vzdelanostnej úrovne a ich profesionálnej skladby.

Spriemyselňovanie práce v poľnohospodárstve sa pritom ani v budúcnosti nezaobíde bez riešenia problémov a protirečivých tendencií medzi charakterom poľnohospodárskej výroby, kvalifikovanosťou práce a danou štruktúrou pracovných síl v JRD. Tie sa premietajú v disproporciách medzi požiadavkami na štruktúrne zmeny v kvalifikačno-profesionálnej a demografickej skladbe výrobných pracovníkov, najmä vo vzťahu k pracovným miestam. Rýchle prenikanie veľkovýrobnej techniky a technológie do jednotlivých pracovných procesov poľnohospodárskej prvovýroby v JRD signalizuje tendencie ďalšej polarizácie v tvorbe pracovných miest v robotníckych kategóriách podľa stupňov kvalifikovanosti práce. S týmito vývojovými trendmi nerovnomernej diverzifikácie technického pokroku v JRD treba počítať aj v ďalšom období. Ide teda o riešenie problému rovnomerného rozširovania technických premien práce vo všetkých profesiách a pracovných miestach vo vzájomnom súlade.

Ďalším problémom, aj pri súčasnej pokročilej mechanizácii poľných prác v JRD, je riešenie nepriaznivého pôsobenia sezónneho charakteru rastlinnej výroby na trvalú a dočasnú zamestnanosť a tým rôznu sociálnu štruktúru pracovníkov JRD i dĺžku ich pracovného času, ako aj diferencované pracovné režimy. Zvýšením agrotechnickej úrovne pestovania vysokovýnosových odrôd, racionalizáciou štruktúr technických a intenzívnych plodín v súlade so špecializáciou prác a pracovných kolektívov v rastlinnej výrobe a pri komplexnej úrovni ich mechanizácie by sa nemuseli vyostrovať niektoré jarné kultivačné a jesenné zberové sezónne pracovné špičky. Ich zvládnutie si doposiaľ vyžaduje okrem zvýšeného pracovného vypätia (predlžovania pracovného dňa i týždňa) celoročných pracovníkov rastlinnej výroby (traktoristov, kombajnistov a šoférov) aj zapájanie osobitnej skupiny celosezónnych manuálnych pracovníkov JRD (pracujúcich 6 až 8 mesiacov v rastlinnej výrobe) a ešte značného počtu pomáhajúcich členov družstevných roľníkov (využitých 1 až 4 mesiace), ako aj brigádnikov (na 1 až 4 týždne). Sezónna špičková potreba fyzického počtu pracovníkov v rastlinnej výrobe preto o 30 až 40 % presahuje priemerný počet štatisticky vykazovaných prepočítaných trvale činných pracovníkov JRD. Pritom celoroční pracovníci v sezónne diferencovanom pracovnom čase odpracujú o 10 až 20 % viac hodín do roka nad spoločenský priemer. Pre celosezónnych manuálnych pracovníkov rastlinnej výroby, ale trvale činných v JRD, je potrebné na druhej strane riešiť ich využitie počas zimných mesiacov, aby dosiahli celoročný priemer odpracovaného času a tým aj celoročný priemerný zárobok príslušnej kategórie pracovníkov.

Sezónnosť práce v rastlinnej výrobe vyvoláva takto zložité a vnútorné diferencované sociálno-ekonomické problémy pracovných podmie-

nok družstevných roľníkov, a to s rôznymi pozitívnymi i negatívnymi vplyvmi na premeny práce v tomto odvetví.

Vplyv prírodných podmienok na poľnohospodársku výrobu v JRD sa premieta aj do značnej diferenciacie pracovných podmienok v jednotlivých výrobných oblastiach. Medzi najvýhodnejšími prírodno-geografickými a výrobnými oblasťami (kukuričnou a repnou) a výrobnými oblasťami s menšou výdatnosťou, resp. „plodnosťou“ prírodných podmienok (zemiaková a horská) sú v úrovni intenzity poľnohospodárskej výroby v jednotlivých JRD 26 až 67 % rozdiely, v odpracovaných hodinách až 12 % rozdiely (v prepočte na 1 ha poľnohospodárskej pôdy) a v produktivite práce na pracovníka 26 až 54 % rozdiely. Len vďaka diferencovaným ekonomickým nástrojom riadenia štátu JRD (napríklad v roku 1981 dotácie a subvencie v horských oblastiach JRD v SSR dosiahli až dvojnásobnú úroveň v prepočte na 1 ha v porovnaní s kukuričnou oblasťou). Priemerná mesačná odmena na 1 trvale činného pracovníka v JRD v horských výrobných oblastiach takto presahovala o 96 Kčs úroveň priemernej mesačnej odmeny v najintenzívnejšej kukuričnej oblasti.⁶

V premenách práce v družstevnom poľnohospodárstve na špecifický druh priemyselnej práce rozhodujúcu úlohu hrá aj zlepšovanie pracovného prostredia a zmeny v nárokoch vykonávanej pracovnej činnosti na robotnícke profesie. Vzájomné väzby medzi funkciou a postavením pracovníka JRD a zmenami jeho pracovných podmienok sa najmä v podmienkach veľkovýrobného poľnohospodárstva neustále umocňujú. Výskumy robotníckych pracovných činností v československom družstevnom poľnohospodárstve podľa nárokov na človeka pôsobením fyzikálnych činiteľov pracovného prostredia (hluk, osvetlenie, otrasy a vibrácia, prašnosť, zápach a mikroklíma na pracovisku) ukazujú, že rozsah a škála náročných až vysoko náročných pracovných činností v poľnohospodárskej prvovýrobe sa vyrovnáva s náročnými činnosťami v iných odvetviach.⁷ Ďalšie prieskumy ukazujú, že mechanizáciou poľnohospodárskych prác klesá síce podiel fyzicky veľmi namáhavých prác, ale zároveň vzrastá podiel prác vysoko náročných na nervovú a psychickú záťaž pracovníka. Vybavenosť pracovísk JRD hygienickými zariadeniami, spoločným stravovaním a kultúrnosťou pracovného prostredia — hoci v tejto oblasti s rozvojom moderných veľkovýrobných prevádzok a s príchodom mladých pracovníkov nastali tiež podstatné zmeny — stále ešte značne zaostáva za úrovňou iných výrobných odvetví. Činitele priaznivých pracovných podmienok a pracovného prostredia majú pritom aj v budúcnosti čoraz väčšiu dôležitosť pri nábore mladých odborníkov a pri stabilizácii kádrov v JRD, ako nepriamy vplyv na rast výkonnosti a produktivity práce.

⁶ Podľa údajov zo Štatistickej ročenky ČSSR, 1983, s. 278.

⁷ Podľa PARFUS, L.: Fyzikální faktory pracovního prostředí při výkonu dělnických pracovních činností v zemědělství. Zeměd. Ekon., 1981, č. 10, s. 683–690.

Záverom možno konštatovať, že teória a prax priemyselňovania československého poľnohospodárstva z hľadiska zmien práce v budúcnosti vo vzájomnej zhode poukazujú na potrebu komplexného cieľovoprogramového riadenia technických, ekonomických a sociálnych procesov rozvoja výrobných síl v tomto sektore, v súlade s integrálnym rozvojom ľudského činiteľa. Iba jeho zabezpečením možno v ďalšom rozvoji JRD dosahovať spoločensky žiadúce ciele. Hlavné vzájomnou plánovitou spoluprácou štátneho a družstevného sektora v poľnohospodárstve s priemyslom a postupnou integráciou tohto odvetvia do agrokomplexu sa budú naďalej všestranne rozvíjať procesy priemyselňovania práce družstevných roľníkov.

ИЗМЕНЕНИЯ В ХАРАКТЕРЕ ТРУДА КОЛХОЗНИКОВ

БРГЛОВИЧ, Герхард

Кооперативное социалистическое сельское хозяйство в 70-тых годах вступило в ЧССР в дальнейший этап крупной перестройки производственной и технической баз. Одновременно реализовались процессы интеграции кооперативного сельского хозяйства в агропродовольственный народнохозяйственный комплекс и в процессы сближения групповых отношений собственности с общественными. Внутренней интегральной составной частью этих процессов являются также существенные технические, экономические и социальные изменения в характере труда и положении колхозников. Статья анализирует и оценивает основные черты этих изменений прежде всего с точки зрения развития производственных сил в кооперативном сельском хозяйстве за прошедшее десятилетие. Одновременно в ней выдвигаются некоторые вопросы и проблемы перспективного изменения характера труда колхозников.

THE CHANGES OF THE COOPERATIVE FARMERS WORK

BRHLOVIČ, Gerhard

In the seventies the cooperative socialist agriculture in CSSR entered another period of large-scale production rebuilding of the production and technical base. At the same time there were realized the processes of the integration of cooperative agriculture into agri-food national economy complex as well as the processes of the coming together of group owners relations with those of the whole society ones. The integral part of these processes are also significant technical, economic and of these processes are also significant technical, economic and social changes in work and position of the cooperative farmers. The contribution is analysis and evaluating the basic features of these changes above all from the standpoint of the development of the production forces in the cooperative agriculture within the last decade. At the same time it deals with some questions and problems of the changes of work in prospect.

Niektoré otázky merania úrovne poľnohospodárskej výroby krajín

JURÁŠEK, Prokop

Analýzu úrovne poľnohospodárskej výroby v jednotlivých krajinách, v istom spoločenstve krajín (napr. v RVHP) a na svete možno robiť predovšetkým podľa troch najdôležitejších znakov. Každý spomedzi týchto znakov charakterizuje vo svojom komplexe (či v jednotlivostiach) inú stránku poľnohospodárstva. Všetky tri spolu vystihujú vari dostatočne, i keď nie úplne vyčerpávajúco to, čomu hovoríme *úroveň poľnohospodárskej výroby*. Ide o tieto tri javy:

- intenzita poľnohospodárskej výroby,
- produktivita práce v poľnohospodárstve,
- sebestačnosť v poľnohospodárskej produkcii.¹

Všetky tieto tri javy (skupiny javov) môžeme merať, analyzovať a kvantifikovať prostredníctvom bohatého aparátu ukazovateľov. Niektoré ukazovatele možno ľahko uplatniť pri medzinárodných komparáciách, avšak na konštrukciu iných ukazovateľov potrebujeme už vynaložiť veľké úsilie jednak preto, že nebol vypracovaný dostatočný aparát ukazovateľov, jednak doposiaľ neboli vypracované primerané a komparabilné metódy porovnávania, alebo aj preto, že niet údajov „z prvej ruky“.

Aparátom významnejších ukazovateľov, prostredníctvom ktorých sa dá merať intenzita, produktivita a sebestačnosť, ako znaky úrovne poľnohospodárskej výroby, budeme sa zaoberať v prvej časti článku. Pretože pri každom praktickom pokuse o adekvátne postihnutie týchto javov a o ich medzinárodné porovnanie narážame na problém oceňovania poľnohospodárskej produkcie, venujeme tomuto kľúčovému problému (z metodologického aj praktického hľadiska) druhú časť článku. Podrobnejšiu argumentáciu nájde čitateľ v štúdiu [2, s. 93–112].

¹ Fundovanú teoretickú analýzu úrovne poľnohospodárskej výroby a princípov jej hodnotenia, podľa troch naznačených hľadísk, vypracoval ešte v druhej polovici 60. rokov slovenský ekonóm Š. Fišera [1, s. 5–13 n.].

1. Ukazovatele úrovne poľnohospodárskej výroby

A. Čiastkové — izolované ukazovatele

1. Naturálne ukazovatele

Na meranie *intenzity poľnohospodárskej výroby* v medzinárodnom kontexte možno použiť najmä takéto ukazovatele: hektárové úrody v tonách, úžitkovosť hospodárskych zvierat, výroba živočíšnych produktov na 1 ha pôdy. Produkciu rastlinných alebo živočíšnych výrobkov na 1 ha pôdy, 1 dobyčiu jednotku (DJ) atď., možno vyjadriť aj v kalóriách (jouloch), obilných jednotkách, škrobových jednotkách, stráviteľných bielkovinách atď.

Čiastkové naturálne ukazovatele, ako už sám názov hovorí, vyjadrujú len izolovaný jav a za izolovanú plodinu (zvíra). Sú zrozumiteľné, charakterizujú stav v príslušnom odvetví (výrobku), avšak ich vypovedacia hodnota je pochopiteľne obmedzená samou povahou používaného vecného aparátu.

Pri meraní *produktivity práce* — aj pomocou čiastkových naturálnych ukazovateľov — vznikajú pri medzinárodnom porovnávaní veľké, až neprekonateľné ťažkosti. Ako vieme, možno použiť najmä takéto ukazovatele: spotreba práce v hod. na tonu určitého výrobku, množstvo vyrobených produktov v kg, tonách atď., za určitú časovú jednotku. Jednotlivé produkty možno prepočítať aj na kalórie (jouly), obilné jednotky, bielkoviny atď., a zisťovať znova alebo spotrebu práce na výrobu, alebo výrobu za určitú časovú jednotku.

Sebestačnosť sa zvyčajne uvádza pri medzinárodnom porovnávaní. Znamená to, koľko kg poľnohospodárskych výrobkov (potravín) sa dorobí na 1 obyvateľa. Nič by, pravda, nebránilo počítať, koľko kalórií (joulov), obilných jednotiek, bielkovín atď., podľa príslušných výrobkov sa dorobí na 1 obyvateľa. Tento prepočet sa však vari nikde nevyskytuje, a mal by pravdaže tiež len obmedzenú vypovedaciu schopnosť.

2. Hodnotové ukazovatele

Pri medzinárodnom porovnávaní *intenzity výroby* by pri tomto spôsobe išlo o to, že by sa naturálna produkcia jednotlivých poľnohospodárskych produktov ocenila v príslušných národných cenách a prepočítala na 1 ha príslušnej polodiny, na jedno zvíra atď.

Vniká tu hneď niekoľko problémov. Jednotlivé produkty za jednotlivé krajiny budú prepočítané v príslušných, tam platných producentných (nákupných) cenách. Ak by sa nám to ako-tak podarilo prepočítať na spoločný základ, chýbajú nám ceny za svet ako celok. Pritom by stále išlo o izolované hodnotové ukazovatele za určité výrobky.

Pri *produktívite práce* by išlo o výpočet, koľko produkcie v peňažných jednotkách pripadá na jednotku času, alebo koľko času sa spotrebuje na určitú výšku produkcie, vypočítanej v peňažných jednotkách. Metodické a vecné zábrany by boli tie isté ako pri intenzite.

Pri vyjadrovaní *sebestačnosti* by sa príslušné množstvá jednotlivých poľnohospodárskych výrobkov (potravín) dorobených na 1 obyvateľa ocenili v producentných cenách jednotlivých krajín. Znova by sa vyskytli metodické a vecné zábrany ako pri intenzite a produktívite.

Kým čiastkové naturálne ukazovatele intenzity, produktivity a sebestačnosti sa zvyčajne pri medzinárodných komparáciách v tej či onej miere používajú a majú aj istú preukaznosť, nevyskytuje sa to už tak pri čiastkových hodnotových ukazovateľoch. Možnosť použitia čiastkových hodnotových ukazovateľov sme uviedli totiž kvôli vecnej a metodologickej úplnosti. Od izolovaných hodnotových ukazovateľov k syntetickým hodnotovým ukazovateľom nie je veľká vzdialenosť. Ale na jej prekonanie treba vynaložiť veľa úsilia a trpezlivosti.

B. Súborné — syntetické ukazovatele

1. Naturálne ukazovatele

Odborníci už dávno vypracovali metódy prepočtu (konverzie) jednotlivých poľnohospodárskych produktov na spoločný — v tej či onej miere komparabilný — základ. Poznáme dosť širokú škálu prepočtu jednotlivých druhov rastlinných a živočíšnych výrobkov na spoločný naturálny základ.

Spomedzi nich sa najviac používajú prepočty v kalóriách (jouloch), v proteínoch a v obilných jednotkách.

Všetky jednotlivé rastlinné a živočíšne výrobky možno prepočítať napr. na megakalórie (megajouly), tony proteínov, tony obilných jednotiek a vydeliť ich príslušným rozsahom pôdy. Tak dostaneme napr. *intenzitu poľnohospodárskej výroby* na 1 ha pôdy v tonách obilných jednotiek atď. za jednotlivé krajiny RVHP, RVHP ako celok a za svet.

Na základe spomínaných súborných naturálnych ukazovateľov môžeme vypočítať, koľko ton obilných jednotiek atď. sa vyrobí na jednotku času, alebo koľko času sa spotrebuje na 1 tonu obilných jednotiek, na 1 megakalóriu (megajoul) atď. A pravdaže, môžeme vypočítať, koľko poľnohospodárskych produktov spolu v tonách obilných jednotiek atď. sa v príslušnej krajine vyrobí na 1 stáleho pracovníka v poľnohospodárstve, čo vyjadruje *produktivitu práce*.

Pri porovnaní *sebestačnosti* v komparabilných syntetických naturálnych jednotkách možno tiež použiť viacej ukazovateľov. Zvyčajne sa pri medzinárodných porovnaníach uvádza, koľko kalórií alebo proteínov či tukov pripadá na 1 obyvateľa a deň. Taktiež sa môže vyrátať, koľko

poľnohospodárskych výrobkov či potravín sa v príslušnej krajine dorobí na 1 obyvateľa v tonách obilných jednotiek, tonách bielkovín atď.

Všetky uvedené syntetické naturálne ukazovatele umožňujú už komplexnú komparabilitu medzi jednotlivými krajinami. Netreba vari pripomínať, že do modelu výpočtu sa berie len domáca poľnohospodárska (potravínová) produkcia bez importov.

Avšak, žiaľ, ani jeden z týchto modelov prepočtu dostatočne neodrkadluje reálnu disponibilitu poľnohospodárskej produkcie. To preto, lebo žiaden spomedzi nich neodráža komplex úžitkovej hodnoty daných výrobkov, medzinárodné spoločensky nevyhnutné náklady na výrobu, pridanú hodnotu, relácie medzi produktmi z hľadiska úžitkovej hodnoty a hodnoty atď.

2. Hodnotové ukazovatele

V rámci jednotlivých krajín sa pre výpočet ukazovateľov úrovne poľnohospodárskej výroby — v čase i v priestore — veľmi často používajú hodnotové (cenové) ukazovatele. Aj pri medzinárodných komparáciách by bolo najsprávnejšie použiť práve takúto metódu. Hoci tu vznikajú nemalé problémy vecného a metodického charakteru, predsa sa dajú prekonať. Rezignácia z takéhoto aparátu ukazovateľov by síce bola pohodlná a dala by sa aj vyargumentovať, no na druhej strane by sme sa zbavili azda jediného komparabilného spôsobu merania úrovne poľnohospodárskej výroby v medzinárodných rovinách. Pokúsme sa vysvetliť spôsoby výpočtu, vecné a metodické súvislosti použitia hodnotovej (cenovej) metódy. Najskôr však ešte čo-to k uvedeným trom zvoleným znakom úrovne poľnohospodárskej výroby a ich ukazovateľom.

Intenzitu rastlinnej výroby, živočíšnej výroby, a napokon celej poľnohospodárskej výroby možno merať v hodnotovom (cenovom) vyjadrení na 1 ha pôdy.

Ako syntetický ukazovateľ *úrovne produktivity práce* sa môže uviesť hrubá poľnohospodárska produkcia na 1 stáleho pracovníka.

Spomedzi hodnotových ukazovateľov *miery sebestačnosti* bude vari najsprávnejšie uvádzať potravinovú produkciu a kompenzačnú produkciu na 1 obyvateľa.

Cenová (hodnotová) metóda výpočtu jednotlivých ukazovateľov rozsahu a úrovne poľnohospodárskej výroby je adekvátnejšia než ktorákoľvek spomedzi naturálnych metód. Vychádzame tu totiž z predpokladu, že cena by mala — *ceteris paribus* — najprimeranejšie odrzkadľovať celý komplex úžitkovej hodnoty jednotlivých poľnohospodárskych produktov. A nielen to, cena má odrážať aj spoločensky nevyhnutné náklady na výrobu, relácie v úžitkovej hodnote a hodnote medzi jednotlivými produktmi, ako aj relácie v medzinárodných spoločensky nevyhnutných nákladoch medzi jednotlivými produktmi.

Situácia je zložitá už preto, alebo najmä preto, že pri takomto prístupe

treba určiť — presnejšie povedané, vypočítať — ceny všetkých 147 poľnohospodárskych produktov. Na ich základe možno potom vypočítať hrubú poľnohospodársku produkciu a ďalšie ukazovatele za jednotlivé krajiny, za spoločenstvá krajín a za svet ako celok. Metodologické a metodické otázky naznačeného postupu si priblížime v druhej časti článku.

II. Oceňovanie poľnohospodárskej produkcie

Pri výpočte cien poľnohospodárskych produktov možno voliť v podstate dva varianty postupu na báze národných cien.

Pri *prvom variante* by bolo možné použiť údaje o hrubej poľnohospodárskej produkcii z jednotlivých krajín RVHP v národných cenách a tie prepočítať podľa platných či zvolených devízových kurzov na jednotný základ (povedzme na ruble alebo US doláre).

Hneď však vyvstávajú problémy. Prvý problém spočíva v tom, že neexistujú vždy oficiálne údaje o hrubej poľnohospodárskej produkcii za každú jednotlivú krajinu v národnej mene. Jeden z najväznejších problémov však spočíva v tomto: odrážajú ceny poľnohospodárskych produktov z jednotlivých krajín RVHP medzinárodné spoločensky nevyhnutné náklady? Toto sú, pravda, len niektoré z problémov. Nie je napokon zanedbateľný ani takýto vecný problém: keby sme porovnali napr. poľnohospodárstvo krajín RVHP so svetom, ako možno oceniť výrobu jednotlivých produktov za celý svet? Nehovoriac už o tom, že jednotlivé krajiny RVHP neprodukurujú viacero výrobkov, ktoré sa vyrábajú v iných krajinách, a ktoré teda vchádzajú do modelu výpočtu poľnohospodárskej produkcie za svet ako celok.

Predchádzajúce problémy a nedostatky by bolo možné preklenúť tak, že by sme použili *druhý variant*. Ako základ výpočtu by sme zvolili národné producentské (nákupné) ceny len z jednej krajiny a tie by sme transponovali do medzinárodných polôh. V porovnaní s predchádzajúcim variantom má tento variant prinajmenšom niekoľko výhod. Pri oceňovaní produktov v ktorejkoľvek krajine a za svet sa použije vždy tá istá cena.

Pravda, aj tento variant má niektoré vážne nedostatky, ktoré v krátkosti rozoberieme.

Transponovanie cien z akokoľvek veľkej krajiny, s akoukoľvek širokou škálou produktov (lebo len taká krajina by prichádzala do úvahy) nie je z logických a metodických dôvodov možné predovšetkým pre tieto dve príčiny:

— V každej krajine sa konštituuje iný cenový, subvenčný, preferenčný atď. mechanizmus. Producentské ceny sa tu môžu dosť vážne odchyľovať od medzinárodných spoločensky nevyhnutných nákladov.

— Ani jedna krajina nemá tú škálu poľnohospodárskych produktov ako celý svet.

Preto sa ukazuje potrebné pristúpiť k výpočtom na báze *svetových cien*.

Pri tomto druhom spôsobe treba zistiť, vypočítať, skonštruovať také ceny, ktoré by sa čo najviac približovali medzinárodným spoločensky nevyhnutným nákladom a aj najprimeranejšie odzrkadľovali komplex úžitkovej hodnoty. Nepôjde, prirodzene, o umelú konštrukciu cien, ale o primeranú kvantifikáciu a výpočet cien, ktoré by sa v tej či onej miere približovali medzinárodným producentským (nákupným) cenám poľnohospodárskych produktov. Vzhľadom na existujúcu disponibilitu údajov a s prihliadnutím na našu pracovnú hypotézu sme poustupovali takto:

1. Ako východiskový informačný prameň sme použili priemerné *svetové exportné ceny FOB*.

2. Ďalším podkladom materiálov sú *Laspeyèeresove indexy regionálnych cien* a svetových cien poľnohospodárskych produktov. Základom je pšenica s indexom 100.

3. Snažili sme sa získať individuálne údaje o *producentkých (nákupných) cenách* z čo najväčšieho počtu krajín.

4. Prihliadali sme ďalej na *individuálne exportné ceny*. Najmä tam, kde chýbali priemerné svetové exportné ceny FOB.

5. V prípade, keď chýbali údaje pod bodom 1 až 4, použili sme ako informačný materiál *veľkoobchodné ceny*.

6. Tam, kde chýbali akékoľvek údaje podľa bodov 1 až 5, urobili sme *vlastné prepočty (odhady)*, pričom sme prihliadli — tam, kde to logika vecí pripúšťala — na *nákupné ceny v ČSSR*.

Prv než prejdeme k charakteristike vstupných údajov a spôsobov výpočtu cien podľa bodov 1 až 6, povieme, že v publikácii [2] sme za základ zobrali obdobie 1968—1972. Išlo teda o päťročný priemer, aby sa tak maximálne eliminovali možné ročné výkyvy v cenách. Metodologicky je totiž neadekvátne zvoliť len jeden rok.

Ďalší problém — prečo práve obdobie 1968—1972 pokladáme za vhodné? Naša odpoveď znie nasledovne: Je to posledné obdobie, keď existovala relatívna stabilita svetových exportných alebo im na úrovni postavených cien. Veľká rozkolísanosť a cenová explózia (špirála) nastali od roku 1973. Určitým argumentom v náš prospech môže byť aj to, že väčšina krajín používa pri oceňovaní poľnohospodárskej produkcie niektorý z rokov za spomenuté obdobie alebo tesne pred ním (ako stále ceny).

Ceny, ktoré vyjdú z našich výpočtov podľa bodov 1 až 6, budeme nazývať *stále svetové producentské (nákupné) ceny poľnohospodárskych produktov*.

Prejdeme teraz k charakteristike vstupných údajov a spôsobov výpočtu.

Ad 1. Svetové exportné ceny FOB

Ak vychádzame zo svetových exportných cien FOB (ako prvotného informačného základu), plne si uvedomujeme zložitosť situácie a skutočnosť, že s nimi treba narábať nanajvýš obozretne.

Tieto ceny sa vo všeobecnosti vzťahujú na také výrobky, úžitková hodnota ktorých je prinajmenšom taká ako svetový priemer, avšak obvykle vyššia. To je potom stimulujúci faktor pre zvyšovanie produktivity práce, znižovanie nákladov, zvyšovanie kvality a úžitkovej hodnoty poľnohospodárskych produktov v jednotlivých krajinách.

Svetové exportné ceny FOB sa teda rôzne konštituuju a sú ovplyvnené celou škálou faktorov. Spomedzi nich musíme brať do kritickej úvahy najmä tieto tri faktory:

- úžitková hodnota (kvalita);
- pridaná hodnota;²
- sezónnosť počas roka.

Pri určitých komoditách, ktoré sa dostávajú na svetový trh, úžitková hodnota je zjavne vyššia ako priemerná úžitková hodnota ich celosvetovej produkcie. Pri iných komoditách sa úžitková hodnota neodchyľuje od svetového priemeru. Nepredpokladáme napokon, že úžitková hodnota exportovaných komodít by bola nižšia ako svetový priemer.

Pri určitých komoditách sa z logických dôvodov vyskytuje pridaná hodnota, pretože len v takejto forme ich možno realizovať na svetovom trhu. Iná skupina komodít sa dostáva na svetový trh bez tejto pridanej hodnoty.

Vieme, že niektoré komodity sa v priebehu roka realizujú aj mimo hlavných sezón ich zberu (dozrievania). Ba v určitých prípadoch je to prevažná časť takej komodity. V takýchto prípadoch sezónne ceny ovplyvňujú aj priemernú celoročnú svetovú cenu, ktorá je podstatne vyššia, ako by bola za iných podmienok. Pri iných komoditách tento sezónny vplyv v podstate neprichádza do úvahy.

Ak pri týchto troch faktoroch uvážime vždy po dve možné odchýlky, môžeme problém matematicky formulovať nasledovne:

$$n^k = 2^3 = 8.$$

Tieto možné varianty sú na konkrétnych príkladoch uvedené v tabuľke 1.

Len v prípade 1. variantu môžeme priemernú svetovú cenu prijať ako východiskový základ. Tu môžeme pri určitých metodických zjednodušeníach tvrdiť, že svetová exportná cena sa výrazne neodchyľuje od priemernej svetovej producentskej (nákupnej) ceny.

² Tá časť pridanej hodnoty, ktorá súvisí s ďalším spracovaním produktov poľnohospodárskej prvovýroby, prv než sa dostávajú na svetový trh (triedenie, balenie atď.).

V prípade ostatných 7 variantov treba už urobiť korektúry svetových cien, aby sme sa tak čo najviac priblížili k predpokladanej svetovej producentovej cene. Tieto korektúry sa vo väčšine prípadov pohybujú v rozmedzí 10–20 %, avšak v niektorých prípadoch predstavujú až vyše 50 % z pôvodnej svetovej exportnej ceny. To len ukazuje, že nemôžeme automaticky akceptovať svetové exportné ceny FOB, lebo by mohlo dôjsť k vážnym skresleniam hrubej poľnohospodárskej produkcie v mnohých krajinách (ak nie vo všetkých).

Tabuľka 1

Možné varianty korektúr svetových exportných cien poľnohospodárskych produktov

Variant	Faktory			Produkt (príklad)	Východisková cena za 1 MT v US dolároch	Cena za 1 MT po korektúre	
	K	P	S			US dolár	rubeľ
1.	o	o	o	pšenica	65	65	59
2.	o	o	+	cibuľa	89	72	65
3.	o	+	+	paradajky	190	75	68
4.	o	+	o	slanina	245	220	198
5.	+	o	+	zemiaky	68	30	27
6.	+	o	o	bavlna	652	587	528
7.	+	+	o	pomaranče	136	110	99
8.	+	+	+	hrozno	198	132	119

Vysvetlivky:

K — kvalita (úžitková hodnota);

P — pridaná hodnota;

S — sezónnosť počas roka;

o — kvalita sa neodchýljuje od svetového priemeru, nevyskytuje sa pridaná hodnota, cena nezávisí od sezóny počas roka;

+ — kvalita je vyššia ako svetový priemer, vyskytuje sa pridaná hodnota, cena je v určitej sezóne roka vyššia.

Poznámka: S výnimkou prvého variantu treba všade robiť korektúry k svetovým exportným cenám.

Priemerné východiskové svetové exportné ceny FOB za roky 1968–1972 existujú pri 63 výrobkoch spomedzi 147 možných výrobkov. V týchto 63 prípadoch sme pokračovali tak, že celú 5-ročnú hodnotu exportovanej komodity v US dolároch sme vydělili 5-ročným objemom exportovanej komodity v tonách. Uvedieme príklad výpočtu za pšenicu:

$$18,3 \text{ mld US } \$ / 283,1 \text{ mil. ton} = \text{po zaokrúhlení } 65 \text{ US } \$.$$

Takýmto spôsobom sme vypočítali priemerné svetové exportné ceny za všetkých 63 výrobkov (komodít). Spomedzi nich 20 komodít je takého typu, že nebolo treba robiť korektúry — 1. variant. Ide predovšetkým o zrnoviny, strukoviny a olejnaté semená. V ostatných 43 prípadoch už treba robiť príslušné korektúry — podľa 2. až 8. variantu.

Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že svetové exportné ceny FOB

existujú len pri malom počte výrobkov. Z nominálneho počtu 147 výrobkov je to len 43 %.

Pravda, ak bližšie preskúmame, o aké komodity ide, zistíme, že sú to najvýznamnejšie poľnohospodárske produkty. Po predbežných výpočtoch sme zistili, že týchto 63 produktov reprezentuje asi 80 % z hrubej poľnohospodárskej produkcie celého sveta, čo je už slušná miera reprezentatívnosti. Na druhej strane vypustiť z výpočtov 84 produktov — i keď ony reprezentujú „len“ 20 % z celosvetovej hrubej poľnohospodárskej produkcie — by bolo síce pohodlné, avšak veľmi odvážne. Pritom v mnohých krajinách tento podiel predstavuje oveľa viac ako 20 %. Musíme sa preto pokúsiť hľadať ďalšie cesty a riešenia.

Vstupné údaje o 63 exportných cenách FOB boli vypočítané z ročeniek FAO Trade Yearbook. V týchto ročenkách sú zachytené exportované množstvá hlavných poľnohospodárskych komodít. Predmetom svetového obchodu sú pravdaže aj ďalšie komodity, avšak s prihliadnutím na ich malú váhu vo svetovom exporte, nie sú uvedené v tejto základnej ročenke. Údaje o exportných cenách týchto iných komodít sme získali z iných pramenných materiálov a ešte bude o nich reč.

Ad 2. *Laspeyèeresove indexy producentských cien*

Ďalším východiskovým pramenným materiálom pre nás boli Laspeyèeresove indexy producentských cien za jednotlivé makrooblasti a za celý svet. Tieto indexy sú vypočítané za 8 makrooblastí (západná Európa, krajiny RVHP — bez Kuby, Mongolska, Vietnamu, Severná Amerika, Latinská Amerika, Blízky Východ, Ďaleký Východ, Afrika a Oceánia) a svet ako celok. Regionálne producentské ceny sú váženým priemerom krajín príslušnej makrooblasti a svetová cena je váženým priemerom makrooblastí.

Ceny nie sú uvedené v absolútnych číslach, ale v relatívnych číslach vo vzťahu k pšenici, ktorá má vždy východiskový index 100. Jednotlivé produkty sú potom udané určitým indexom v pomere k pšenici.

Laspeyèeresove indexy sa vzťahujú na obdobie 1961—1965; sú teda určitými stálymi indexmi a odrážajú relácie v cenách za predmetné 5-ročné obdobie. K tomuto faktu nemožno mať vážnejšie kritické výhrady, pretože ide o stále ceny za určité zvolené obdobie.

Zložitejšie je však to, že Laspeyèeresove cenové indexy existujú v podstate len pri 64 výrobkoch (z toho v niektorých prípadoch ide o agregované výrobky). V zásade je tu — pokiaľ ide o počet výrobkov — podobná situácia ako pri exportných cenách FOB.

Indexy existujú pre všetky najdôležitejšie sólové výrobky. Avšak také výrobky ako strukoviny, všetka zelenina, ovocie (s výnimkou niektorých druhov), niektoré priadne rastliny atď., sú vyčíslené len paušálnym indexom, bez podrobnejšej špecifikácie. Cenové indexy krmovín na ornej pôde nie sú uvedené vôbec. Vieme však, že v jednotlivých kra-

jinách je veľmi diferencovaná kvalitatívna skladba týchto agregovaných skupín a pri paušálnom použití indexu ceny môže dôjsť k vážnym skresleniam.

Vcelku možno povedať, že Laspeyèeresove cenové indexy sú veľmi cenným zdrojom informácií pre konkrétny výpočet, odvodenie (odvinutie) cien jednotlivých produktov vo vzťahu k pšenici ako východiskovému produktu. Primerane odrážajú vzájomné vzťahy a reálnu situáciu jednotlivých cien.

Ďalší problém spočíva v tom, či za orientačný základ našich výpočtov treba vziať celosvetové priemerné vážené indexy (ceny) alebo vážené indexy (ceny) troch rozvinutých makrooblastí (západná Európa, krajiny RVHP, Severná Amerika).

Prikláňame sa k druhému riešeniu. A to nie z formálneho hľadiska — že totiž krajiny RVHP s výnimkou Kuby, Mongolska a Vietnamu sú rozvinutou makrooblasťou — ale z určitého principiálneho hľadiska. Pri podrobnejšom štúdiu producentských cien v jednotlivých krajinách totiž zisťujeme, že rozvinuté krajiny a makrooblasti majú priaznivejšie producentské ceny ako rozvojové krajiny a makrooblasti. Priemerné svetové indexy potom v tej či onej miere odrážajú nepriaznivý vplyv rozvojových makrooblastí.

Vcelku všade tam, kde to bolo z vecných a logických dôvodov možné, pridržiavali sme sa cenových indexov za spomenuté 3 makrooblasti. Len v prípade tých produktov, ktoré sa neprodukurujú alebo takmer vôbec neprodukurujú v týchto oblastiach, pridržiavali sme sa vážených svetových indexov.

Ad 3. *Producentské (nákupné) ceny*

Údaje o konkrétnych producentských (nákupných) cenách v jednotlivých krajinách za obdobie 1968—1972 možno získať z rôznych pramenných materiálov. Predovšetkým je to ročenka FAO Production Yearbook, rôzne ďalšie periodické a neperiodické publikácie FAO, a najmä individuálne národné ročenky, kde bývajú publikované (niekedy za dosť veľký počet produktov, niekedy len za hlavné produkty) producentské ceny za príslušný rok.

Preštudovali sme — okrem pramenných materiálov FAO — vyše 60 národných ročeníek jednotlivých krajín. Pri podrobnejšom štúdiu, výpočtoch a vzájomných komparáciách producentských cien sme získali 5-ročné priemerné ceny za 90 produktov v prepočítaní na US doláre.

Zároveň sme tu zistili to, čo sme už naznačili pri Laspeyèeresových cenových indexoch. V rozvinutých krajinách sú vyššie, ba až podstatne vyššie ceny ako v rozvojových krajinách.

Pri výpočte priemerných producentských cien sme sa priklonili k typu cien v rozvinutých krajinách. To najmä preto, že perspektívny vývoj aj v rozvojových krajinách bude musieť ísť k takému typu producent-

ských cien, aké sú už dnes v rozvinutých krajinách. Ďalším argumentom je aj to, že podiel rozvinutých oblastí na celosvetovej produkcii najdôležitejších poľnohospodárskych výrobkov je veľmi výrazný, ba až rozhodujúci.

Ad 4. *Individuálne exportné ceny*

Individuálne exportné ceny boli ďalším pomocným zdrojom pre výpočet producentských cien. Údaje o nich možno získať z takých istých zdrojov ako v prípade producentských cien. Individuálne exportné ceny existujú, prirodzene, v prípade všetkých 63 produktov (komodít), kde existujú priemerné svetové exportné ceny. Navyše sa nám podarilo získať individuálne exportné ceny za určité krajiny ešte v prípade 18 produktov. Tak potom sme ako pomocný pracovný materiál mali k dispozícii individuálne exportné ceny z určitého počtu krajín v 81 prípadoch.

Ad 5. *Veľkoobchodné ceny*

Ďalším pomocným pracovným informačným materiálom boli potom veľkoobchodné ceny poľnohospodárskych produktov. Údaje o nich sme získali z tých istých pramenných materiálov ako v prípade producentských či individuálnych exportných cien.

Je prirodzené, že veľkoobchodné ceny musia existovať všade tam, kde existujú producentské ceny. Avšak v predmetných pramenných materiáloch sa nám nepodarilo nájsť veľkoobchodné ceny všade tam, kde existovali producentské ceny, t. j. pri 90 produktoch. Hľadali sme však veľkoobchodné ceny najmä tam, kde boli len sporadické údaje o producentských cenách. Vcelku sa nám podarilo získať údaje o veľkoobchodných cenách za 77 produktov.

Ad 6. *Vlastné prepočty (odhady) cien*

Keď sme postupovali podľa bodov 1 až 5, získali sme typy cien spolu za 90 produktov, ktoré reprezentujú približne 90 % z hrubej poľnohospodárskej produkcie.

V prípade 57 produktov sme nemohli týmto spôsobom získať žiadne zahraničné podklady o cenách. Ide najmä o tieto skupiny výrobkov: všetky druhy krmovín na ornej pôde, prevažná časť zeleninárskych produktov, určitá časť ovocinárskych produktov a ešte niektoré ďalšie poľnohospodárske produkty.

Ako jediný informačný materiál v tomto prípade zostali priemerné nákupné ceny najdôležitejších druhov ovocia, zeleniny, krmovín a niektorých ďalších výrobkov za roky 1968–1972, ktoré sleduje Federálny štatistický úrad ČSSR. Tie sme pomocou indexnej metódy prepočítali

k 5-ročnému priemeru nákupnej ceny pšenice u nás za to samé obdobie. Tieto cenové indexy sme potom vzťahovali k svetovej priemernej producentskej cene pšenice a dostali sme určité informácie o možných svetových cenách určitých druhov zeleniny, ovocia, krmovín a niektorých ďalších výrobkov, kde iné zahraničné údaje chýbali. Tak sme, pravda, v určitej miere, transponovali československé cenové pomery do medzinárodných polôh — i keď sme ich kriticky prehodnocovali.

Vo všetkých ostatných prípadoch sme už nemali žiadne podklady o cenách. Urobili sme potom vlastné prepočty či odhady per analogiam k podobným typom výrobkov, kde ceny boli.

Všetky výpočty, prípadne odhady sme sa snažili urobiť čo najpresnejšie a pri minimálnej miere subjektivismu. Subjektivismus mohol spočívať okrem iného napríklad v tom, že by sme buď boli chceli transponovať niektoré československé cenové relácie do medzinárodných polôh, prípadne zvýhodniť ceny tých produktov, ktoré sú významné z hľadiska československého poľnohospodárstva.

Hoci tento výklad o metodických a vecných problémoch výpočtu priemerných svetových producentských (nákupných) cien je na prvý pohľad možno rozsiahly, je len určitou, a ani zďaleka nie vyčerpávajúcou syntézou poznatkov a úvah.

Existujúca náročnosť výpočtov a potrebná znalosť rôznych reálií (najmä pri produktoch subtropického a tropického pásma) bola omnoho zložitejšia, ako sa nám to tu podarilo povedať.

Cenový aparát, ktorý sme sa pokúsili skonštruovať (vypočítať), nemá výlučnú všeobecnú platnosť. Plne si uvedomujeme aj isté jeho „slabé ohnivé“. Má však, aspoň prechodne, vyplniť medzeru, ktorá v tejto oblasti existuje.

Dovtedy, kým sa nenájdu iné, primeranejšie metodické a vecné prístupy k tejto zložitej problematike, poslúži hádam cenový aparát, metodiku ktorého sme v článku načrtli, na komparatívnu analýzu najdôležitejších ukazovateľov úrovne poľnohospodárskej výroby nielen v členských krajinách RVHP, ale aj v širších medzinárodných súvislostiach.³

Literatúra

- [1] FIŠERA, Š.: Objektívne faktory úrovne poľnohospodárstva. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo pôdohospodárskej literatúry 1967. 190 s.
 [2] JURÁŠEK, P.: Poľnohospodárstvo členských krajín RVHP. Bratislava, Príroda 1982. 208 s.

³ Ceny, ktoré sme uvedeným prácnym spôsobom získali, sú záujemcom k dispozícii v tabuľke P 23 monografie [2, s. 168–171].

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ИЗМЕРЕНИЯ УРОВНЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО
ПРОИЗВОДСТВА В ОТДЕЛЬНЫХ СТРАНАХ

ЮРАШЕК, Прокоп

При расчете степени самообеспеченности в пищевой продукции стран мы пользовались стоимостным ценовым методом. Все источники продуктов питания домашнего происхождения, находящиеся в распоряжении отдельных стран были оценены постоянными мировыми ценами производства в долларах США и девизовых рублях и перечислены на душу населения. Таким образом полученные величины потом сравнивались с единой величиной — так называемой оптимальной самообеспеченностью на душу населения. При этом методе обеспечивается сравнительность достигаемых показателей степени самообеспеченности в отдельных странах.

SOME QUESTIONS ABOUT HOW TO MEASURE LEVEL OF AGRICULTURAL PRODUCTION OF COUNTRIES

JURÁŠEK, Prokop

In calculating of the share of selfsufficiency in the foodstuff production of the countries we applied a value (price) method. All disponsible sources of foodstuffs of home-provenience in particular member countries were evaluated by stable world-producer-prices in U.S. Dollars as well as convertible Rubles and calculated per capita. The reached values were then compared with an unified magnitude — so called optimal selfsufficiency per capita. By this method is secured the comparability of reached indicators of selfsufficiency rate in particular countries.

Ekonomické otázky vojny a mieru a hospodárska spolupráca krajín s rozdielnym spoločenským zriadením

Zbrojení jako faktor zesílení nerovnoměrnosti poválečného ekonomického vývoje kapitalismu

NEDBAL, Jiří

1. Úvod

Stupňování zbrojení imperialistických zemí na čele s USA dosáhlo na přelomu 70. a 80. let obrovských rozměrů. Rozsáhlé zbrojní programy v těchto státech vedou k prudkému růstu vojenských výdajů a k prohlubování militarizace ekonomik vyvolávající řadu závažných, zejména ekonomických důsledků. „Obrovské vojenské výdaje se pro národy stávají bez ohledu na úroveň hospodářského vývoje různých zemí stále těžším břemenem a zpomalují hospodářský a sociální pokrok“ [1, s. 10].

Eskaľací horečného zbrojení se imperialismus snaží o získání vojensko-strategické převahy nad světem socialismu a usiluje o poškození a zpomalení hospodářského a sociálního rozvoje zemí socialistického společenství. Militarizace ekonomiky však neúprosně postihuje i samotné iniciátory horečného zbrojení. „Sázka na sílu, eskalace horečného zbrojení a podřízení hospodářských vztahů agresivní politice ... ztěžují východisko z hospodářské krize v kapitalistickém světě ... Vzrůstají dezorganizace a omezení v mezinárodním obchodu, labilita světových trhů zboží, narůstá vlna protekcionismu a narušují se mezinárodní měnové a finanční vztahy“ [2, s. 5].

Vycházejí z úzkého vztahu války a ekonomiky, závislosti přípravy či vedení války na ekonomických faktorech, zbrojení v podmínkách kapitalistických výrobních vztahů vyvolává rozporné důsledky. Na jedné straně představuje promrhání produktivních zdrojů, avšak na druhé straně v podmínkách nevyužitých kapitálových a pracovních fondů může tyto zdroje v jisté míře mobilizovat a vytvářet tak podněty v hospodářském růstu. Zvyšování výdajů na zbrojení v imperialistických zemích umožňuje prudký růst výroby v podnicích, odvětvích i územních oblastech spjatých s militarizací, což nepochybně omezuje prostředky potřebné k rozvoji jiných sfér ekonomik uspokojujících mírové potřeby a přispívá tak k nerovnoměrnosti ekonomického vývoje kapitalistických zemí. Lze předpokládat, že zbrojení svým dílem přispívá k změnám v poměru sil mezi kapitalistickými konkurenčními státy. Všestranná analýza ekonomického vývoje kapitalismu a jeho rozporů založená na učení V. I. Lenina je stále aktuálním a trvalým úkolem marxistické ekonomické teorie.

Vzhledem k růstu intenzity a vlivu vojenského faktoru na ekonomické procesy je nezbytné při zkoumání těchto problémů věnovat pozornost i vojenským aspektům.

2. Nerovnoměrnost ekonomického vývoje jako kategorie politické ekonomie. Zbrojení jako faktor nerovnoměrnosti

V. I. Lenin považoval nerovnoměrnost ekonomického a politického vývoje za *bezpodmínečný* zákon kapitalismu. *Nerovnoměrnost* chápal jako charakteristický rys zbožní výroby založené na soukromém vlastnictví výrobních prostředků. Poukázal na to, že za kapitalismu, kdy zbožní výroba je na nejvyšším stupni svého vývoje, se „jednotlivé podniky, jednotlivá odvětví, jednotlivé země nutně vyvíjejí *nerovnoměrně a ve skocích*“ [3, s. 259]. V. I. Lenin současně zdůvodnil, že v důsledku tohoto vývoje se mění hospodářské a finanční postavení imperialistických států, což způsobuje *zostřování rozporů* mezi nimi, „neboť za kapitalismu není myslitelný jiný základ, podle něhož by bylo možno provádět dělení sfér vlivu, zájmů, kolonií a pod., než podle síly účastníků dělení, podle celkové síly hospodářské, finanční, vojenské atd.“ [3, s. 318]. Nerovnoměrnost ekonomického vývoje představuje nejen *odlišnosti v tempech růstu*, ale i bohatnutí jedněch podniků na úkor jiných, *vzestup vlivu* progresivních odvětví ekonomiky a stagnaci jiných, *diferenciaci* územních oblastí i celých národních ekonomik na prosperující a úpadkové. *Nerovnoměrnost ekonomického vývoje* je nutným projevem živelnosti a anarchie vývoje kapitalistického hospodářství, a současně složitou a bohatě strukturovanou kategorií.

Uvedená kategorie vyjadřuje průběh a zvláštnosti ekonomického vývoje, nabývající *charakter skoků* ve vývoji ekonomických subjektů za imperialismu v relativně delším časovém období, projevující se v kvantitativních a kvalitativních charakteristikách a vedoucí ke změnám v poměru sil kapitalistických konkurentů. Z extenzivního hlediska lze vymezit jednak *vnitřní rovnu* nerovnoměrnosti, tj. v rámci jednotlivých kapitalistických ekonomik (např. podniková, odvětvová a regionální sféra), jednak *vnější stránku* nerovnoměrnosti ekonomického vývoje. Na této úrovni lze rozlišovat nerovnoměrnost vývoje mezi vyspělými kapitalistickými státy, mezi vyspělými státy a rozvojovými zeměmi i nerovnoměrnost vývoje v rámci samotných rozvojových zemí. Intenzivní stránka kategorie představuje *ostrost rozporů a důsledků* nerovnoměrnosti ekonomického vývoje. V mezinárodním měřítku představuje nerovnoměrnost ekonomického vývoje specifický projev zákona kapitalistické konkurence, který způsobuje závažné důsledky pro samotný vývoj kapitalismu.

Faktory, které utváří tento charakteristický rys kapitalistického výrobního způsobu, jsou dvojí, odlišné povahy. Za prvé jsou to faktory

určující, tj. faktory ekonomické, působící v dialektice výrobních sil a výrobních vztahů. Nerovnoměrnost ekonomického vývoje za kapitalismu je především projevem nerovnoměrného vývoje produktivity práce, jejímž dynamizujícím činitelem je vědeckotechnický pokrok. Bezprostředním stimulem jeho rozvoje za kapitalismu je úsilí o dosahování zisku, tj. zákon nadhodnoty ovlivňovaný podmínkami konkurenčního boje. Za druhé jsou to další faktory, například politické, demografické, geografické aj., jež mohou tento rys ekonomického vývoje za kapitalismu pouze zesilovat či oslabovat. K těmto faktorům patří i zbrojení, které rozporně působí na vývoj strukturních částí ekonomiky a sféru ekonomických vztahů.

Okolnost považovat zbrojení za činitele nerovnoměrnosti ekonomického vývoje za kapitalismu spočívá v řadě souvislostí. V globálním, národohospodářském účinku vyvolává zbrojení závažné negativní důsledky pro vývoj hospodářství. V naturální formě finální vojenská produkce (zbraně, výzbroj ap.) z hlediska užití dále neslouží ani k osobní, ani k výrobní spotřebě, nepřispívá k rozmnožení materiálního či duchovního bohatství. Na rozdíl od akumulace kapitálu v civilních odvětvích, v podmínkách uzavřené ekonomiky (abstrahujeme od zahraničního obchodu), akumulace vojenskoprůmyslového kapitálu dlouhodobě vede k omezování fondů rozšířené reprodukce. V delším časovém období tedy zbrojení nepochybně působí retardačně na ekonomický růst. Vycházejí z toho zakládáme hypotézu, že rozdíly v objemu vynakládaných vojenských výdajů (vzato relativně) mezi kapitalistickými státy, *ceteris paribus*, by se měly odrazit v nerovnoměrnosti temp ekonomického růstu těchto států a přispívat tak i ke změnám ekonomického poměru sil mezi nimi. Ve vnitroeconomickém aspektu problematiky je zbrojení velmi výhodnou sférou zhodnocování kapitálu a zdrojem obrovských zisků, což je produktem specifického trhu vojenské produkce. „Kapitalista «pracující» pro obranu“, napsal V. I. Lenin, „«nepracuje» vůbec pro trh, nýbrž pro státní objednávky, a dokonce vesměs za peníze, které mu půjčil stát“ [4, s. 64]. Zbrojení v této souvislosti vyvolává rozporné účinky a způsobuje disproporce v reprodukčním procesu. Výdaje na zbrojení vynakládané buržoazním státem a vysoké zisky realizované zbrojními koncerny ve sféře vojenské výroby představují *zvýhodnění vojenskoprůmyslového kapitálu* na úkor všech daňových poplatníků i na úkor ostatních sfér civilního zálohování kapitálu. Výdaje na zbrojení přinášejí podněty k rozvoji výroby podniků, odvětví a územních oblastí na úkor těch sfér, které se na jejím rozvoji nepodílí. Tyto okolnosti zesilují nerovnoměrnost vnitroeconomického vývoje kapitalistických států, způsobují změny v poměru sil kapitalistických konkurentů a zostřování jejich rozporů.

Ústřední roli v rozvoji militarizačních procesů v imperialistických zemích sehrávají *vojenskoprůmyslové komplexy*, které jsou na zbrojení

vysoce zainteresovány. Představují nejreakčnější síly v buržoazních zemích, úzce spojený svazek vojenskoprůmyslových koncernů, hlavních militaristických kruhů a státních vojenskopolitických institucí. Za proklamovaným „stabilizačním“ účinkem zbrojení v kapitalistických státech je třeba především vidět zájmy vojenskoprůmyslového komplexu.

Nerovnoměrnost ekonomického vývoje kapitalistických států vlivem zbrojení se zesiluje i jeho zprostředkovaným rozkladným působením na *finančně měnovou oblast*. Náklady na živou a zvěčnělou práci při výrobě vojenské produkce musí být hodnotově uhrazeny. Jestliže naturálně vojenská produkce definitivně vypadává z reprodukčního procesu, hodnotově zde zůstává. Potřeby militarizace vedou k rozpočtovým deficitům buržoazních vlád a k dodatečné emisi papírových peněz. Militarizace ekonomiky je jednou z nejdůležitějších příčin inflace, která zesiluje disproporcionalitu kapitalistické reprodukce rozšiřováním sfér spjatých s militarizací. Rozkladně působí na úvěrový systém kapitalistických států, způsobuje tendenci k „zdražování“ úvěru. Inflace značně zesílená zbrojením tak vede k rozkladu celé finančně měnové oblasti kapitalistických států, což zesiluje nerovnoměrnost a nestabilitu jejich ekonomického vývoje.

Internacionalizace hospodářského života v současné době zasahuje i oblast vojenství. Koprodukcí a integrace ve zbrojní výrobě, ale i transfery zbraní a vojenské technologie zejména z vyspělých kapitalistických států do rozvojových zemí, zesilují horečné zbrojení. Zbrojní transfery ovlivňují celkové výsledky platebních bilancí jak zemí exportérů, tak i zemí importérů zbraní. Z hlediska rozvojových zemí tyto platby za zbraně znamenají mj. omezení kapacity importu investičních statků, a to negativně ovlivňuje průběh industrializačního procesu a vede k prohloubení nerovnoměrnosti ekonomického vývoje mezi vyspělými kapitalistickými státy a rozvojovými zeměmi. Zatížení státních rozpočtů platbami za dovozy zbraní, jako i dodatečnými vojenskými výdaji, nutnými k udržování a zabezpečení provozu zbraňových systémů, vedou k prohlubování rozpočtových deficitů i vnější zadluženosti rozvojových zemí, zejména tzv. neropných zemí. Komplikace při splácení vnějšího dluhu rozvojových zemí může vyvolávat problémy v bankovním systému vyspělých kapitalistických států a vytváří tak podmínky k zesilování nerovnoměrnosti ekonomického vývoje samotných vyspělých kapitalistických států.

Zbrojení v uvedených souvislostech patří vedle vědeckotechnické revoluce, systému státně monopolního kapitalismu, vzniku světové socialistické soustavy a rozpadu koloniální soustavy imperialismu k hlavním faktorům poválečného nerovnoměrného vývoje kapitalismu. Vzhledem k nebývalé intenzitě militarizačních procesů v posledním období, jež odráží další prohloubení všeobecné krize kapitalismu, narůstá i aktuálnost zkoumání vlivu zbrojení na ekonomické jevy, včetně otázek ne-

rovnoměrnosti. Přes značnou pozornost, jež je v literatuře věnována problémům zbrojení a jeho sociálně ekonomickým důsledkům, samotné otázky zbrojení a nerovnoměrnosti ekonomického vývoje se doposud v marxistické literatuře nestaly předmětem hlubšího a všestranného zkoumání. Obtížnost této problematiky spočívá do jisté míry i v tom, že úkolem je postižení či vyabstrahování vlivu zbrojení z celé řady faktorů utvářejících charakter poválečného nerovnoměrného vývoje kapitalismu.

3. Zbrojení a nerovnoměrnost vnitřněekonomického vývoje v kapitalistických státech

V této části bude věnována pozornost některým otázkám působení zbrojení na dílčí stránky vývoje ekonomiky v kapitalistických státech. Při objasňování těchto otázek je třeba brát v úvahu zejména tyto okolnosti: existenci vysoké technologické a kapitálové náročnosti výroby soudobých zbraní, specifiku trhu vojenské produkce, zvláštnosti působení zákona hodnoty ve sféře zbrojní výroby, úlohu státu v stimulování militarizace, vliv zbrojení na finančně měnovou oblast a její zpětné účinky na ekonomiku.

Objektivním základem zesílení nerovnoměrnosti vývoje *mikrosféry* byl vědeckotechnický pokrok ve sféře zbrojní výroby. Uplatnění nejnovějších výsledků vědy a techniky při vývoji a výrobě soudobých zbraňových systémů se odráží v kvalitativním zdokonalování vojenské techniky, v růstu její složitosti, což klade značné nároky na finanční a technologické možnosti její výroby. Soudobé zbraňové systémy sestávají z mnoha tisíců až milionů součástí. Tím rostou nároky na kooperaci a specializaci při výrobě zbraní. Vysoké hraniční minimum finančních a kapitálových možností soudobých zbraní je dostupné jen velkým firmám, absolutně nedostupné malým podnikům. Výroba zbraní urychluje procesy koncentrace výroby a kapitálu a přispívá k *utváření heterogenní struktury podniků ve sféře vojenskoprůmyslového kapitálu*, kde ústřední postavení zaujaly vojenskoprůmyslové koncerny, které patří mezi největší průmyslové korporace ve vyspělých kapitalistických státech. Na druhé straně vysoké nároky na výrobu soudobých zbraní a komplexnost militarizačních příprav předurčují buržoazní stát k ústřední roli v těchto procesech. Stát rozhoduje o realizaci vojenských programů, rozděluje vojenské zakázky, mnohostranně stimuluje zbrojení poskytováním subvencí, daňových úlev, podporou exportu zbraní ap. Monopolní postavení hlavních dodavatelských firem zbrojní produkce na jedné straně a monopolní postavení zákazníka — státu na straně druhé *modifikuje* působení zákona hodnoty jako živelného regulátora zbrojní výroby, avšak přesto zesiluje nerovnoměrnost vývoje mikrosféry.

V roce 1980 obdrželo 25 hlavních dodavatelů zbraní v USA 50 % státních

vojenských zakázek, přičemž ve sféře vojenské výroby existuje kolem 122 000 soukromých firem [5, s. 63; 6, s. 101]. Omezení konkurence ve sféře výroby a oběhu zbrojní produkce zamezuje živelnému kolísání cen kolem hodnoty jako v případě výroby civilního zboží. Ceny vojenské produkce jsou spravidla vyšší než jejich hodnota a přináší tak výrobcům zbraní obrovské zisky. V USA je míra zisku zbrojních koncernů asi o 57 % vyšší než míra zisku civilních firem [7, s. 59]. Preferenční zvýhodňování zbrojních firem buržazním státem v konkurenčním boji se odráží ve vysokých tempech rozvoje těchto podniků, zejména v obdobích eskalace zbrojení. V letech 1955–1977 vzrostl objem výroby zpracovatelského průmyslu USA o 78 %, avšak objem prodané produkce u General Dynamics 4,1krát, u Lockheed 5,6krát [8, s. 806; 9, s. 81]. Na druhé straně pro monopoly fungující převážně v oblasti civilní výroby mohou vojenské objednávky zabezpečit *existenční jistotu* a východisko z hospodářských potíží. Firmu Chrysler zachránila od bankrotu, jak známo, objednávka na výrobu tanků XM-1. Vysoké zisky a uvedené okolnosti zostrňují konkurenční boj mezi monopoly o získání rozhodujících podílů na státních zbrojních zakázkách. K zesílení nerovnoměrnosti vývoje v této oblasti přispívá i diversifikace zbrojních koncernů do civilních odvětví ekonomiky. Příčiny spočívají zejména v tom, že masa nadhodnoty akumulovaná zbrojními firmami nenachází uplatnění pouze v oblasti vojenské výroby.

Vědeckotechnická revoluce ve vojenství způsobuje neustálý růst ničivé síly, ale i složitosti soudobých zbraňových systémů, současně znásobuje nároky na ekonomické zabezpečení soudobých militarizačních procesů. Tento aspekt se odráží ve vzniku *vojenského průmyslu*, tj. specifických oborů různých hospodářských odvětví, jež zabezpečují ozbrojené síly nezbytnými prostředky k plnění jejich funkcí. Jeho nejdůležitějšími články jsou atomový, letecký a raketový průmysl, loďařský průmysl, výroba klasických zbraní, patří sem i podstatná část elektronického a radiotechnického průmyslu a dalších odvětví tou měrou, jakou se podílí na výrobě prostředků vedení ozbrojeného zápasu [12, s. 129]. Zvraty a změny ve struktuře vojenského průmyslu probíhají zejména pod vlivem vědeckotechnického pokroku a jeho uplatnění ve vojenství, vlivem změn ve vojenské strategii a charakteru vojenských příprav. Realizace vojenského programu založeného na vývoji a zavádění určitých zbraňových systémů současně ovlivňuje vývoj řady oborů i odvětví, jejich účast je zprostředkována dodávkami strojů, zařízení, součástek a agregátů.

Ukazuje se, že z hlediska struktury vojenské spotřeby je podíl jednotlivých oborů *silně nerovnoměrný*. V roce 1974 připadlo z celkové hodnoty státních vojenských zakázek v USA na aerokosmický průmysl (tj. letecký, raketový a kosmický průmysl) 34,3 %, na radioelektronický průmysl 12 %, na loďařský průmysl 10,8 %, odvětví tankové, dělostřelecké výzbroje a munice obdrželo 9,9 % zakázek, petrochemické produkty činily 6,7 %, na stavebnictví připadlo 5,3 %, na potravinářský průmysl 3,0 %, na zdravotnické potřeby 1,6 %, na oděvní průmysl 1,5 % a 11,2 % činil podíl materiálních služeb vojenského charakteru [10, s. 40]. Tato diferencovanost odráží specifiku a rozdíly mezi civilní a vojenskou spotřebou a okolnosti, že ve struktuře soudobých vojenských výdajů silně převažuje složka materiálních nákladů nad složkou osobních výdajů určených k reprodukci příslušníků ozbrojených sil. V roce 1978 činila tato relace amerického vojenského rozpočtu (v %) 68,6:31,6 tj. 've prospěch materiální části [11, s. 321]. Tato okolnost odráží rostoucí nároky

vědeckotechnické revoluce na materiálně technickou základnu ekonomiky, včetně materiální základny vojenství.

Zkoumání vývoje odvětvové struktury zpracovatelského průmyslu v USA v letech 1958–1976 potvrdilo výrazný podíl zbrojení na zesílení nerovnoměrnosti tohoto vývoje a na výsledných strukturálních změnách. V tomto období se intenzívně rozvíjel aerokosmický průmysl, který silně stimuloval rozvoj elektroniky, strojírenství, výroby přístrojů ap. Rozvoj zbrojení a strukturální změny byly ovlivněny i vedením agresivní války ve Vietnamu. V letech 1963–1976 činil index růstu čisté produkce zpracovatelského průmyslu 269, ale index růstu jeho vojenské produkce 640 [8, s. 377, 814]. V období 1958–1976 vykazala nejvyšší dynamiku růstu produkce několik klíčových, nosných oborů a odvětví vědeckotechnického pokroku, vytvářejících příznivé podmínky pro zhodnocování kapitálu, a současně vysoce angažovaných v rozvoji militarizačních procesů: elektrotechnický průmysl, zejména obory elektronika a spojovací prostředky, výroba přístrojů, všeobecné strojírenství, dopravní strojírenství (zejména raketový průmysl a kosmická technika), kovodělný, gumárenský a chemický průmysl. Z analýzy údajů, které byly k dispozici, vyplynulo, že v řadě těchto oborů tempa růstu vojenské produkce mnohonásobně převyšovala tempa růstu civilní produkce. Rovněž podíl vojenské produkce v řadě oborů převyšoval podíl civilní produkce.

Vědeckotechnický rozvoj je takto silně zapojen k podpoře militarizace. Zesílení nerovnoměrnosti vývoje odvětvové struktury vlivem zbrojení tak značně *deformuje* její vývoj, který je usměrňován potřebami militarizace. Vyšší dynamika růstu vojenské produkce oproti civilní produkci v těchto odvětvích zvyšuje její podíl na společenském produktu a způsobuje tendenci k *disproporcionalitě* mezi uspokojováním civilních a vojenských potřeb. Stupeň militarizace zpracovatelského průmyslu USA, vyjadřující podíl vojenské produkce na celkovém objemu jeho výroby, se v uvedeném období zvýšil z 11,7% na 27,9% [8, s. 377]. Objem produkce aerokosmického průmyslu USA v roce 1976 činil téměř 3,5% čisté produkce celého zpracovatelského průmyslu a téměř 32% čisté produkce dopravního strojírenství [8, s. 819]. Stupeň militarizace samotného aerokosmického průmyslu USA je kolem 75% [19, s. 158]. V tomto odvětví se koncentruje 30% celkového počtu vědeckých a inženýrsko-technických pracovníků soukromého průmyslu, což je více než v ropném, chemickém, gumárenském, farmaceutickém průmyslu, ve strojírenství a dopravě dohromady [13, s. 72].

Růst militarizace ekonomiky přináší silné podněty k růstu výroby některých odvětví, ovšem na úkor rozvoje civilního sektoru ekonomiky, odpovídá zájmům vojenskoprůmyslového komplexu a je výrazným *projevem parazitismu* soudobého kapitalismu. Vysoká tempa rozvoje odvětví vojenského průmyslu jako projev nerovnoměrnosti vnitroekonomického vývoje jsou vůbec charakteristickou *zvláštností strukturálních přeměn* v ekonomice předních kapitalistických států, k nimž dochází pod přímým vlivem buržoazního státu.

V předchozí části bylo zdůvodněno, že zbrojení svými účinky značně zesiluje inflační tendence v hospodářství kapitalistických států. Financování rozsáhlých vojenských programů a vývoje stále nákladnějších zbraňových systémů¹ je

¹ Studie vypracovaná pro Pentagon, založená na extrapolaci současných trendů růstu cen zbraňových systémů, vyvozuje, že v roce 2036 by americké letectvo mohlo nakoupit pouze 1 bojový letoun [17; s. 221].

nepochybně příčinou růstu deficitů státních rozpočtů a celkové zadluženosti buržoazních vlád. Návrh výdajů státního rozpočtu USA na rok 1985 ve výši 925,5 mld dolarů počítá s rozpočtovým schodkem 180 mld dolarů, přičemž ze zvýšených výdajů připadlo více jak 50% na vojenský rozpočet schválený ve výši 291 mld dolarů [15, s. 28; 14, s. 7]. Celkový vnitřní státní dluh v USA dosáhl v roce 1982 více jak 1000 mld dolarů [16, s. 35.] To vede mj. ke zvyšování vyplácených úroků státem soukromým věřitelům; krytí rozpočtových schodků a splácení státní zadluženosti vyžaduje nové úvěry, což znásobuje poptávku po úvěru a přispívá tak k tendenci ke zvyšování diskontních sazeb. Uměle vyvolaný růst úrokové míry v současné době v USA je prostředkem monetaristické politiky americké vlády, jejíž perspektivním cílem je obnova prioritního postavení USA ve světě a přenášení hospodářských těžkostí na bedra svých konkurentů. Z vnitroeconomického hlediska růst úrokové míry ztěžuje přístup k úvěru, a tedy působí negativně na investiční činnost soukromého civilního kapitálu, prohlubuje hospodářské problémy a ztěžuje východisko z krize. V 1. pololetí roku 1982 zbankrotovalo v NSR 5700 společností [16, s. 36]. Rostoucí výdaje na zbrojení v USA v souvislosti s eskalací agresivní války ve Vietnamu vedlo k zesílení inflace, způsobilo pokles kurzu amerického dolaru a tím napomohlo v konečném důsledku k rozpadu kapitalistického světového měnového systému, což mělo vážné důsledky pro hospodářský vývoj. Výdaje na zbrojení tak *rozkladným* působením na finančně měnovou oblast kapitalistických států zesilují jak nerovnoměrnost vnitroeconomického vývoje kapitalistických států, tak i nerovnoměrnost ekonomického vývoje mezi nimi.

4. Zbrojení a jeho vliv na nerovnoměrnost ekonomického vývoje mezi předními kapitalistickými státy po druhé světové válce

Charakter poválečného nerovnoměrného vývoje v rámci vyspělých kapitalistických států se projevoval vzhledem k předválečnému období v těchto zvláštnostech: a) ekonomicky rychleji se vyvíjelo Japonsko, NSR a Francie oproti USA a Velké Británii, která zjevně zaostávala; b) vliv vědeckotechnické revoluce se projevoval rozporným způsobem: na jedné straně příznivě ovlivňoval ekonomický růst konkurenčních států USA a tím z kvantitativního hlediska se projevuje zjevná tendence k zmenšování rozdílů v ekonomické úrovni mezi USA a ostatními kapitalistickými státy; na druhé straně z hlediska kvalitativního (zde kvalitativní ukazatele ekonomického vývoje) se projevovala tendence k zachování rozdílů mezi nimi, i když v poslední době Japonsko i některé další kapitalistické země tyto rozdíly snižují, či dokonce USA dostihly; c) zesílení nerovnoměrnosti vývoje mezi předními kapitalistickými státy vedlo ke vzniku tří nových imperialistických center síly a k zostření rozporů mezi nimi, jež však nevyústily v ozbrojené konflikty jako v předchozím období vývoje kapitalismu. Tato skutečnost je nesporně odrazem nového poměru sil mezi socialismem a kapitalismem ve světovém měřítku a existence agresivního, protisocialistického, vojenskopolitického svazku imperialistických zemí.

Tendence k ekonomickému růstu v poválečném vývoji kapitalismu se

tedy projevovala značně *nerovnoměrně*, jak ukazuje tabulka 1. V důsledku tohoto vývoje docházelo ke změnám v poměru sil mezi kapitalistickými státy jak absolutně, tak i relativně, v ekonomických ukazatelích na 1 obyvatele. Jestliže v roce 1950 činila relace mezi Francií,

Tabulka 1

Vývoj vybraných ukazatelů ekonomické a statistické analýzy v předních kapitalistických státech v období 1950–1979

Země	Období 1950–1959			
	z	y	i	K
USA	10,2	3,2	16,8	5,2
Velká Británie	7,8	2,8	14,6 ^x	5,2
Francie	7,2	4,8	17,5 ^x	3,6
NSR	4,3	8,5	21,9 ^x	2,6
Itálie	4,1	6,0 ^a	20,4 ^x	3,4
Japonsko	1,7 ^b	8,0 ^b	23,6 ^b	2,9
Období 1960–1969				
USA	8,6	3,9	16,7	4,3
Velká Británie	5,8	2,8	17,6	6,3
Francie	5,3	5,5	23,8	4,3
NSR	4,2	4,7	25,8	5,5
Itálie	3,1	5,5	20,9	3,8
Japonsko	0,9	10,8	32,6	3,0
Období 1970–1979				
USA	6,0	3,5	16,8	4,8
Velká Británie	4,9	1,8	18,5 ^c	10,2
Francie	3,9	3,9	22,1 ^d	5,6
NSR	3,3	3,4	22,7	6,7
Itálie	2,5	3,0	17,7	5,9
Japonsko	0,9	5,9	29,9	5,1

Poznámky: a — léta 1949–1959

b — léta 1952–1960

c — léta 1970–1978

d — léta 1970–1979

x — léta 1951–1960

y — průměrné roční tempo růstu HDP v %

z — průměrný podíl vojenských výdajů na HDP v %

i — průměrný podíl investic na HDE v %

K — Průměrný přírůstkový kapitálový koeficient výroby (i : y)

Prameny: [21; 23].

Velkou Británií a NSR dohromady k USA (měřená jejich podílem na světové kapitalistické výrobě) 42,7 %, v roce 1979 již 51,4 % [18, s. 77, 79]. Jestliže v roce 1950 činil hrubý národní produkt v přepočtu na 1 oby-

vatele ve Francii 38 %, v NSR 34 %, ve Velké Británii 43 % a v Japonsku 13 % úrovně USA (USA = 100), v roce 1980 činil ve Francii 92,2 %, v NSR 101 %, ve Velké Británii 55,6 % a v Japonsku 68 % úrovně USA [8, s. 908; 18, s. 30].

Na druhé straně USA předstihovaly své konkurenty v rozvoji vědy a výzkumu, vzdělávací soustavy, v úrovni řízení výroby a vědeckého výzkumu, v rozvoji progresivních odvětví výroby, což se souhrnně odráželo ve vyšší efektivnosti ekonomiky oproti konkurenčním státům. Nutno dodat, že sféra vědy a výzkumu a rozvoj progresivních odvětví, jak ukázala předchozí část, byly silně zaměřeny pro vojenské účely. Úroveň produktivity práce USA v roce 1976, přes její rychlý růst v ostatních kapitalistických státech, převyšovala její úroveň v Japonsku 1,80krát, ve Velké Británii 1,77krát, ve Francii 1,08krát, v NSR 1,02krát. (Vypočteno podle [20, s. 96–97].) Na počátku 70. let spotřebovaly USA na výrobu stejného objemu čisté produkce 1,2krát menší objem výrobních fondů a 4,7krát menší počet pracovníků [22, s. 291]. V 70. letech činil průměrný koeficient kapitálové náročnosti výroby v USA 4,8, v Japonsku 5,1, ve Francii 5,6, v NSR 6,7, ve Velké Británii dokonce 10,2. (Vypočteno podle údajů [22].) Vysoká efektivnost výroby umožňuje v USA dosahovat značné úspory na akumulaci a financovat takové výdaje, jako například výdaje na zbrojení, na zahraniční pomoc ap. Jinak řečeno, vyšší efektivnost ekonomiky je prostředkem k *eliminaci* ztrát na produktivních faktorech v důsledku vynakládání výdajů na zbrojení. Z druhé strany, silná militarizace vědy a výzkumu, nosných odvětví vědeckotechnického rozvoje, a rozsáhlé využívání vysoce kvalifikovaných pracovních sil k vojenským účelům snižuje potenciální efekt vědeckotechnického pokroku k růstu efektivnosti výroby i jeho vlivu na ekonomický růst. Nehledě na určitý přínos zbrojení k rozvoji civilního sektoru ekonomiky je třeba zdůraznit zpětný, převážně negativní vliv zbrojení na rozvoj civilního technického pokroku, což zdůrazňují mnozí teoretikové. Výstižný je v této souvislosti závěr J. Kuczynského, který napsal: „Silné zbrojení jako v USA vede k relativně *nízkým* investicím a k *nepatrnému* zvyšování produktivity práce ... čím *intenzivnější* je zbrojení, tím *bidnější* je stav civilního průmyslu“ [24, s. 332]. Vliv zbrojení je proto třeba zohlednit při zkoumání kvantitativních i kvalitativních stránek ekonomického rozvoje i jejich vzájemné souvislosti.

V současné době, kdy těžištěm mezikapitalistického konkurenčního boje se stává vědeckotechnický pokrok, lze pozorovat určité oslabování pozic USA v některých kvalitativních ukazatelích, jejichž příčiny nelze nevidět s ohledem na intenzitu militarizačních procesů. Průměrné roční přírůstky produktivity práce v zpracovatelském průmyslu USA v 70. letech činily 2,5 %, oproti například 7,3 % v Japonsku a 4,5 % v NSR [25, s. 49]. To úzce souvisí jednak s poklesem výdajů na vědecký výzkum a vývoj oproti 60. letům v USA z 2,89 % hrubého domácího

[produktu (HDP) na 2,23 %, oproti zvýšení z 1,54 % HDP na 1,93 % v Japonsku a v NSR z 1,73 % na 2,30 % [25, s. 49]. Z našeho hlediska je však významné, že podíl vojensky orientovaných výdajů na výzkum a vývoj v celkových výdajích na rozvoj této sféry činil koncem 70. let v USA téměř 50 %, ve Velké Británii 46 %, v NSR 12 % a v Japonsku pouze 2 % [26, s. 124]. Lze soudit, že státy, které vynakládají značné prostředky na vědu a výzkum pro vojenské účely, tak zmenšují zdroje k modernizaci průmyslu, ke zvyšování technické úrovně strojů a zařízení, ke zvyšování kvality a konkurenční schopnosti zboží a naopak.

V období 1963—1975 zaostávaly Spojené státy za Japonskem v modernizaci průmyslu. Roční přírůstek investic do nových strojů a zařízení v přepočtu na jednoho pracovníka byl v USA oproti Japonsku poloviční [27, s. 71]. V posledních letech se západoevropským a japonským monopolům podařilo značně zlepšit své postavení vůči USA z hlediska kvality zboží. V 70. letech vytlačilo Japonsko USA z předních pozic na světových trzích v takových významných druzích produkce, jako je výroba automobilů, elektronika, výroba integrovaných obvodů a polovodičů ap. Za 8 měsíců v roce 1982 dosáhl deficit obchodní bilance USA s Japonskem 12,4 mld dolarů, aktivní saldo obchodní bilance USA se západoevropskými státy se snížilo z 18 mld dolarů v roce 1980 na 11 mld dolarů v roce 1981 [27, s. 75].

USA však mají pro útoky konkurence na jejich pozice dosud velké možnosti, spočívající v absolutní výši průmyslové výroby, ve vysoké koncentraci výroby a kapitálu, ve vysoké úrovni vědeckovýzkumné základny, v značných energetických a surovinových zdrojích a obrovské kapacitě vnitřního trhu. Nelze opomenout, že USA jsou hlavní vojensko-politickou mocností imperialismu. Svě zájmy z této pozice prosazují i politickoekonomickým nátlakem na vlády konkurenčních zemí, dokonce i vnučením náročnějších zbrojních programů. Na začátku roku 1982 se USA podařilo přinutit partnery v NATO ke zvýšení vojenských výdajů na 111 mld dolarů, což činilo 65 % vojenských výdajů USA, zatímco na počátku 70. let to bylo jen 35 % [16, s. 40]. Spojeným státům se daří uplatňovat tuto strategii i vůči Japonsku, kde rovněž dochází ke zvyšování vojenských výdajů a k růstu militarizace.

USA — vzhledem ke svému výjimečnému, zejména ekonomickému postavení v kapitalistickém světě po druhé světové válce — nesly také největší břemeno zbrojení, byly iniciátorem horečného zbrojení a vzniku vojenských paktů. Rovněž Velká Británie a Francie, které se záhy staly účastníky paktu NATO, vykazovaly relativně vysoké zatížení HDP vojenskými výdaji. Naproti tomu Německo, resp. NSR, Itálie a Japonsko, jako poražené státy, nemohly po jistou dobu rozvíjet militarizaci ekonomiky a vojenské výdaje v celém poválečném období byly značně nižší oproti uvedeným zemím, což zejména v případě Japonska bylo zcela výjimečné. Vliv vojenských výdajů na nerovnoměrnost v tempech

růstu HDP předních kapitalistických států zkoumáme na základě vybraných ukazatelů, jež uvádí tabulka 1.

Komparací ukazatelů $\{z\}$ a $\{y\}$ lze zjistit, že země s vyšším podílem vojenských výdajů na HDP (USA, Velká Británie, Francie) zpravidla dosahovaly nižší tempa růstu HDP oproti zemím s nižším podílem vojenských výdajů (NSR, Itálie, Japonsko), a naopak, země s nižším podílem vojenských výdajů vykazovaly vesměs vyšší tempa růstu HDP oproti zmíněné tendenci, která vypovídá o retardačním vlivu výdajů existuje i mezi podílem vojenských výdajů $\{z\}$ a podílem kapitálových investic $\{i\}$. V roce 1977 bylo v USA z každých 100 dolarů investic 46 použito ve vojenské oblasti [27, s. 71]. V některých případech se však oproti zmíněné tendenci, která vypovídá o retardačním vlivu výdajů na zbrojení na ekonomický růst, vyskytly výjimky. Z tabulky 1 vyplývá, že v letech 1960–1969 činil podíl vojenských výdajů na HDP ve Francii 5,2 %, v NSR 4,2 %. Průměrné tempo růstu HDP ve Francii činilo 5,3 %, v NSR však 4,7 %. Obdobně je tomu v případě srovnání těchto ukazatelů mezi USA a Velkou Británií. Tyto výjimky lze objasnit vyšší ekonomickou efektivností zemí, které dosahovaly vyšších přírůstků HDP. O významu kvalitativních faktorů pro zmírňování retardačních účinků vojenských výdajů již bylo výše pojednáno. V uvedeném případě se ukazuje, že například přírůstkový kapitálový koeficient náročnosti výroby ve Francii činil 4,32, v NSR 5,48. Účinnost investic ve Francii se pohybovala v rozmezí 5,75–4,27, naproti tomu v NSR od 4,16 do 3,77. (Vypočteno podle [23].) Tato skutečnost potvrzuje význam vědeckotechnického pokroku jako dynamizujícího činitele ekonomického rozvoje i jako činitele nerovnoměrnosti ekonomického vývoje. Uvedený příklad současně vypovídá o významu širokého uplatňování vědy a techniky jak pro dynamiku ekonomického růstu, tak i pro zabezpečení obranyschopnosti v podmínkách socialistických zemí. Složitost problému spočívá v tom, že výsledná tempa růstu HDP jsou ovlivněna simultánními vlivy změn jak vědeckotechnického pokroku, tak i v míře a struktuře vojenských výdajů. Korelační analýza závislosti $\{y\}$ a $\{z\}$ provedená na základě údajů v tabulce 1 dospěla ke shodě s postulovanou hypotézou o retardačním vlivu zbrojení na nerovnoměrnost temp ekonomického růstu. Regresní koeficienty ve všech sledovaných obdobích vykázaly záporné hodnoty $\{-0,68, -0,80, -0,48\}$, což svědčí o inverzní závislosti uvedených veličin. Korelační koeficienty vykazovaly rovněž poměrně vysoký stupeň pravděpodobnosti zkoumané závislosti $\{-0,87, -0,84, -0,68\}$. Nižší hodnoty koeficientů ve třetím období lze objasnit jednak samotným snížením podílu vojenských výdajů na HDP oproti předchozímu období v jednotlivých zemích, z čehož lze soudit i snížení jejich retardačního účinku na ekonomický růst. Druhým důvodem je výrazné prohloubení ekonomické labilita kapitalismu, kdy zejména v letech 1974–1975 se vlivem cyklické krize snížila i tempa rů-

stu HDP. I v této souvislosti vyvstává problém vymezení vlivu faktoru zbrojení od vlivu ostatních činitelů nerovnoměrnosti ekonomického vývoje.

Výsledky analýzy jsou tedy ve shodě s formulovanou pracovní hypotézou. Použité metody a dosažené výsledky prokázaly, že výdaje na zbrojení způsobovaly *tendenci ke snižování tempa ekonomického růstu* v daném souboru zemí. Rozdíly v míře vojenských výdajů korelovaly s dosahovanými tempy růstu HDP, což prokazuje, že zbrojení lze považovat za faktor zesilující nerovnoměrnost ekonomického vývoje.

Nástin vnitřních a vnějších aspektů vlivu zbrojení na nerovnoměrnost ekonomického vývoje prokázal, že posilování vojenské síly imperialistických států úzce souvisí s ekonomickým zabezpečením těchto procesů, což nemůže neovlivnit dosahované výsledky v ekonomickém rozvoji. Zbrojení svými důsledky mnohostranně zesiluje nerovnoměrnost ekonomického vývoje kapitalistických států a přispívá k prohlubování kapitalistických rozporů.

Literatura

- [1] Politická deklarace členských států Varšavské smlouvy. Praha, Svoboda 1983.
- [2] Zachování míru a mezinárodní hospodářská spolupráce. [Deklarace členských zemí RVHP.] Rudé právo, 16. 6. 1984.
- [3] LENIN, V. I.: Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu. Spisy 22. Praha, SNPL 1957.
- [4] LENIN, V. I.: Zavést socialismus nebo odhalovat ty, co okrádají státní majetek. Spisy 25. Praha, SNPL 1956.
- [5] Kdo ohrožuje mír. Praha, Naše vojsko 1983.
- [6] VASIN, V. P.: Imperialističeskij militarizm. Minsk, Vyšejšaja škola 1976.
- [7] ŠESTÁKOVÁ, M.: Úloha monopolů v militarizácii ekonomiky a perspektivy odzbrojenia. Nová mysl, 1983, č. 12.
- [8] Statistical Abstract of the USA 1978. Washington 1978.
- [9] BORISOV, V. V.: Nebezpečný směr. Praha, Naše vojsko 1981.
- [10] Některé hospodářské důsledky horečného zbrojení ve Spojených státech. Hospodářské informace ze zahraničí, 1978, č. 38.
- [11] IVÁNEK, L.: Zbrojení a odzbrojení v soudobém kapitalismu. Praha, Svoboda 1979.
- [12] CAVAR, J. a kol.: Základy vojnové ekonomiky. Praha, Naše vojsko 1980.
- [13] MIGOLATJEV, A.: Vojenno-promyšlennyj kompleks i gonka voruženij. Meždunarodnaja žizň, 1975, č. 10.
- [14] Nejvyšší zbrojní rozpočet na světě. Rudé právo, 22. 6. 1984.
- [15] Reaganovy představy o budoucím vývoji amerického hospodářství. Hospodářské informace ze zahraničí, 1984, č. 11.
- [16] Nové kolo ekonomického soupeření mezi třemi centry kapitalismu. Hospodářské informace ze zahraničí, 1983, č. 23.
- [17] The World Military Order. London, Mc Millan Press LTD 1979.
- [18] KUZNECOV, V.: Francija v mirovoj ekonomike i politike. MEMO, 1981, č. 1.
- [19] Ukazatele hospodářského vývoje v zahraničí. Praha, ÚVTEI 1982.
- [20] GROMOV, L. — FARAMAZJAN, R.: Vojennaja ekonomika sovremennogo kapitalizma. Moskva, Vojenizdat 1975.
- [21] Ukazatele hospodářského vývoje v zahraničí 1980. Praha, ÚVTEI 1980.
- [22] Sovremennaja naučno-techničeskaja revolucija v razvitych kapitalističeskich stranach: ekonomičeskije problemy. Moskva, Mysl 1971.
- [23] Yearbook of National Accounts Statistics 1959—1979. New York, UN 1959—1979.
- [24] Militarismus Heute. Berlin, Militärverlag 1979.

- [25] Některé nové směry vědeckotechnické revoluce v USA. Hospodářské informace ze zahraničí, 1983, č. 7.
- [26] KUDROV, V. M.: Glavnyje kapitalističeskije strany: tendencii i protivorčija naučno-techničeskogo progressa. Izvestija akademii nauk SSSR. Serija ekonomičeskaja, 1981, č. 1.
- [27] Nové kolo ekonomického soupeření mezi třemi centry kapitalismu. Hospodářské informace ze zahraničí, 1983, č. 19.

ВООРУЖЕНИЕ КАК ФАКТОР УСИЛЕНИЯ НЕРАВНОМЕРНОГО ПОСЛЕВОЕННОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ КАПИТАЛИЗМА

НЕДБАЛ, Йиржи

Автор исходит из ленинской теории неравномерного экономического развития империализма. Основное внимание уделяет месту и роли вооружения как одного из факторов углубления неравномерного развития развитых капиталистических стран после второй мировой войны. На основе определения содержания категории „неравномерного экономического развития“ а некоторых связей между вооружением и неравномерным экономическим развитием внимание обращает на внутреннее экономические аспекты этой проблемы на уровне капиталистических предприятий и хозяйственных отраслей. В заключительной части статьи исследуются внешние аспекты проблемы — влияние вооружения на неравномерное экономическое развитие среди развитых капиталистических стран, которое способствует изменениям в соотношении сил и в положении этих стран в мировом капиталистическом хозяйстве.

ARMAMENTS AS A FACTOR OF INCREASING OF THE UNEVENNESS OF POST-WAR ECONOMIC DEVELOPMENT OF CAPITALISM

NEDBAL, Jiří

Coming out from the theory of V. I. Lenin about uneven economic development under imperialism, the author deals with the rôle of the armaments as one of the factors of increasing uneven development in industrially developed capitalist countries after the World War II. On the basis of the contents of delimitation of the category „economic development unevenness“ as well as of some connections between armaments and economic development unevenness the author analyses the national economic aspects of the problem on the level of capitalist enterprises and economic branches. In the last part of the article the author deals with the external aspects of the problem — the influence of armaments on the unevenness of the economic development between industrially developed capitalist countries calling out changes in the power-relations and position of these countries in the world capitalist economy.

Konzultácie

Haberlerova teória medzinárodného obchodu a substitučných nákladov

PETRIČOVÁ, Jarmila

Medzinárodná delba práce má v súčasnosti veľký význam. V dnešnom svete sa stretávame s tromi odlišnými druhmi medzinárodnej delby práce, a to s kapitalistickou medzinárodnou delbou práce, socialisticou medzinárodnou delbou práce a s medzinárodnou delbou práce uskutočňovanou medzi krajinami obidvoch svetových sústav. Najstaršia je kapitalistická medzinárodná delba práce. Po vzniku svetovej socialistickej sústavy vznikol nový druh medzinárodnej delby práce— socialistická medzinárodná delba práce. Čoraz väčší význam nadobúda medzinárodná delba práce uskutočňovaná medzi krajinami obidvoch svetových sústav.

Najzreteľnejším prejavom medzinárodnej delby práce bola medzinárodná výmena tovarov — medzinárodný obchod. To našlo svoj odraz aj v nadstavbe, v buržoáznych ekonomických teóriách. Teórie, ktoré sa v najväčšej miere zaoberali medzinárodnou delbou práce, boli práve teórie medzinárodného obchodu. V buržoáznej politickej ekonómii majú dlhú tradíciu a boli jednou z jej dôležitých súčastí. Dnes, v súvislosti s pokračujúcou integráciou, súčasní buržoázni ekonómovia sa vracajú k teóriám medzinárodného obchodu a tieto teórie sú znova predmetom ich pozornosti. Úmerne s rastom významu socialistickej medzinárodnej delby práce vzrastá záujem o teórie medzinárodného obchodu aj medzi marxistickými ekonómami.

S prvými významnejšími teóriami medzinárodného obchodu sa stretávame u merkantilistov. Najdôležitejšou doktrínou bola dôležitosť prebytku exportu nad importom. Exportný prebytok považovali za zisk obchodu a importný prebytok za stratu, z čoho vyplynulo časté uplatňovanie protekcionistických opatrení.

Pre klasické teórie medzinárodného obchodu je charakteristický prístup k problematike medzinárodného obchodu z hľadiska ponuky. Dô-

ležitú úlohu majú náklady ponuky, teda výrobné náklady, či už ide o Smithove absolútne náklady, alebo o Ricardove komparatívne náklady. Pritom náklady na výrobu sa merajú vynaloženou prácou, spoločensky nevyhnutnou na výrobu toho-ktorého tovaru. Predstavitelia klasickej teórie medzinárodného obchodu vychádzali z viacerých predpokladov — voľná konkurencia a voľný obchod ako najefektívnejšie, dva tovary, dve krajiny, konštantné náklady a rozdielne výrobné funkcie.

Neoklasické teórie medzinárodného obchodu, medzi ktoré patrí aj Haberlerova teória, skúmali problematiku medzinárodného obchodu nielen z hľadiska ponuky, ale aj z hľadiska dopytu.¹ Prebrali niektoré predpoklady od klasickej teórie medzinárodného obchodu, predovšetkým predpoklad voľnej konkurencie. Niektorí autori, napr. A. Marshall, G. Haberler a F. D. Graham, rozšírili analýzu medzinárodného obchodu na obchod s viacerými krajinami alebo s viacerými tovarmi a skúmali výrobu nielen pri konštantných, ale aj pri rastúcich a klesajúcich nákladoch. Predstavitelia buržoázných neoklasických teórií medzinárodného obchodu aplikovali na oblasť medzinárodného obchodu neoklasické predpoklady, napr. hraničnú užitočnosť (A. Marshall), existenciu viacerých výrobných faktorov (G. Haberler) a používali niektoré analytické neoklasické nástroje (Edgeworthova indifferenčná krivka).

Gotfried Haberler, americký ekonóm rakúskeho pôvodu, patrí k najvýznamnejším súčasným buržoáznym ekonómom. Venoval sa teórii medzinárodného obchodu už pred druhou svetovou vojnou (v roku 1927 vyšiel jeho článok v *Quarterly Journal of Economics* a v roku 1933 práca *Teória medzinárodného obchodu*). Po druhej svetovej vojne v skúmaní tejto problematiky pokračoval (v roku 1950 článok v *Economic Journal*, v roku 1955 práca *Prehľad teórií medzinárodného obchodu a ďalšie*). Doplnil tradičné komparatívne náklady *substitučnými nákladmi* a ako analytický nástroj začal používať *substitučnú krivku*.

G. Haberler vystupoval ako obhajca *teórie komparatívnych nákladov*. Tvrdil, že táto teória zostáva platná, pri splnení určitých podmienok,² aj keď upustíme od pracovnej teórie hodnoty. Pracovnú teóriu hodnoty považoval za špeciálny prípad všeobecnej teórie, platný len vtedy, keď berieme do úvahy len jeden faktor — prácu. Avšak krajina má, podľa jeho názoru, veľký počet rozličných výrobných faktorov — rozličné druhy práce, pôdy, prírodných zdrojov a vyrábaných výrobných prostriedkov. Predpokladal, že Ricardov známy príklad obchodu medzi Anglickom a Portugalskom môže byť bez väčších ťažkostí vyložený v pod-

¹ Už J. S. Mill, ktorého buržoázni autori zaraďujú medzi predstaviteľov klasickej teórie medzinárodného obchodu, určil medzinárodný výmenný pomer prostredníctvom vzájomného pôsobenia medzinárodnej ponuky a dopytu, teda na základe tzv. zákona recipročného dopytu.

² Sú to tieto podmienky: rovnosť medzi výmenným pomerom na trhu a pomerom substitučných nákladov, veľký počet výrobných faktorov, voľná konkurencia na trhu tovarov aj faktorov a absencia externých úspor alebo strát.

mienkach substitučných nákladov. Podľa princípu substitučných nákladov krajina bude pokračovať v obchode dovtedy, kým hraničné substitučné náklady na výrobu exportovaného tovaru sú väčšie a hraničné náklady importovaného tovaru sú menšie ako náklady na výrobu týchto výrobkov v danej krajine. Substitučné náklady nemeral absolútnym množstvom nevyhnutnej práce, ale nákladmi zrieknutia sa výroby jedného tovaru v prospech výroby druhého tovaru. Formuloval to nasledovne: „Keď máme mnoho faktorov, relatívne ceny dvoch tovarov budú určené (pri danom dopyte) ich nákladmi — musíme však nasledovať rakúsku školu v tom, že náklady nemeríme absolútnym množstvom nevyhnutnej práce, ale alternatívami zrieknutia sa. Teda za hraničné náklady daného množstva x tovaru A musíme pokladať to množstvo tovaru B , ktorého sa musíme vzdať v x jednotkách, namiesto $x-1$ jednotiek A , ktoré by mohli byť vyrobené. Výmenný pomer na trhu medzi A a B sa musí rovnať ich nákladom v tomto zmysle.“³

Teóriu substitučných nákladov ilustroval G. Haberler v teórii medzinárodného obchodu substitučnou krivkou. Vychádzal zo statického predpokladu daných výrobných faktorov, čo spôsobí, že čím viac sa vyrobí jedného tovaru, tým menej zdrojov zostane pre iný tovar, a tak jeho výroba poklesne. Substitučná krivka⁴ ukazuje najväčšiu možnú kombináciu dvoch tovarov, ktoré môžu byť vyrobené prostredníctvom dostupných výrobných faktorov.

G. Haberler analyzoval všetky prípady — výrobu pri konštantných nákladoch, pri rastúcich nákladoch a aj pri klesajúcich nákladoch.

Prípád výroby pri *konštantných nákladoch* pri výrobe dvoch tovarov A a B zobrazil na obrázku 1. Na výrobu každej jednotky tovaru A je potrebná jedna jednotka práce, na výrobu každej jednotky tovaru B sú potrebné dve jednotky práce. Na osi X sú merané množstvá A a na osi Y množstvá B . Keby sa všetka práca vynaložila na výrobu tovaru A , vyrobilo by sa množstvo Oa a žiadne B . Keby sa vynaložila všetka práca na výrobu tovaru B , vyrobilo by sa množstvo Ob z B a žiadne A . Kombinácie medzi tým sa určujú tak, že za každé dve jednotky tovaru A , ktorých výroby sa zriekame, môže sa vyrobiť jedna jednotka tovaru B . Napríklad Oa' z A plus Ob' z B . Všetky možné kombinácie z A a B , ktoré sa môžu vyrobiť, keď použijeme všetku prácu, ležia na priamke ab , čo je vlastne substitučná krivka pri konštantných nákladoch.

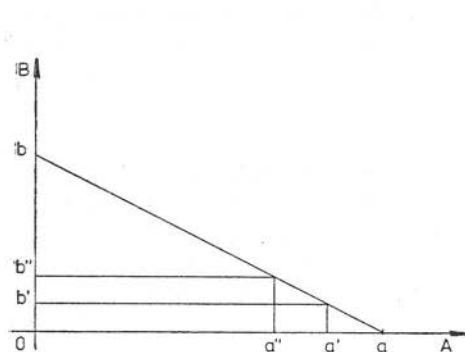
Výmenný pomer je v prípade výroby pri konštantných nákladoch určený výlučne nákladmi, teda priamka ab je zároveň priamkou substitučných nákladov, aj cenovou priamkou. Konkrétne, výmenný pomer medzi tovarmi A a B sa bude rovnať konštantnému pomeru — dve jednotky A a jedna jednotka B , pri ktorom A a B môžu byť navzájom substituované. Dopyt má malú úlohu — určuje rozmiestnenie dostupných faktorov medzi dvoma odvetviami výroby

³ HABERLER, G.: The Theory of International Trade. New York, The Macmillan Company 1950, s. 177.

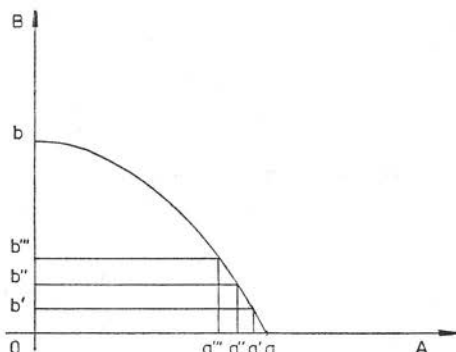
⁴ Substitučná krivka alebo transformačná krivka, resp. krivka výrobných možností (production possibility curve).

a tým množstvám A a B , ktoré sa vyrábajú. Za podmienok konštantných nákladov, pri priamkovom tvare substitučnej krivky, špecializácia podľa obchodu je úplná.

Ďalej uvažoval G. Haberler prípad výroby pri *klesajúcich nákladoch*, vyvolaných externými alebo internými úsporami. Považoval ich za zriedkavý prípad, z dlhodobého hľadiska nezlučiteľný s voľnou konkurenciou. Prípad klesajúcich nákladov, spôsobených rastom veľkosti firmy, pokladal za dôležitý argument v prospech medzinárodnej výmeny tovarov.⁵

Obr. 1. Substitučná krivka pri konštantných nákladoch

Obr. 2. Substitučná krivka pri rastúcich nákladoch

Ako najtypickejší prípad ukázal G. Haberler prípad výroby pri *rastúcich nákladoch* alebo pri *klesajúcich výnosoch*. Aj v tomto prípade považoval predpoklad, že voľný obchod je najlepšou hospodárskou politikou, za platný. [Komparatívne nevýhody krajiny v medzinárodnej delbe práce sú menšie, keď berieme do úvahy náklady k rastúcim hraničným nákladom, a nie ku konštantným nákladom.]

Substitučná krivka v prípade rastúcich nákladov je zobrazená na obrázku 2. Keď vynaložíme všetku prácu len na výrobu tovaru A , vyrobí sa Oa z A a žiadne B . Keby sme chceli vyrobiť Ob' z B , musíme sa zrieknuť aa' z A . Keby sme chceli vyrobiť ešte $b'b''$ z B , musíme sa vzdať $a'a''$ atď. Teda čím viac výroby je substituované za výrobu A , tým väčšie sú náklady výroby B a tým väčšie je množstvo A , ktorého sa musíme vzdať, aby sme získali dodatočnú jednotku B . Podobný, ale opačný proces nastane, keď začneme od bodu B . Substitučná krivka je potom konkávna k počiatku. Rastúce náklady môžeme vysvetliť tým, že keď dochádza k substitúcii, zdroje sú čoraz menej vhodné na výrobu tovaru, ktorého výroba rastie, a väčšími na výrobu tovaru, ktorého výroba

⁵ Formuloval to takto: „...velké prevládanie klesajúcich nákladov, spôsobených vzrastom vo veľkosti firmy, nie je žiadnym argumentom proti neohraničenej výmene tovaru, ale naopak, je jedným z najdôležitejších argumentov v jej prospech. Jednou z hlavných výhod medzinárodného obchodu je tá, že rozširuje rozsah trhu a tým dovoľuje plné využitie výhod tzv. úspor z veľkovýroby.“ HABERLER, G.: C. d., s. 205.

klesá. V prípade rastúcich nákladov substitučná krivka nie je identická s cenovou krivkou, ako v prípade konštantných nákladov.

Tvar substitučnej krivky bude tým konvexnejší, čím viac bude faktorov, špecifických pre výrobu *A* alebo *B*. A zase naopak, čím viac bude faktorov, ktoré môžu byť zamestnané pri výrobe oboch tovarov, tým bude substitučná krivka konkávnejšia. Tvar substitučnej krivky závisí aj od dĺžky času. Čím kratšie obdobie sa skúma, tým bude krivka vypuklejšia. To znamená, že zmeny v dopyte budú najprv spôsobovať relatívne značné zmeny v cenách.

V súvislosti s tým vystupuje úloha *elasticity dopytu*.⁶ Dôležité je poznať najmä elasticity tovarov, ktoré tvoria dôležitú časť medzinárodného obchodu krajiny v súvislosti s mechanizmom platobnej bilancie aj pre obchodnú politiku (keď sú elasticity malé, je možné, aby krajiny ovplyvňovali svoje podmienky obchodu, napr. exportnými a importnými clami).

V prípade rastúcich nákladov pripisoval teda G. Haberler pri ovplyvňovaní výmenného pomeru väčšiu úlohu dopytu. Ceny, pri ktorých sa bude vymieňať, nemôžu byť determinované substitučnou krivkou samou, ale môžu sa určiť len prostredníctvom údajov o dopyte. Ako ukazovateľ dopytu mu slúžili krivky ľahostajnosti dopytu. Takto nielenže upustil od výkladu založeného na reálnych nákladoch, ale ceny vysvetľoval podľa trhovej situácie.

G. Haberler sám za prínos svojej teórie substitučných nákladov považoval: a) že sa oslobodila od teórie pracovných nákladov alebo reálnych nákladov a b) že umožnila brať do úvahy viaceré výrobné faktory súčasne. To sú práve skutočnosti, ktoré teórii substitučných nákladov vytýkame. S opustením práce ako jediného výrobného faktora sme sa stretli u J. S. Milla a odvtedy buržoázne teórie medzinárodného obchodu vychádzali z teórie viacerých výrobných faktorov (i keď boli niektoré výnimky, napr. F. W. Taussig alebo J. Viner).⁷ Nové u G. Haberlera je použitie *hraničného prístupu*. Doposiaľ len A. Marshall aplikoval hraničnú analýzu na oblasť medzinárodnej výmeny, konkrétne *princíp*

⁶ S pojmom elasticity dopytu sa stretávame už u A. Marshalla. Elasticita dopytu krajiny po importe sa meria proporcionálnym rastom v dopyte, ktorý vyplýva z pohybu reálnych výmenných relácií, v jej prospech. Podľa Marshallovho výkladu, veľký dopyt bohatej a veľkej krajiny po importe na jednej strane zhoršuje jej reálne výmenné relácie, na druhej strane, bohatá krajina má rozmanitejšiu a vynalievavejšiu ponuku, lepšiu príležitosť pre prispôbenie sa dopytu. Vynalievavosť ponuky je jednou z príčin elasticity dopytu. To zase zlepšuje reálne výmenné relácie tejto krajiny.

⁷ J. Viner spolu s F. W. Taussigom zaviedli do teórie medzinárodného obchodu pojem *reálne náklady*. Oba pokračovali vo vysvetľovaní špecializácie jednotlivých krajín na základe komparatívnych nákladov, založených na vynaloženej práci, i keď už o čistou pracovnú teóriu hodnoty nešlo. Taussig tvrdil, že rozdiely v peňažných nákladoch medzi krajinami sú určované hlavne rozdielmi v nákladoch práce a že kapitál je sám vyrobený prácou a používanie kapitálu znamená jednoducho používanie práce nepriamym a predĺženým spôsobom. Podľa Vineru, reálne náklady sa merajú v objektívnych podmienkach pracovného dňa, ale predpokladá sa, že zodpovedajú subjektívnym alebo psychologickým nákladom (obťažnosť práce v porovnaní s inou prácou alebo nečinnosťou, dobrovoľné odloženie spotreby a vytváranie úspor).

hraničnej užitočnosti na vysvetľovanie zisku, ktorý krajina získa z medzinárodného obchodu. G. Haberler použil hraničný prístup, konkrétne *teóriu hraničnej produktivity* výrobných faktorov pri vysvetľovaní substitučných nákladov. Teória substitučných nákladov vychádza z nesprávnych predpokladov dvoch výrobných faktorov, možnosti ich substitúcie a ich pevne daného množstva. Predpoklad dvoch výrobných faktorov znamenal odklon od pracovnej teórie hodnoty aj v teóriách medzinárodného obchodu.⁸ Predpoklad substitúcie výrobných faktorov je realistický len do určitej miery; čím viac nahrádzame prácu kapitálom, tým viac kapitálu bude potrebné na nahradenie jednotky práce. Pri predpoklade daného množstva výrobných faktorov sa obzvlášť jasne prejavil statický charakter buržoáznej neoklasickej teórie.

G. Haberler chápal doktrínu komparatívnych nákladov a predpoklad vzájomnej výhodnosti medzinárodnej výmeny pre všetky krajiny za nemenné v prípade, že výmenný pomer na trhu a pomer substitúcie, pomer ich substitučných nákladov, sa zhodujú. Tento dôkaz považoval za možný práve bez použitia pracovnej teórie hodnoty pri predpoklade veľkého počtu výrobných faktorov (viac alebo menej imobilných a špecifických) a za určitých „ideálnych“ podmienok. Medzi tieto podmienky zaradil voľnú konkurenciu na trhu tovarov aj faktorov a neexistenciu externých úspor alebo strát. Za takýchto podmienok tovarové ceny sa rovnajú „súkromným“ hraničným nákladom, vyjadreným v peniazoch, cena každého faktora výroby sa rovná peňažnej hodnote jej hraničného produktu a pomer „súkromných“ hraničných nákladov dvoch tovarov sa rovná ich „spoločenskému“ pomeru substitúcie alebo transformácie.

Pri existencii týchto „ideálnych“ podmienok bude z voľného obchodu vyplývať všeobecná rovnováha, pri ktorej medzinárodné reálne výmenné relácie sa rovnajú spoločenskej miere substitúcie vo dvoch krajinách. Toto umožňuje dosiahnuť optimálne rozmiestnenie výrobných faktorov. Keď jedna z týchto podmienok nie je splnená, výmenný pomer a substitučný pomer sa budú rozchádzať, a to bude mať veľmi dôležité následky pre blahobyť krajiny. Nemožnosť dosiahnuť optimum je spôsobená teda tým, že nie je splnená statická optimálna podmienka — nie je zachovaná rovnosť medzi cenovým pomerom a hraničným substitučným pomerom.

Pri tomto výklade sa najzreteľnejšie prejavila Haberlerova snaha vylúčiť teóriu medzinárodného obchodu ako podstatnú časť modernej teórie ekonomickej rovnováhy. Teória substitučných nákladov znamenala teda uplatnenie základných princípov neoklasickej buržoáznej teórie (teórie výrobných faktorov, teórie hraničnej produktivity výrobných faktorov a predpoklad automatického nastolenia rovnováhy v národnom hospodár-

⁸ Je zaujímavé, že vplyv pracovnej teórie hodnoty sa v buržoáznych teóriách medzinárodného obchodu udržal najdlhšie, na čo upozorňovali aj buržoázni ekonómovia a označovali to demagogicky za pretrvávajúce zastarané koncepcie (napr. J. Lejagie a L. A. Metzler).

stvej na oblasť medzinárodného obchodu. Takto sa buržoázna teória medzinárodného obchodu stala organickou časťou nemarxistickej ekonomickej teórie.

G. Haberler si uvedomoval, že voľný obchod je zidealizovaný prípad, ktorý nie je nikdy plne realizovaný v praxi. V skutočnosti existujú mnohé odchýlky od ideálnych podmienok, spôsobené zmenami trhu vyvolanými existenciou monopolov, cenovou a mzdovou nepružnosťou, externými úsporami a stratami, nedostatkom informácií. V takýchto prípadoch je podľa neho ospravedlniteľný určitý odklon od politiky voľného obchodu. Ako dôkaz, že tieto obmedzenia medzinárodného obchodu sú oprávnené, uvádzal skutočnosť, že tieto nedokonalosti sú stále a že neustále pôsobia proti voľnému obchodu.

Taktiež tvrdil, že z predpokladu statickej teórie, že za „ideálnych podmienok“ voľný obchod bude maximalizovať svetový dôchodok, nevyplýva, že voľný obchod je tiež najlepšou možnou politikou z hľadiska každej jednotlivkej krajiny. Pri predpoklade, že elasticita zahraničného obchodu je nekonečne veľká a nehrozí nebezpečenstvo odvetných opatrení, môže byť v záujme každej krajiny v určitom rozsahu ohraničiť export alebo import. Tu použil termín *optimum colného protekcionizmu*, ktoré by záviselo od elasticity zahraničného dopytu a tvaru domácej substituicnej krivky. Tieto optimálne clá by boli potom také, že hraničné reálne výmenné relácie (t. j. hraničné dôchodky alebo hraničné príjmy) by mali byť rovné hraničnej miere transformácie.

G. Haberler správne upozornil, že skutočný život prebieha ináč ako podľa „ideálnych podmienok“ neoklasiky. Z toho vyvodil, že krajina sa môže na určitý čas odkloniť od politiky voľného obchodu. V zásade však považoval voľný obchod za najefektívnejší a nedokonalosti a odchýlky môžu podľa neho pôsobiť nielen v neprospech, ale aj v prospech voľného obchodu.

Analyzoval aj prípad viacerých druhov tovaru. Tvrdil, že pri predpoklade početných exportných a importných tovarov môžeme dosiahnuť rovnaké závery ako pri predpoklade len dvoch tovarov. Krajiny zvyšujú svoj celkový output tým, že sa špecializujú na tovary, v ktorých majú komparatívne výhody. Neobmedzená výmena tovarov medzi krajinami je ekonomicky výhodná. Dokázal to tým, že keď usporiadame exportné a importné tovary do párov, jasne sa ukáže, že nech berieme do úvahy ktorýkoľvek z týchto párov, krajina má výhody v tovaroch, ktoré exportuje, relatívne voči tovarom, ktoré importuje.

Haberlerov prístup znamenal rozšírenie skúmania buržoázných teórií medzinárodného obchodu, či už šlo o spomenutú analýzu viacerých druhov tovaru, alebo o prípad rastúcich aj klesajúcich nákladov. Jeho substitučná krivka zväčšila množstvo analytických nástrojov používaných v teórii medzinárodného obchodu.

Haberler nahradil teóriu komparatívnych nákladov, založenú na pra-

covnej teórii hodnoty, teóriou substitučných nákladov. Tým vlastne v teóriách medzinárodného obchodu aplikoval neoklasické princípy viacerých výrobných faktorov, ich substitúciu a hraničnú produktivitu výrobných faktorov. Takto jeho teória substitučných nákladov predstavuje ďalší významný krok na ceste v odpútaní teórií medzinárodného obchodu od pracovnej teórie hodnoty a v nahradení práce predpokladom viacerých výrobných faktorov. Tu sa prejavuje apologetická snaha o ospravedlnenie tých dôchodkov, ktoré boli v chápaní marxistickej ekonomickej teórie nezaslúžené. Teória hraničnej produktivity má za cieľ obhájiť kapitalistické rozdelenie dôchodkov, ktoré údajne spočíva na odmenách, zodpovedajúcich hodnote hraničného produktu jednotlivých výrobných faktorov.

Dnes, v súvislosti s nástupom konzervativizmu v buržoáznej ekonomickej teórii, je zrejme najaktuálnejší ten aspekt jeho teórií, kde sa snaží vyložiť teóriu medzinárodného obchodu ako dôležitú súčasť teórie ekonomickej rovnováhy. Za predpokladu, že výmenný pomer tovarov na trhu a pomer ich substitučných nákladov sa zhodujú, a pri spomínaných ideálnych podmienkach (medzi ktoré patrí voľná konkurencia) tu vystupuje viera vo vzájomnú výhodnosť medzinárodnej výmeny pre všetky krajiny a tým v možnosť optimálneho fungovania kapitalistickej ekonomiky v tejto oblasti.

ТЕОРИЯ ХАБЕРЛЕРА О МЕЖДУНАРОДНОЙ ТОРГОВЛИ И ВЗАИМОЗАМЕНЯЕМЫХ ИЗДЕРЖКАХ

ПЕТРИЧОВА, Ярмила

Теория Хаберлера о взаимозаменяемых издержках является одной из неоклассических теорий международной торговли. Хаберлер дополнил теорию сравнительных издержек взаимозаменяемыми издержками. В качестве аналитического инструмента он начал применять кривую взаимозаменения. Теория взаимозаменяемых издержек свидетельствует о дальнейшем отклонении буржуазной теории международной торговли от трудовой теории стоимости и от реальных издержек, также о замещении труда предпосылкой нескольких производственных факторов при использовании предельного подхода. Определение Хаберлером идеальных условий при которых из свободной международной торговли будет вытекать всеобщее равновесие является составным элементом убеждения неоклассиков о возможности достижения оптимального функционирования капиталистической экономики.

HABERLER'S THEORY OF INTERNATIONAL TRADE AND SUBSTITUTION COSTS

PETRIČOVÁ, Jarmila

Haberler's theory of substitution costs is one of the neoclassical theories of international trade. Haberler completed the traditional comparative costs by substitution costs and he started to use a substitution curve as an analytical instrument. The theory of substitution costs means a significant deviation of bourgeois international trade theories from the labour theory of value as well as from real costs. He assumes the existence of several production factors and applies a marginal approach. Its determination of ideal conditions for general equilibrium under free international trade is a part of the neo-classical conviction about the possibility to attain an optimal functioning of capitalist economy.

Recenzie

OVEČKOVÁ, Olga: **Zodpovednosť v hospodárskom práve**. Bratislava, Veda 1983. 357 s.

V recenzovanej knihe *Zodpovednosť v hospodárskom práve* autorka O. Ovečková zmocňuje sa originálnym spôsobom mimoriadne závažnej a aktuálnej problematiky. I keď ide predovšetkým a právnu problematiku, dotýka sa aj teoreticko-ekonomických otázok, súvisiacich s riadením a plánovaním socialistického národného hospodárstva. Preto publikácia si zasluhuje pozornosť i v Ekonomickom časopise.

So zreteľom na to, že kniha bola recenzovaná i v Právnom obzore¹ predovšetkým z hľadiska teórie práva, obmedzíme sa len na tie hlavné myšlienky a závery autorky, v ktorých prevládajú ekonomické aspekty skúmanej problematiky a ktoré sa autorka pokúsila spracovať interdisciplinárnym spôsobom.

V časti *Osobitné črty zodpovednosti v hospodárskom práve* považujeme za významné to teoretické východisko autorky, že v socialistickej ekonomike, založenej na spoločenskom vlastníctve výrobných prostriedkov, majú vzťahy, ktoré vznikajú v hospodárskej činnosti a jej riadení, rovnorodý sociálno-ekonomický základ — slúžia realizácii celospoločenského vlastníctva a jej prostredníctvom uspokojovaniu celospoločenských potrieb. Súhlasíme s autorkou, že kým hospodár-

skej zodpovednosti v horizontálnych vzťahoch sa v teórii i legislatíve venuje náležitá pozornosť, zodpovednosť vo vertikálnych vzťahoch (i v úprave týchto vzťahov vôbec) sa zatiaľ pociťuje skôr len ako naliehavá potreba, nateraz bez adekvátneho odrazu v platnom hospodárskom zákonodarstve. Mimo hospodárskoprávnej zodpovednosti stoja takto mnohí takí účastníci hospodárskoprávnych — vertikálnych — vzťahov, od ktorých vo veľkej miere závisí plnenie plánovaných úloh a hospodárskych záväzkov. Preto požiadavka rozšíriť hospodárskoprávnu zodpovednosť aj na vertikálne vzťahy chozrasčotných organizácií sa dnes nielen v právnej, ale i v ekonomickej teórii uznáva.

Zásadnou otázkou uvedenej požiadavky je, ako a v akom rozsahu ekonomicky postihnúť, resp. sankcionovať chozrasčotnú organizáciu hospodárskeho riadenia za nedodržanie jej povinností, ktoré má voči podriadenému podniku a z ktorých vyplýva jej hospodárska zodpovednosť. Súčasný stav je totiž taký, že nadriadená organizácia, napr. VHJ koncernového typu, ktorá je základným článkom riadenia v ČSSR, nevytvára dostatočné alebo vôbec žiadne finčné zdroje z vlastnej hospodárskej činnosti. V podstate centralizuje zisk od podria-

¹ KNAPP, V. (rec.): Ovečková, O., *Zodpovednosť v hospodárskom práve*. Bratislava, Veda 1983. In: *Práv. obzor*, 67, 1984, č. 3, s. 309–310.

dených podnikov, z čoho platí odvoody do štátneho rozpočtu a vytvára si komplexnú sústavu fondov. Z uvedeného vyplýva, že ekonomický postih proti nadriadenej organizácii je vlastne ekonomickým postihom podriadených — často i nezainteresovaných podnikov — a nie nadriadenej organizácie. Preto treba uskutočniť takú organizačnú štruktúru riadenia podnikov, prostredníctvom ktorej by boli nielen formálne, t. j. deklaratívne, ale i fakticky zabezpečené účinné právne záruky uplatňovania hospodárskej zodpovednosti. A tá podľa nášho názoru spočíva v dôslednom ekonomickom i právnom upevňovaní a rozvíjaní chozrasčotu podnikov a organizácií hospodárskeho riadenia i v úprave vertikálnych vzťahov všeobecne záväznou právnou normou (napr. zákonom), a nie štatútom, ako je to dosiaľ. Štatút má skôr organizačnú než všeobecne záväznú povahu a skrýva nebezpečenstvo subjektivismu.

Za najcennejšiu časť o hospodárskej zodpovednosti, ktorá tvorí ťažisko recenzovanej práce, považujeme komplexnosť teoretického spracovania tohto ekonomicko-právneho inštitútu, jeho vymedzenia úloh a funkcií v jednotnosti systému hospodárskoprávnej zodpovednosti tak v horizontálnych, ako aj vo vertikálnych vzťahoch. Teoretické závery autorky sú veľmi podnetné nielen pre právnikov, kde našli pozitívny ohlas, ale i pre ekonómov a mali by sa v ďalšom výskume v spolupráci s nimi dopracovať ešte do konkrétnejšej podoby.

V časti *O úlohách a funkciách hospodárskoprávnej zodpovednosti*, ktoré autorka podrobne a s prehľadom podáva, osobitnú pozornosť si zasluhuje ďalší ekonomicko-právny inštitút, vyplývajúci z hospodárskoprávnej zodpovednosti — neoprávnený majetkový prospech. V tejto súvislosti okrem subjektívnej zodpovednosti, ktorú au-

torka viaže na zavinenie subjektu, nastoľuje a rozvádza aj ďalšiu formu zodpovednosti — objektívnu zodpovednosť, pri ktorej nevyžaduje zavinenie. Odhliadnuc od odlišnosti teoretických názorov autorky a V. Knappa (pozri jeho citovanú recenziu v Právnom obzore), t. j. či protiprávny úkon je vždy súčasťou skutkovej podstaty hospodárskoprávnej zodpovednosti alebo nie, či ide o objektívnu zodpovednosť alebo o maximálnu objektivizáciu zodpovednosti, treba akceptovať názor autorky, že hospodárska organizácia, ktorá získala neoprávnený majetkový prospech, je povinná ho vždy vydať poškodenej organizácii, a to i vtedy, keď nebolo zistené a dokázané, kto škodu zavinil. Pritom za škodu treba považovať nielen skutočnú škodu (damnum emergens), ale i ušlý zisk (lucrum cessant). Zdôvodnenie uvedeného názoru, že vyplýva zo zásady, podľa ktorej sa nikto v socialistickej spoločnosti nemá neodôvodnene a bezpráčne obohacovať, resp. prisvojovať si taký majetkový prospech, ktorý mu neprináleží, je nielen z morálneho, právneho, ale i ekonomického hľadiska všeobecne uznávané a dnes jeho akcentovanie je zvlášť aktuálne a potrebné. Takýto záver je významný predovšetkým pri hodnotení hospodárskych výsledkov a z nich vyplývajúcej hmotnej zainteresovanosti podnikov a VHJ, najmä ak porušujú finančné, cenové a iné predpisy, a tým získavajú neoprávnený majetkový prospech.

V ďalšej časti sa autorka pokúsila tvorivým spôsobom aplikovať hospodárskoprávnu zodpovednosť i na nové, a v súčasnosti mimoriadne závažné a aktuálne otázky našej ekonomiky, ako je zrýchľovanie VTP, atómový program, upevňovanie a prehlbovanie socialistickej ekonomickej integrácie a medzinárodnej delby práce vôbec, rozširovanie špecializácie a kooperá-

cie a i. Dotýka sa aj hospodárskoprávnej zodpovednosti, vyplývajúcej zo Súboru opatrení a v tejto súvislosti bližšie vyplňuje, a teoreticky obohacuje jeho rámcový obsah. Svoje námety autorka mohla pochopiteľne len naznačiť v hrubých črtách. Ich bližšie rozpracovanie si vyžaduje aj spoluprácu s ekonómami v ďalšom výskume, k čomu autorka priamo nabáda.

Za veľmi cenné považujeme teoretické vymedzenie základnej úlohy a funkcií hospodárskoprávnej zodpovednosti. Za základnú úlohu považuje ochranu socialistického vlastníctva. Plnenie tejto úlohy je zabezpečované tým, že v hospodárskoprávnej zodpovednosti je zabudovaná sankcia za porušenie, prípadne za ohrozenie vzťahov socialistického spoločenského vlastníctva. Z toho vyplývajú tieto funkcie hospodárskoprávnej zodpovednosti: preventívna — predchádzanie poškodzovaniu a ohrozovaniu socialistického vlastníctva, represívna funkcia — ukládanie pokút, prípadne dodatkových odvodov; kompenzačná funkcia — náhrada škody; kontrolno-signalizačná funkcia, prostredníctvom ktorej sa uskutočňuje (na základe presnej evidencie jednotlivých povinností, prijímaním a realizáciou opatrení na predchádzanie a odstraňovanie príčin porušenia povinností) kontrola plnenia hospodárskych úloh organizácie. Napokon je to preferenčná funkcia, spočívajúca v tom, že znížením či, naopak, zvýšením hospodársko-zodpovednostných dôsledkov možno uprednostniť (stimulovať), či potlačiť vývin určitej skupiny hospodárskoprávnych vzťahov, ak si to vyžaduje záujem národného hospodárstva a jeho ďalší rozvoj. Podľa nášho názoru uplatnenie uvedených funkcií v ich dialektickej jednote by malo najsť adekvátny odraz i pri tvorbe hospodárskeho mechanizmu, a osobitne ekonomických nástrojov napr. v odvo-

dovej sústave, fondoch hospodárskych organizácií, v odpisovej politike a i.

Za pozitívne považujeme i návrhy autorky o náhrade celkovej škody vytváraním rezervných fondov a formou poistenia rizika. Poistenie rizika je podľa nej síce dôležitým prostriedkom realizácie kompenzačnej funkcie hospodárskej zodpovednosti, nemá však nahrádzať hospodársku zodpovednosť organizácie, ale má byť len jej doplnkom. Problémom je vytváranie rezervných fondov, z ktorých by sa mala škoda uhradzovať a ktoré, podľa autorky, tento problém plne neriešia. S tým treba súhlasiť, avšak jej návrh na zdokonalenie právnej normy — vládneho nariadenia č. 161/80 Zb. o finančnom hospodárení VHJ a podnikov, podľa ktorého sa vytvárajú a používajú rezervné fondy, nemá bližšie vysvetlenie, v akom smere treba citované vládne nariadenie zdokonaľiť. Riešenie tohto problému vidíme v optimalizácii celkového odvodového zaťaženia podnikov (toto je stále dosť vysoké a nerovnomerne rozložené), v možnosti tvorby ich vlastnej finančnej základne, z ktorej sa vytvárajú i rezervné fondy (tieto sa zatiaľ záväzne vytvárajú len na VHJ, kde sa tiež koncentruje celý zisk podnikov) a ostatné fondy hospodárskych organizácií, a napokon i v konštrukcii samých rezervných fondov z vlastných finančných zdrojov (rozsah týchto finančných zdrojov je zatiaľ úzky). Osobitne bude potrebné riešiť riziko z hospodárskej zodpovednosti a náhradu škody v prípadoch, kde riziko z objektívnych dôvodov (napr. atómový program, výstavba veľkých diel s celoštátnym významom a pod.) je veľmi vysoké a kde by nebolo ani ekonomicky, ani politicky zdôvodnené od hospodárskych organizácií náhradu škody vymáhať.

Recenzovaná, pomerne rozsiahla kniha [doktorská práca] O. Ovečko-

vej je celkove úspešným vedeckým dielom. Prináša cenné poznatky pre právnú i ekonomickú teóriu a prax. Osobitne pozitívne hodnotíme interdisciplinárny prístup autorky k veľmi

aktuálnym problémom našej ekonomiky — hospodárskoprávnej zodpovednosti, ktorá je významným činiteľom riadenia nášho národného hospodárstva.

Jozef Kubačka

Z novej ekonomickej literatúry

Formovanie triedy družstevného roľníctva v Československu. Bratislava, Pravda 1984. 500 s.

Históriu nášho poľnohospodárstva po roku 1949, od začiatkov kolektivi-zácie, písali predovšetkým zložité premeny rozdrobenej poľnohospodárskej malovýroby na modernú socialistickú družstevnú veľkovýrobu, ale rovnako aj úspechy, ktoré sme socializáciou nášho poľnohospodárstva dosiahli za 35 rokov od utvárania prvých JRD.

Otázky socializácie nášho poľnohospodárstva a úlohy politiky strany v tomto procese neboli doteraz v plnej šírke spracované.

Program budovania družstevnej poľnohospodárskej veľkovýroby neznamená len zásah do vlastníckeho usporiadania v poľnohospodárstve, zmenu tradičnej sociálno-triednej štruktúry. Vyvolal aj hlboké zmeny v spôsobe života roľníkov, v ich vedomí. Preto možno považovať za prínos predloženého zborníka úsilie o čo najširší pohľad z rôznych aspektov na prvé roky prerodu našej dediny. Zloženie autorského kolektívu, ktorý tvoria historici, ale aj pracovníci iných spoločenskovedných disciplín, komplexnosť tohto pohľadu ešte umocnilo.

Úvod napísal vedecký redaktor a zostavovateľ zborníka S. Cambel. Jednotliví autori sa nevyjadrujú len k otázke formovania triedy družstevného roľníctva v Československu, čo je predmetom vstupnej kapitoly, ale zaoberajú sa aj sociálno-ekonomickými

súvislosťami vzniku tejto triedy a jej zblížovania s robotníckou triedou, hovoria o spôsobe života roľníkov a o jeho premene pod vplyvom kolektivi-zácie na Slovensku i v českých kra-joch.

Nevyhnutnosť kultúrnej revolúcie v procese výstavby socialistickej spoločnosti zdôrazňoval už V. I. Lenin. Zo zborníka sa dozvieme, ako prebiehala kultúrna revolúcia na dedine v období vzniku prvých JRD u nás a akými dynamickými a zložitými premenami prešla dedina, pretože priam revolučná zmena vo vedomí roľníkov sa nedosiahla ľahko. Bolo treba získavať hlavne stredných roľníkov, ktorí sa realizáciou pozemkových reforiem po roku 1945 stali u nás najpočetnejšou a najsilnejšou vrstvou roľníctva. Súčasťou programu strany v tomto období sa stal aj politický a ekonomický boj proti silnej vrstve dedinských boháčov.

Okrem už uvedených otázok zborník obsahuje aj niekoľko regionálnych pohľadov na prístup KSČ k zložitej otázke získavania roľníkov v období rozhodujúceho prelomu pri združstevňovaní v jednotlivých okresoch či kra-joch, ako aj na úlohu národných výborov v tomto procese.

Proces združstevňovania a formovanie triedy družstevných roľníkov spolu úzko súvisia, avšak nemožno ich

stotožňovať. Sám vstup roľníkov do družstiev ešte neznamenal sformovanie triedy, aj keď bol jeho základným predpokladom. Tento proces, ako sa dočítame aj v zborníku, súvisel s mnohými ďalšími premenami v spoločenskom živote, so zmenou charakteru práce, vytváraním jednoty záujmov družstevných roľníkov a robotníkov, s rozvojom pracovnej iniciatívy, so zmenou postavenia žien v poľnohospodárstve a pod.

Zborník vyšiel v jubilejnom 35. ro-

ku JRD. Autori nemali v úmysle iba historicky zachytiť zmeny, ktorými prešlo odvtedy naše poľnohospodárstvo. Vychádzali z toho, že „poznánie historických skúseností z realizácie roľníckej politiky poskytuje reálne možnosti pre vypracovanie vedecky podloženej politiky strany v súčasnosti, a zároveň poskytuje materiál na prognostické úvahy o budúcnosti nášho poľnohospodárstva a spoločnosti vôbec“ [s. 9].

Katarína Rybanská

KRAUS, Josef — TUČEK, Petr — VOLOŠIN, Josef: **Výživa jako surovinový problém.** Praha, Svoboda 1984. 264 s.

Výživa a s ňou spätý rozvoj poľnohospodárstva predstavuje v súčasnom období, ale i v budúcnosti jeden z hlavných globálnych ekonomických problémov ľudstva. Skutočnosť, že vývoj v posledných rokoch opäť a veľmi naliehavo pripomenul problém zabezpečenia celosvetovej výživy ľudstva, stavia nepochybne a neodkladne i pred našu národohospodársku prax otázku, ako je a bude agrokomples schopný uspokojovať základné výživové potreby obyvateľstva na zodpovedajúcej kvantitatívnej, ale najmä kvalitatívnej úrovni pri rešpektovaní nielen základných národohospodárskych kritérií, ale i všetkých ostatných rozhodujúcich väzieb vonkajšieho prostredia.

Preto základnou úlohou československého agrokomplesu, vyplývajúcou z direktív XVI. zjazdu KSČ a smerujúcou k zvýšeniu celkovej miery sebestačnosti vo výrobe potravín mierneho zemepisného pásma, je zabezpečiť výrobu základných druhov potravín v súlade s ich strategickým významom v národnom i medzinárodnom meradle, pri plnom využití všetkých existujúcich intenzívnych, ale i extenzívnych rastových zdrojov, ako aj

všetkých rezerv, ktoré vyplývajú zo vzájomnej spolupráce členských krajín RVHP v oblasti výroby a zo zahraničnoobchodnej výmeny produktov poľnohospodársko-potravinárskeho komplexu.

V súvislosti s presadzovaním tejto základnej strategickej úlohy a riešením uvedených problémov je koncipovaná i obsahová náplň recenzovanej knižnej publikácie, ktorá vyšla v rámci medzinárodnej edície socialistických krajín *Lidstvo na prahu XXI. století*. Hlavná pozornosť autorov je zameraná na riešenie otázok výživy obyvateľstva z hľadiska vnútorných a vonkajších väzieb, najmä vecných problémov vzájomného vzťahu nášho poľnohospodársko-potravinárskeho komplexu a zahraničného obchodu.

V prvej kapitole *Zabezpečení současné a výhledové spotřeby potravin v ČSSR* sa hlavná pozornosť venuje otázke zabezpečenia súčasnej a perspektívnej potreby potravín v ČSSR vzhľadom na výživové potreby obyvateľstva; analýze doterajšieho vývoja výživy obyvateľstva ČSSR v medzinárodnom porovnaní, konkrétne dosiahnutej úrovni spotreby potravín v ČSSR

v komparácii s hlavnými trendmi v spotrebe potravín v zahraničí; prognóze vývoja spotreby potravín do roku 2000 a charakteristike základných typov spotrebnej úrovne. Z hľadiska riešenia otázok racionalizácie výživy obyvateľstva tu autori navrhujú rôzne varianty modelov racionálnej výživy, vrátane ich premietnutia do poľnohospodárskej prvovýroby.

Druhá kapitola *Racionální struktura výživy jako programový cíl soběstačnosti* sa zaoberá výživovou problematikou zo zorného uhla uspokojovania týchto potrieb s akcentom na kľúčový programový zámer agrokomplexu ČSSR, t. j. úsilie o zvýšenie miery sebestačnosti vo výrobe potravín mierneho pásma, v kontexte širších vnútorných a vonkajších súvislostí. Autori, po úvodnom pojmovom vymedzení sebestačnosti a stručnej charakteristike potravinových programov členských krajín RVHP, sústredili pozornosť na otázky medzinárodnej špecializácie ako jednej z možných ciest riešenia dostatku potravín, na analýzu stupňa zapojenia československého poľnohospodársko-potravinárskeho komplexu do vonkajších ekonomických vzťahov prostredníctvom teritoriálnej a tovarovej štruktúry zahraničného obchodu s poľnohospodársko-potravinárskymi výrobkami.

Obsahom tretej kapitoly *Situace na mezinárodních surovinových trzích, československá účast na zahraničném obchodě a mezinárodní surovinové dohody* je problematika súčasného stavu a perspektívnych vývojových tendencií na svetových trhoch základných potravinárskych surovín a potravín, ako aj niektoré aspekty medzinárodných surovinových dohôd. V zhruba jednotnom vecnom usporiadaní sa

pri vybraných potravinových surovinách a potravinách sleduje súčasný a perspektívny vývoj produkčnej kapacity a spotreby z celosvetového hľadiska, jej postavenie a význam v československom agrokomplexe a problematika možností perspektívneho krytia rozhodujúcich importných potrieb. Z týchto aspektov sa analyzuje situácia najmä pokiaľ ide o obilniny, mäso a mäsové výrobky, koncentrované bielkovinové krmivá, cukor, mlieko a mliekárenské výrobky.

Jedným z nástrojov, ako prispieť k lepšiemu uspokojovaniu nevyhnutných potrieb a k posilneniu koordinácie na úseku poľnohospodársko-potravinárskeho komplexu, sú svetové surovinové dohody a ich perspektívy, ktorým je venovaná záverečná časť poslednej kapitoly. Okrem základných cieľov, mechanizmu fungovania medzinárodných dohôd a ich funkčnosti, autori uvádzajú prehľad už existujúcich medzinárodných dohôd (medzinárodná dohoda o pšenici, cukre, káve, kakau, čaji, mliečnych výrobkoch, hovädzom mäse a pokus o medzinárodnú dohodu o banánoch).

V závere možno konštatovať, že recenzovaná kniha znamená ďalší posun v procese rozširovania a prehĺbovania poznatkov v oblasti výživy obyvateľstva a na základe uvedených analýz a možných riešení vybraných vecných a teoretických problémov významne prispieva k formovaniu a napĺňaniu programu dlhodobého rozvoja poľnohospodárstva a výživy nielen u nás, ale i vo svete. Svojím obsahovým zameraním je určená jednak pre výskumných, jednak aj hospodárskych pracovníkov v oblasti riadenia a plánovania výživy.

Věra Lančaričová

CHRIAPČENKOV, Vasilij Georgijevič — VOJTKEVIČ, Jevgenij Ivanovič: **Mechanizm stimulirovanija intenzifikacii proizvodstva**. Minsk, Izdatel'stvo BGU im. V. I. Lenina 1983, 224 s.

V publikácii sa venuje pozornosť mimoriadne spoločensky závažnej problematike, a to hlavným smerom zvyšovania efektívnosti výroby. Dôležitosť riešenia tejto problematiky zdôrazňujú i uznesenia najvyšších stranických a štátnych orgánov. Aktuálnosť pripomenula aj júlová Moskovská ekonomická porada členských krajín RVHP na najvyššej úrovni, ktorá zaraďuje urýchlený prechod ekonomiky na intenzívny rozvoj a zvýšenie jej efektívnosti medzi najdôležitejšie úlohy členských krajín RVHP.

Kniha je rozdelená do šiestich kapitol.

V kapitole I — *Metodologické problémy ekonomickej efektívnosti výroby* autori vysvetľujú pojmy efektívnosť, intenzifikácia a intenzívnosť. Zastávajú názor, že ekonomická efektívnosť výroby sa môže hodnotiť na základe jedného kritéria, ktoré by malo byť vyjadrené systémom ukazovateľov na hodnotenie efektívnosti podnikov, združení, odvetví, národného hospodárstva. Sústava ukazovateľov by nemala byť príliš rozsiahla, ani rôznorodá a okrem čiastkových ukazovateľov by mala zahŕňať aj syntetické ukazovatele. Z uvedených aspektov kriticky hodnotia sústavu ukazovateľov obsiahnutú v metodických pokynoch na vypracovanie štátnych plánov ekonomického a sociálneho rozvoja ZSSR.

V kapitole II — *Ekonomické metódy zvyšovania efektívnosti výroby* autori venujú pozornosť úlohe hospodárskych zmlúv a hmotnej zodpovednosti podniku a združeniu za konečné výsledky. Zmluvu považujú za najdôležitejší článok spájajúci plán a chozrasčot. Zdôrazňujú, že spolu so zdo-

konaňovaním organizačných štruktúr riadenia výroby dôležitou úlohou je zabezpečovať pre orgány riadenia najnovšie technické prostriedky. Východisko spočíva v uplatňovaní výpočtovej techniky, ktorá mení obsah riadiacej práce, vplýva na kvalifikačnú štruktúru pracovníkov. Využitie výpočtovej techniky iba pre jednotlivé procesy však problém nerieši. Len komplexná mechanizácia a automatizácia prác s použitím ASR prispeje k zvýšeniu efektívnosti riadenia a tým aj k zvýšeniu efektívnosti výroby.

Na prvé dve kapitoly logicky nadväzujú kapitoly tretia až šiesta, v ktorých autori analyzujú ďalšie hlavné smery zvyšovania efektívnosti výroby. Predovšetkým sa zaoberajú ekonomickými otázkami zvyšovania efektívnosti základných fondov (kap. III). V súvislosti s intenzifikáciou výroby zdôrazňujú vzrastajúci význam zvyšovania fondovej účinnosti, znižovania pracovnej a materiálnej náročnosti. Dôležitý smer zvyšovania efektívnosti výroby vidia v zdokonaľovaní riadenia kvality produkcie (kap. IV), ktoré zahŕňa metodológiu rozpracovania komplexnej sústavy riadenia kvality, plánovanie zvyšovania kvality a ekonomické stimulovanie kvality. Problémom chozrasčotu sa zaoberá V. a VI. kapitola. Po objasnení vzťahu chozrasčotu a ekonomickej efektívnosti výroby venujú pozornosť otázkam organizácie chozrasčotu na úrovni odvetví, združení, podnikov a brigád.

Kniha je určená pre vysokoškolských učiteľov a aspirantov ekonomických fakúlt i pre pracovníkov hospodárskej praxe.

Jiřina Švantnerová

World Labour Report 1. Geneva, ILO 1984. 215 s.

Podľa slov Francisa Blancharda, generálneho riaditeľa Medzinárodnej organizácie práce (ILO), ide o ojedinelú publikáciu svojho druhu v histórii tejto organizácie. Táto publikácia predstavuje súhrn obrovského množstva informácií, ktoré poskytlo 150 členských štátov ILO. Je to prvá správa *novej série o hlavných súčasných problémoch práce vo svete*.

Problému zamestnanosti je venovaná prvá až štvrtá kapitola, kde sa táto otázka obdobne skúma v regionálnej štruktúre. Napríklad v druhej kapitole, zaoberajúcej sa vyspelými kapitalistickými štátmi (VKŠ), núti alarmujúce fakty (35 mil. nezamestnaných v krajinách Organizácie pre hospodársku spoluprácu a rozvoj — OECD — koncom roka 1983, čo predstavuje 10 % celkovej pracovnej sily 24 krajín) analyzovať príčiny krízy rokov 1980—1982 a rastúcej nezamestnanosti. Autori postupne hodnotia trendy, povahu a charakteristiky zamestnanosti a nezamestnanosti, faktory ovplyvňujúce zamestnanosť a dynamiku ponuky a dopytu po pracovných silách vo VKŠ. Rastie dĺžka trvania nezamestnanosti a zvyšuje sa aj podiel dlhodobo nezamestnaných na ich celkovom počte. Najzraniteľnejšie sú ženy, mládež, starší ľudia a národnostné menšiny. Štruktúra zamestnanosti sa mení hlavne v prospech služieb. Stručne sú charakterizované aj nové typy zamestnanosti a opatrenia namierené na zmiernenie stagflácie. Štvrtá kapitola sa zaoberá migráciou obyvateľstva za prácou a vysvetľuje jednotlivé druhy tohto pohybu.

Posledné tri kapitoly analyzujú trendy a problémy príjmov a miezd, sociálneho zabezpečenia vo VKŠ a dopadu „informačnej technológie“ na zamestnanosť, pracovné podmienky a

vzťahy medzi subjektmi v priemysle.

Vo VKŠ v dlhodobom pohľade reálne mzdy rástli, hoci ich rast sa koncom 70. rokov spomaľoval, až prešiel na pokles. Vlády v jednotlivých VKŠ boli nútené adaptovať sa na rastúcu infláciu a reformovať mzdové systavy. Sociálne zabezpečenie zaznamenalo vo VKŠ od roku 1945 kvalitatívne aj kvantitatívne zmeny. Jeho schémy pokrývajú celú populáciu takmer vo všetkých VKŠ a poskytujú efektívnejšie ochranu postihnutých, ale opakujúce sa krízy stále zvyšujú náklady sociálneho zabezpečenia a rozširujú jeho nedostatky. Dopad tzv. informačnej technológie na celkovú zamestnanosť nie je, žiaľ, ešte jednoznačne určený. Zo zhrnutia národných štúdií vyplynulo, že počet novovzniknutých pracovných miest zavádzaním nových technológií je skôr nepatrný, zatiaľ čo dochádza k drastickej odvetvovej redistribúcii zamestnanosti. Vo všeobecnosti prináša automatizácia sociálnu izolovanosť v rámci podniku a obmedzenie ľudskej činnosti, hlavne na činnosť kontrolnú.

Keďže kniha je určená tak politikom, riadiacim orgánom podnikov, odborárom, žurnalistom, vedcom, ako aj širokej verejnosti, je písaná jasným a stručným štýlom. Zaberá však príliš široké spektrum otázok a problémov, čím vznikla práca skôr príručkového charakteru. Tento charakter len zdôrazňujú doplňujúce poznámky a definície v jednotlivých kapitolách. Štatistická príloha obsahuje medzinárodné údaje o štruktúre ekonomicky aktívneho obyvateľstva, rozdeľovaní príjmov vo vybraných krajinách a nákladoch na sociálne zabezpečenie. Ďalšia správa tejto série by mala byť čitateľom k dispozícii v druhej polovici roku 1984.

Livia Turošíková

BECKMANN, Martin J.: *Tinbergen Lectures on Organization Theory*. W. Berlin—Heidelberg—New York—Tokyo, Springer Verlag 1983. 176 s.

Publikácia je venovaná matematickej analýze organizácie v najširšom zmysle slova. Kniha nadväzuje na predchádzajúce práce autora, najmä na knihu z roku 1978, *Rank in Organizations* [vyšla tiež vo vydavateľstve Springer].

Autor organizáciou rozumie združenie osôb, ktoré používajú bežné zdroje, aby dosiahli dobre definované, avšak limitované ciele. Sem patria napr. hospodárske organizácie [obchodnoziskové organizácie], neehospodárske organizácie [neziskové organizácie, ako sú univerzity, vojsko, zdravotníctvo a pod.].

Základ knihy tvorí problematika usmerňovania (dozerania) v procese organizácie a jeho štruktúrne aplikácie. Osoba dozerajúca (i) usmerňuje činnosť podriadených osôb (j), čo sa vyjadruje pomocou orientovaného grafu tak, že orientovaná hrana spája vrchol i s vrcholom j , kedykoľvek je osoba j podriadená osobe i .

Podľa autora, ak sa usmerňovanie (dozeranie) rozvinie na všetky miesta, ktoré sú pod priamym alebo nepriamym dozorom, hovoríme o kontrole (riadení). Pojmy dozerania a kontroly sú uňho vybudované axiomatically. V organizácii sa vyskytujú hodnoty označené špeciálnymi titulmi alebo triedami titulov, ktoré sa číslujú napr. od 0, ..., R. Jednotlivým hodnotiam sú podriadení pracovníci nižších hodností. Hodnosť je funkcia ekvivalentnej triedy. Organizačná schéma sa dá vyjadriť pomocou orientovaného grafu, kde maximálna cesta vyjadruje refazec príkazov. Na báze grafov sa analyzujú tiež komunikačné cesty a vzdialenosti v komunikačnej sieti.

V knihe sa značná pozornosť venuje norme riaditeľnosti (rozpätiu kontroly),¹ čím sa rozumie minimálny resp. maximálny počet osôb, ktoré je možné efektívne usmerňovať, resp. vykonávať nad nimi dozor. Štandardným prípadom je ten istý počet rozsahu kontroly na rôznych stupňoch organizácie. Efektívne a neefektívne návrhy rozsahu kontroly sa dajú porovnávať prostredníctvom algoritmu.

Samostatná kapitola sa venuje výnosom zo zväčšovania rozsahu organizácií. Najskôr sa skúmajú náklady pri ideálnom type organizácie, tzv. regulárnej organizácii s konštantnou normou riaditeľnosti a delegovaním všetkej operatívnej činnosti na najnižšiu úroveň. Regulárna organizácia má asymptoticky konštantné jednotkové náklady a asymptoticky konštantné výnosy z rozsahu. To, pravda, neplatí pri inom type organizácie. Klesajúce výnosy sa v nich môžu generovať viacerými spôsobmi, napr. delením funkcií, znižovaním počtu podriadených pripadajúcich na jedného pracovníka vykonávajúceho dozor a pod.

Je veľmi zaujímavé a podnetné poznať, ako uplatnil autor použitie výrobných a nákladových funkcií v organizačnej teórii.

Vo výrobných funkciách sa uvažuje o substitúcii medzi operatívnymi (x_0) a riadiacimi pracovníkmi (x_1) na rôznych stupňoch riadenia. Výstup sa meria v jednotkách resp. sadzbách (λ), v ktorých sú definované ciele organizácie, napr. počet vybavených daňových priznaní, počet prijatých pacientov a pod. Spravidla majú výstupy náhodný charakter a jednotliví

¹ Pozri aj konzultáciu BREZINA, F.: Určovanie normy riaditeľnosti (počtu pracovníkov v priamej podriadenosti). Ekon. Čas., 32, 1984, č. 5, s. 437-444.

pracovníci ich vybavujú ako náhodné prípady. Pri uvedených predpokladoch funkcia má tvar

$$\lambda = f(x_0, x_1).$$

Idea výrobných funkcií sa dá aplikovať aj na hierarchickú štruktúru organizácie, kde môže dochádzať k substitúcii medzi jednotlivými úrovňami riadenia.

Okrem výrobných funkcií sa rozpracúva v organizácii aj teória nákladových funkcií. Prítom sa minimalizujú platy riadiacich pracovníkov na dosiahnutie daných cieľov pomocou voľby normy riaditeľnosti (rozpätia kontroly) na každej úrovni, resp. rieši sa alternatívna úloha, a to, že sa pre daný rozpočet (platy) maximalizuje organizačný výstup.

V záverečnej kapitole sa aplikujú výrobné funkcie na štúdium dôležitých otázok: kedy a prečo sú organi-

zácie efektívnejšie ako individuálne úsilie a kedy sa hierarchická forma preferuje pred partnerstvom bez dozoru. Hodnotí sa tu jednoduchá organizácia (organizácia s jedným kontrolórom), ako aj viacúrovňová organizácia. Rozhodujúcimi pre hodnotenie sú ekonomické (nákladové) hľadiská.

Štúdium knihy predpokladá osvojiť si teoretický základ z modelovania výroby a teórie grafov a sietí.

Knihy kladie matematické základy pre posudzovanie efektívnosti organizácie. Dá sa očakávať, že na nich sa rozvinú algoritmy, ktoré sa budú využívať v praxi. To, pravda, predpokladá ďalší výskum v tejto oblasti. Jej štúdium je podnetné aj pre teoretikov organizácie u nás, hoci v poslednej kapitole sú niektoré úvahy súvisiace špecificky s kapitalistickou formou vlastníctva.

Jozef Sojka

Správy

Zasadnutie pracovnej skupiny 2.1 Problémovej komisie AV socialistických krajín pre zdokonaľovanie plánovania a riadenia

V súlade s plánovanou koncepciou zamerania práce Problémovej komisie mnohostrannej vedeckej spolupráce AV socialistických krajín pre otázku zdokonaľovania plánovania a riadenia národného hospodárstva štátov-členov RVHP, uskutočnilo sa v dňoch 14.–18. mája 1984 v Bratislave zasadnutie pracovnej skupiny 2.1 tejto komisie. Činnosť pracovnej skupiny, ktorej mnohostrannou koordináciou bol poverený Ekonomický ústav SAV, sústreďuje sa v rokoch 1981–1985 na problémy spojenia hospodárskeho mechanizmu s cieľmi a úlohami národohospodárskeho plánu.

Zasadnutia pracovnej skupiny sa zúčastnilo 18 vedeckých pracovníkov z BLR, MLR, NDR, PLR, ZSSR, ČSSR a z MÚEP SSS-u (ako medzinárodnej výskumnej organizácie RVHP). Pozvanie SAV prijal aj akademik I. I. Lukin, viceprezident AV USSR a riaditeľ Ekonomického ústavu AV USSR. Za ČSSR sa rokovania zúčastnili pracovníci EÚ ČSAV, EÚ SAV, Ústredného ústavu národohospodárskeho výskumu v Prahe a Katedry politickej ekonómie VŠP ÚV KSČ v Bratislave. Súčasne so zasadnutím a vedeckým seminárom pracovnej skupiny sa uskutočnilo aj rokovanie tajomníkov jednotlivých národných častí Problémovej komisie.

V úvodnom vystúpení člen koreš-

pondent SAV I. Okáli, riaditeľ Ekonomického ústavu SAV, poukázal na aktuálne teoretické problémy súčasnej etapy vývoja hospodárskeho mechanizmu z hľadiska ďalšieho prehlbovania systému riadenia socialistickej ekonomiky, ako aj urýchľovania procesu ekonomickej integrácie krajín RVHP.

Rokovanie pracovnej skupiny sa sústredilo na 5 základných problémových okruhov:

- teoretické východiská ďalšieho zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu vyspelej socialistickej spoločnosti,

- formovanie a zabezpečovanie cieľov a úloh národohospodárskeho plánu,

- rozvíjanie chozasčotných prístupov v systéme riadenia socialistickej ekonomiky,

- uplatňovanie a pôsobenie cien v socialistickom hospodárskom mechanizme,

- rozvíjanie hospodárskeho mechanizmu v podmienkach vedecko-technickej revolúcie.

V prvom problémovom okruhu základom diskusie bola štúdia spoločne vypracovaná V. Perlamutrovom, B. Rakitskim a L. Rusmichom na tému *Prepojenie hospodárskeho mechanizmu s cieľmi a úlohami národohospodárskeho plánu*. V štúdiu boli vy-

medzené niektoré základné koncepcné prístupy k riešeniu otázok ďalšieho zdokonaľovania socialistickeho hospodárskeho mechanizmu. Autori poukázali najmä na potrebu upevňovania jednoty naturáľno-vecného a hodnotového plánovania pri uplatňovaní hodnotovej optimalizácie naturáľných proporcií národohospodárskeho plánu. Ďalej zdôraznili nevyhnutnosť prehlbovania vzájomných vzťahov medzi sférou štátneho a chozrasčotného riadenia ekonomiky, založených na zahľadňovaní záujmov chozrasčotných kolektívov a ich zladňovaní so záujmami spoločnosti. Ako dôležitý predpoklad sa vyzdvihlo vytvorenie parametrického prostredia pre hospodársku činnosť chozrasčotných jednotiek a diferenciacia metód centrálneho riadenia výrobných jednotiek v závislosti od typu riadených procesov pri súčasnom presadzovaní symetrie právomoci a zodpovednosti za prijímané rozhodnutia. Poznatky z teoretických prác k týmto otázkam v ČSSR boli obsiahnuté v príspevku I. Okáliho *Hľadanie teoretických východísk ďalšieho zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu v ČSSR*. Príspevok M. Šikulu *Rozvíjanie kvalitatívne novej formy monopolu vonkajších ekonomických vzťahov — organický článok zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu* sa orientoval na riešenie problémov formovania hospodárskeho mechanizmu v podmienkach širšieho rozvíjania vonkajších ekonomických vzťahov, najmä v SEI.

Zdokonalením a racionalizáciou systému národohospodárskeho plánovania sa zaoberal príspevok J. Markuša *Náčrt nového prístupu k formovaniu úloh národohospodárskeho plánu a jeho väzby s hospodárskym mechanizmom*. J. Markuš hovoril najmä o problematike cieľov národohospodárskeho plánu v spojitosti s všestranným uspokojovaním rôznorodých po-

trieb spoločnosti a z týchto hľadísk aj o spôsoboch formovania úloh národohospodárskeho plánu v interakcii všetkých účastníkov plánovacieho procesu.

Prehlbeniu chozrasčotu v riadení socialistickej ekonomiky bol venovaný príspevok J. Sokiru *Skvalitnenie chozrasčotného postavenia a fungovania ekonomických subjektov — významná súčasť zdokonaľovania hospodárskeho mechanizmu*. J. Sokira charakterizoval základné črty súčasného chozrasčotného postavenia a fungovania ekonomických subjektov a načrtoval východiskové predpoklady a podmienky pre ďalšie prehlbenie chozrasčotu.

Značná pozornosť sa sústredila aj na problémy uplatňovania a skutočného pôsobenia cien v hospodárskom mechanizme. Na tieto otázky sa zamerali referáty V. Telleho *Vzájomné vzťahy medzi tvorbou cien, chozrasčotom a hodnotením činnosti podnikov a združení*; J. Vojtku *Cena v mechanizme intenzifikácie spoločenského reprodukčného procesu* a J. Kasana a P. Soukupa *Cena — jeden z dôležitých prvkov ekonomickej stimulácie v systéme riadenia socialistickej ekonomiky*.

Otázky účinnejšieho využívania hospodárskeho mechanizmu na zrýchľovanie vedecko-technického pokroku sa rozoberali v záverečnom problémovom okruhu. Východiskové teoretické prístupy k týmto problémom boli obsiahnuté v príspevku E. Hlavatého *Zdokonaľovanie hospodárskeho mechanizmu z hľadiska potrieb intenzifikácie vedecko-technického rozvoja*. Autor naznačil niektoré ďalšie cesty zdokonaľovania plánovania v spojení so širším využívaním ekonomických nástrojov, a súčasne v týchto súvislostiach rozviedol aj problémy prepájania vnútorných a vonkajších ekonomických vzťahov v hospodárskom me-

chanizme z hľadiska dosahu na in-
tenzifikáciu VTR.

Prednesené, teoreticky orientované
príspevky k jednotlivým problémovým
okruhom sa stretli so značným záu-
jomom a podnietili živú diskusiu. Ú-
častníci stretnutia v nej vyslovili svo-
je stanoviská k nastoleným otázkam
a informovali aj o prístupoch uplat-
ňovaných pri ich riešení v jednotli-
vých krajinách. Zasadnutie pracovnej
skupiny prinieslo veľa podnetov k rie-
šeniu ťažiskových otázok riadenia so-
cialistickej ekonomiky a k možnos-

tiam ich konkrétnej aplikácie. Širo-
ká výmena názorov a výsledkov teo-
reticko-výskumnej práce v jednotli-
vých členských krajinách RVHP prispela
k ďalšiemu rozpracovaniu koncepcie
hospodárskeho mechanizmu rozvinutého
socializmu. Vystúpenia a referáty z rokova-
nia pracovnej skupiny v Bratislave a z
predchádzajúceho rokovania v Sofii
1982 budú spracované v spoločnom
medzinárodnom zborníku, ktorý vydá EÚ
SAV.

Egon Hlavatý

Seminár o využívaní rentových vzťahov pri zdokonaľovaní systému riadenia socialistického poľnohospodárstva a ťažobného priemyslu v podmienkach SEI

V dňoch 8.—9. marca 1984 zorga-
nizoval ÚML UK v Bratislave teore-
tický seminár na tému *využívanie
rentových vzťahov pri zdokonaľovaní
systému riadenia socialistického poľ-
nohospodárstva a ťažobného priemys-
lu v podmienkach socialistickej ekono-
mickej integrácie*.

Na teoretickom seminári sa zúčast-
nilo 34 odborníkov z vedeckovýskum-
nej sféry ČSSR a z oddelení politickej
ekonómie ústavov marxizmu-leniniz-
mu. Bolo prednesených 12 referátov;
okrem základného vystúpenia zodpo-
vedného riešiteľa čiastkovej úlohy
Štátneho plánu ekonomického výskumu
(ČÚ ŠPEV) 902-006/3, Martina Ba-
chára, 4 koreferáty členov riešiteľ-
ského kolektívu čiastkovej úlohy a 7
referátov riešiteľov hlavnej úlohy
(HÚ) ŠPEV 903-006. Druhý deň teo-
retického seminára bol venovaný pod-
netnej diskusii.

Cieľmi seminára bolo: predloženie
doterajších výsledkov výskumu
kolektívu riešiteľov ČÚ ŠPEV
902—006/3; prediskutovanie základ-
ných problémových okruhov, vrátane
stavu rozpracovania a aplikácie mar-
xistickej teórie renty na podmienky
socialistickej ekonomiky; zabezpečenie
interdisciplinárnych otázok v da-

nej výskumnej problematike, najmä
v súvislosti s plánovaním, cenovou
tvorbou a investíciami. Zo seminára
sa pripravujú na vydanie *Materiály*.

V základnom vystúpení M. Bachár
rozobral teoreticko-metodologické o-
tázky aktívneho využívania rentových
vzťahov v socialistickej ekonomike,
a zvlášť v rámci procesov socialistic-
kej ekonomickej integrácie. Evolúcia
marxistických teoretických názorov na
rentové vzťahy, spolu s identifikáciou
stále otvorených otázok v tejto ob-
lasti boli konfrontované s aktuálnymi
potrebami hospodárskej praxe na
národohospodárskej a integračnej ú-
rovni.

Koreferáty boli zamerané na nasle-
dovné problémové okruhy: Otázky
priamych a nepriamych nástrojov ria-
denia socialistického poľnohospodár-
stva [E. Juráková]; Ekonomické as-
pekty reprodukcie základných fondov
v poľnohospodárstve krajín RVHP [V.
Vojtánek]; Formovanie MTZ poľno-
hospodárstva v krajinách RVHP so
zreteľom na realizáciu DCPS v ob-
lasti agrokomplexu [L. Hlavanda];
Využívanie rentových vzťahov pri zvy-
šovaní efektívnosti vzájomnej zahra-
ničnoobchodnej výmeny poľnohospo-
dárskych výrobkov krajín RVHP [A.

Uhrín). Ďalej odznali referáty: Rentové vzťahy v mechanizme plánovitého riadenia ekonomických procesov v podmienkach SEI (M. Doležal); Niektoré aspekty zdokonaľovania štruktúrálnej politiky krajín RVHP v nadväznosti na riešenie ich palivovo-surovinových problémov (F. Regec); Možnosti tvorby rezervných fondov medzinárodného charakteru v integračnej spolupráci krajín RVHP v oblasti poľnohospodárstva a ťažobného priemyslu (A. Miháliková); Problémové otázky spoločných investícií krajín RVHP v oblasti poľnohospodárstva a ťažobného priemyslu (L. Horniaková); Teoretické otázky tvorby zahraničnoobchodných cien krajín RVHP v oblasti poľnohospodárskych tovarov a produktov ťažobného priemyslu (K. Bakoš); Aktuálne úlohy spolupráce členských krajín RVHP pri riešení potravinového problému rozvojo-

vých krajín socialistickej orientácie (P. Abraševa); Nevyhnutnosť a predpoklady zvyšovania ekonomickej sebestačnosti spoločenstva krajín RVHP pri zabezpečovaní potrieb v oblasti ťažobného priemyslu a poľnohospodárstva v 80. rokoch (J. Filip).

V obsahovo bohatej a živej diskusii sa venovala pozornosť nadväznosti vedecko-technického pokroku na diferenciálnu rentu; aspektom ekonomickej sebestačnosti krajín RVHP v oblasti poľnohospodárstva; významu ťažobnej renty; dopravným nákladom; rešpektovaniu rentových vzťahov v tvorbe zahraničnoobchodných cien.

Teoretický seminár, z hľadiska svojho tematického zamerania dosť ojedinelý, jednoznačne potvrdil aktuálnosť rentových vzťahov na národohospodárskej aj medzinárodnej integračnej úrovni krajín RVHP.

Jaroslav Filip

Bibliografia

NOVÉ KNIHY

AMBROŠ, P. a kol.: Hospodárska politika v agrokomplexe. Bratislava, Príroda 1984. 394 s.

Czechoslovak Economic Papers 22. Praha, Academia 1984. 116 s.

DOLEJŠÍ, B.: Rovnováha vnútorného spotrebiteľského trhu — príklad Československa sedemdesiatych let. Praha, Academia 1984. 128 s.

DOLEŽAL, V. a kol.: Ekonomika a řízení obchodního podniku. Praha, SPN 1984. 256 s.

DYTRT, Z. — NESVADBA, A.: Efektivnost a vnitřní řízení VHJ. Praha-Bratislava, SNTL-ALFA 1984. 112 s.

GARAJ, V.: Ekonomická analýza kvality. Bratislava, Pravda 1984. 288 s.

HAAS, Š. — HÁJEK, V. — JELEN, V.: Ekonomika a řízení stavebnictví. Praha-Bratislava, SNTL-ALFA 1984. 280 s.

HLAVATÝ, K.: Přednosti socialismu a řízení ekonomiky. Praha, Horizont-Práce-Svoboda 1984. 88 s.

KLUSÁKOVÁ, Z. a kol.: Světová ekonomika. Praha, Svoboda 1984, 384 s.

CHYBA, A.: Suroviny a světová ekonomika. Praha, Academia 1984. 216 s.

KLÍMA, J. a kol.: Ekonomika a řízení elektroenergetiky. Praha-Bratislava, SNTL-ALFA 1984. 336 s.

KOVAČKA, M. a kol.: Ekonomická statistika. Bratislava, ALFA 1984. 552 s.

KOZLOVOVÁ, O. V. a kol.: Teorie řízení socialistické výroby. Praha, SNP 1984. 272 s.

KRAUS, J. — TUČEK, P. — VOLOŠIN, J.: Výživa jako surovinový problém. Praha, Svoboda 1984. 276 s.

MIHALIK, J. a kol.: Plánovanie pracovných síl a odmeňovanie. Bratislava, ALFA 1984. 264 s.

MOKOŠOVÁ, G.: Ekonomika spojov. Bratislava, ALFA 1984. 488 s.

MOŠNA, Z. a kol.: Řízení socialistického hospodářství. Základní otázky teorie a praxe. Praha, Svoboda 1984. 116 s.

PREHLAD OBSAHOV ZAHRANIČNÝCH ČASOPISOV

EKONOMIČESKIJE NAUKI, 1984, č. 8

KLIMOV, N. — ŠUŠARIN, A.: Politická ekonomia socializmu: jej potreba a cesty rozvoja — GADŽIEV, A.: Posilňovať spojenie politickej ekonomie s konkrétnymi ekonomickými vedami — VELLJEV, T.: Výrobné vzťahy rozvinutého socializmu ako celostný systém, ich regionálny aspekt — BURMISTROV, N.: Proces rozvoja strojov: metodologické otázky sociálno-ekonomického výskumu — NIKOLAJEVOVÁ, G.: Socialistická kooperácia práce v súčasnosti — ZAECMAN, V.: K otázke o smeroch zdokonaľovania plánovania — MEDVEDEV, V.: Teória socialistickej reprodukcie a ohraničenie funkcií štátu a podnikov v hospodárskej praxi — TORKANOVSKIJ, J.:

Zásady rozpracovania ukazovateľov socialistickej súťaže — BUZDALOV, I.: Zdokonaľovanie hospodárskeho mechanizmu agrokomplexu — GAJDUCKIJ, P.: Analýza medziodvetvových vzťahov v agrokomplexe — PAVLOV, V.: Buržoázne koncepcie úlohy bánk v hospodárstve rozvojových krajín a stratégia neokolonializmu — ŠEVELEV, B.: Predmet ekonomiky poľnohospodárskych odvetví — PAPELO, V.: Teritoriálne aspekty delby práce a medziblastná výmena potravín.

MIROVAJA EKONOMIKA I MEŽDUNARODNYJE OTNOŠENIJA, 1984, č. 8

O Hospodárskej porade členských krajín RVHP — na najvyššej úrovni — Prehľad

senie o základných smeroch ďalšieho rozvoja a prehlbovania ekonomickej a vedecko-technickej spolupráce členských krajín RVHP — Deklarácia členských krajín RVHP Zachovanie mieru a medzinárodná hospodárska spolupráca — VTOROV, A.: Od Helsínk k Štokholmu — MEDVEDKOV, S.: Nadnárodné korporácie a zosťrenie protirečení kapitalizmu — VORONCOV, V.: Bezjadrové oblasti — cesta k mieru a odzbrojeniu — DAENEV, V.: Priklonenie sa k nebezpečnej strane — ŠIŠKOV, J.: Otázka jednoty súčasného svetového hospodárstva — Boj za nový medzinárodný ekonomický poriadok: vyhládka desatročia — KELIN, V.: ZSSR — Anglicko: skúsenosti zo spolupráce v boji proti všeobecnému nebezpečenstvu — ARAB-OGLY, E.: Raymon Aron v zrkadle a v krivom zrkadle svojich memoárov — SAVINOV, J. — ŠČERBINOVÁ, J.: Výroba a používanie priemyselných robotov — Príloha: Hospodárska situácia kapitalistických a rozvojových krajín. Prehľad za rok 1983 a začiatok roka 1984

WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFT, 1984, č. 8

SCHIRMER, G.: Energetická náročnosť a intenzívne rozšírená reprodukcia — BÜCHNER, M.: Niektoré teoretické problémy rozvoja hospodárenia s materiálom pri prechode k rozsiahlej intenzifikácii — HUBER, G. — LASCHKE, B.: Potreba energie pri spotrebe v podmienkach intenzívne rozšírenej reprodukcie — WENZEL, M.: Vysokovýkonná výroba racionalizačných prostriedkov prináša kombinátu vysoký rast efektívnosti — DITTMANN, G.: Inštitucionálne formovanie politickej ekonomickej socializmu v NDR v rokoch 1945–1950

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE, 1984, č. 7–8

HAVASI, F.: Další rozvoj systému riadenia národného hospodárstva (referát na zasadnutí Ústredného výboru 17. apríla 1984) — Uznesenie Ústredného výboru MSRS 17. apríla 1984 k úlohám ďalšieho rozvoja systému riadenia maďarského národného hospodárstva — Hospodárska reforma a spoločenská štruktúra v 80. rokoch v Maďarsku (referáty na 144. Valnom zhromaždení Maďarskej akadémie vied) — HUSZÁR, I.: Vzájomné vzťahy medzi ekonomickými a spoločenskými otázkami — KULCSÁR, K.: Reforma a so-

ciálna politika — NYERS, R.: Hospodárska reforma a socialistické národné povedomie — FALUSOVÁ SZIKRA, K.: Vzťahy rozdeľovania a reforma — BOGNÁR, J.: Úloha reformy v rozvoji socialistickej spoločnosti — SIMAI, M.: Reforma a jej vonkajšie ekonomické súvislosti — HAGEMAYER, I.: Koncepcia štátneho rozpočtu v novej fáze — ROMAN, Z.: Hospodárska reforma a organizácia priemyslu — HOCH, R.: Reforma a ekonomický výskum — SIPOS, A.: Reforma a agrokomplex — ERDŐS, T.: Aktuálne teoretické problémy vývoja kúpnej sily v investičnej oblasti — VÁRHEGYI, É.: Niektoré makroekonomické prvky vývinu bilancie zahraničného obchodu v maďarskom hospodárstve v 70. rokoch — OSMAN, P.: Úvahy o zlepšovaní efektívnosti inovačného rozvoja — JÁNDY, G.: „Hodnotová analýza“ v procese technickej tvorivosti — NYIKOS, L.: Jedna z nevyužitých príležitostí: hodnotová analýza — KOVÁCS, K. — ROTT, N.: Jedna z možností reorganizácie vzťahov medzi cenami, mzdami a rozpočtom v agrokomplexe — CSIZMADIA, M. — EHRlich, E. — PÁRTOS, Gy.: Infraštruktúra v „krízových rokoch“ — LŐRINCÓVÁ ISTVÁNFFY, H.: Zadrženie, platobná neschopnosť, odklad splátok — JUHÁSZ, J.: Niekoľko poznámok k marxistickému problému transformácie — PÓCS, E.: Protirečivosť oživenia hospodárstva v rozvinutých kapitalistických krajinách

EKONOMISTA, 1984, č. 5–6

Proces uskutočňovania hospodárskej reformy v Poľsku. Ťažkosťi — nebezpečenstvo — alternatívy — Syntetické vyhodnotenie zavádzania reformy v roku 1982 — CHOŁAJ, H.: Teoretické dedičstvo K. Marxa a charakter jednoduchej tovarovej výroby — ŚWITALSKI, W.: Formulovanie a výber cieľov — PIOTROWSKI, K.: Alternatívne prostriedky v decentralizovanom systéme plánovania a riadenia — NOWACKI, S.: Organizačná štruktúra a fungovanie národného hospodárstva — EYSYMONTT, J. — MACIEJEWSKI, W.: Spoločensko-ekonomické krízy v Poľsku. Modelový prístup — RUDOLF, S.: „Robotníckí riaditelia“ v podnikoch západnej Európy — GWIAZDA, A.: Export ropy ako faktor vzájomnej hospodárskej závislosti krajín OPEC a vyspelých západných krajín

POKYNY PRE AUTOROV

Rukopisy prijíma redakcia Ekonomického časopisu, Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava. Články majú mať teoretický charakter zodpovedajúci zameraniu časopisu, ich názov má byť stručný a výstižný. Ku každému článku pripraví autori resumé v rozsahu najviac 30 riadkov. Časopis uvádza resumé v ruskom a anglickom jazyku. Príspevky sa predkladajú v 3 exemplároch (1 originál a 2 kópie), napísané podľa platnej ČSN (60 úderov v riadku, maximálne 30 riadkov na jednej strane). Rozsah článkov je najviac 20–25 strojom písaných strán, hodnotiacich recenzií (podľa rozsahu knihy) 4–7 strán, informatívnych recenzií 1–2 strany, správ 3–5 strán. Redakcia neprijíma rukopisy v kópiách bez originálu, ani texty získané rozmnožovacou technikou. Poznámky, ktoré patria pod čiaru, čísloujú sa poradovým číslom v texte a prikladajú sa súhrnne za článok. Takisto sa v texte označujú obrázky, grafy a schémy a zaraďujú sa za článok. Bibliografické citácie musia zodpovedať ČSN 01 0197 – Bibliografické citace. Odvolania na literatúru sa označujú v texte alebo v poznámkach pod čiarou príslušným poradovým číslom v hranatej zátvorke; zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci článku. Matematické vzorce a výrazy majú byť napísané, pokiaľ je to možné, strojom, zreteľne a podľa zaužívaných zvyklostí. Autor má uviesť presnú adresu svojho pracoviska a tituly; dostane niekoľko separátnych výtlačkov svojho príspevku.

Autori článkov: Ing. PÓSA, Ľudovít, CSc., Ústredný výbor KSS, Hlboká 2, 813 33 Bratislava – doc. Ing. GRZNÁR, Miroslav, CSc., Vysoká škola ekonomická, Odbojárov 10, 832 20 Bratislava – doc. Ing. AMBROŠ, Pavol, CSc., Vysoká škola ekonomická, Odbojárov 10, 832 20 Bratislava – člen korešp. SAV RAPOŠ, Pavel, Vysoká škola ekonomická, Odbojárov 10, 832 20 Bratislava – Ing. BRHLOVÍČ, Gerhard, CSc., Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava – doc. Ing. JURÁŠEK, Prokop, CSc., Vysoká škola ekonomická, Odbojárov 10, 832 20 Bratislava – RSDr. NEDBAL, Jiří, CSc., Vojenská akademie AZ, Leninova 75, 602 00 Brno – Ing. PETRICOVÁ, Jarmila, CSc., Vysoká škola ekonomická, Odbojárov 10, 832 20 Bratislava.

Z OBSAHU EKONOMICKÉHO ČASOPISU číslo 2/33/1985

STRAUCH, Dušan: Metodológia experimentálnej ekonometrickej analýzy vzájomného obchodu európskych krajín RVHP so surovinami, materiálom a palivami
KOCIÁNOVÁ, Helena: Ke spekuláciám o dobrovoľnom charakteru nezaměstnanosti

MIKULÁŠ, Vladimír: Úvahy o synergií a o rovnovážnosti ekonomických systémov

JAURA, Zdeno: Začiatkové problémy organizácie a riadenia znárodneného priemyslu na Slovensku

KOMÍNKOVÁ, Zora: Makroekonomické prognózovanie v praxi štátnomonopolistického regulovania vo Francúzsku

PUCHTAJEVIČOVÁ, Galina Aleksejevna: Prehľad ekonomicko-matematických modelov ekologických procesov v ZSSR

**Z OBSAHU časopisu Ekonomického ústavu CSAV
POLITICKÁ EKONOMIE číslo 1/33/1985**

BRŮŽEK, Antonín: K vývoji spoločenských vied a zvyšování jejich efektivity v ČSSR

KUTTA, František: Cílově programový princip v řízení společenských procesů

VAVROUSEK, Josef: Pojetí cílových programů na makrospolečenské úrovni

HÁJEK, Ladislav: Utváření meziodvětvových komplexů v rámci národohospodářského komplexu

KLACEK, Jan: Relace mezi výrobními faktory v procesu intenzifikace

MERVART, Josef: Ke zdokonalování hospodářského mechanismu v rámci zajišťování intenzifikace československého hospodářství

DOLEŽEL, Vratislav: Některé podmínky efektivního využití vědeckotechnického potenciálu společnosti v národním hospodářství

SVĚŘÁK, Vladislav: Problémy objektivizace efektů z vnějších ekonomických vztahů

PACHTOVÁ, Marie: K pojmu mezinárodní transfer technologie

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, ročník 33, 1985, č. 1. — Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Hlavný redaktor Ivan Okáľ, výkonný redaktor Jozef Markuš, redaktorka Katarína Rybanská, tajomníčka redakcie Nada Proksová. — Vytlačili: Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Ružomberok. — Registračná značka F 7021. — Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS - UED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS - Ústredná expedícia a dovoz tlačie, Gottwaldovo nám. 6, 813 81 Bratislava. Celoročné predplatné Kés 96.—, jednotlivé čísla Kés 8.—.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Gottwaldovo nám. 6, 817 64 Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON und SAGNER, D-8000, München 34, Postfach 34 01 08, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam, Holland.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1985